

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ

Hazırlayan: Kaan GAYTANCIOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne,
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak, 2008

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN
ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kaan GAYTANCIOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 09.OCAK.2008 tarihinde
aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Fahri TÜRK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hakan Sabri ÇELİKAY

Tezin Adı: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi

Yazar: Kaan GAYTANCIOĞLU

ÖZET

1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye ile Türkiye arasındaki ilk ciddi bunalım 1957’de yaşanmıştır. Suriye’de 1960’ların ikinci yarısından itibaren yönetimde etkili olmaya başlayan Baas Partisi, Hatay’ın Suriye’nin toprağı olduğunu iddia etmiş ve bu konuda hem kendi kamuoyunda hem de Arap dünyasında propagandalar yapmıştır.

Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Projesi’ne başlamasından sonra su sorununu gündeme taşıyan Suriye, Türkiye’yi su emperyalizmiyle suçlamış ve Arap ülkelerini Türkiye aleyhine kışkırtmıştır. Arap ülkelerinden, Suriye, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nden tehdit algılayan Türkiye, İsrail ile stratejik işbirliği içine girmiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesini engellemek için Türkiye’ye karşı olan terörist örgütlere destek veren Suriye, Türkiye’ye 1984’ten bu yana ciddi zararlar veren PKK Terör Örgütü’ne 1998 yılına kadar yardım etmiştir.

Türkiye’nin İsrail ile işbirliğine gitmesi Suriye’nin kendini bir anda çevrelenmiş hissetmesine yol açmıştır. 16 Eylül 1998’de Orgeneral Atilla Ateş ile başlayan Suriye’ye uyarı ve tehdit mesajları Ekim ayında Türkiye ile Suriye’yi savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Özellikle Mısır’ın arabuluculuğı ve diğer Arap ülkelerinin desteğıyle imzalanan Adana Mutabakatı sonrası Suriye, PKK’ya olan desteğini kesmiş ve PKK’nın elebaşı Abdullah Öcalan’ı sınır dışı etmiştir. Adana Mutabakatından sonra ilişkiler yumuşamaya başlamıştır.

2000 yılında Suriye’de iktidarı devralan Beşar Esad, Türkiye ile olan ilişkilere önem vermeye başlamıştır. ABD’nin Orta Doğu’daki emperyalist tutumu Suriye ve Türkiye’yi 2002’den sonra yakınlaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay Sorunu, Su Sorunu, Terör Sorunu, PKK, Adana Mutabakatı, Suriye.

Name Of Thesis: The Affects of Turkish-Syrian Relations To Middle East Policy
After The Cold-War Period

Author: Kaan GAYTANCIOĞLU

ABSTRACT

First serious conflict between Turkey and Syria which gained its independency in 1946, occurred in 1957. Ba'ath Party which had taken the power since second half of the 1960s, claimed Hatay was a Syria's land and made propagandas both in Syria community and in the Arabic World.

After Turkey had decided to begin the Project of Southeastern Anatolia, Syria brought up the water conflict issue, accused Turkey of water imperialism and provoked Arabian Countries consistently against Turkey. Turkey perceiving threats from Arabian Countries, Syria, Greece and even Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus formed a strategic association with Israel in this period.

To hinder the Southeastern Anatolia Project, Syria supported the terrorist groups against Turkey with material and logistics and helped and laid up the PKK terrorist organization which has been seriously harming Turkey since 1984.

Association with Israel and Turkey caused Syria to feel itself encircled. The warning and threat messages which were started on 16th September 1998 by General Atilla Ates brought Turkey and Syria on the verge of a war. After Adana Congruity signed by the support of Arabian Countries and especially with the help of mediating efforts of Egypt, Syria interrupted its support for PKK and deported the terrorist Abdullah Ocalan, following the Adana Congruity, Relations have started to calm down.

Bashar Asad, who took over the government of Syria in 2002 started to attribute importance to the relations with Turkey. The imperialist manner of conduct of USA in Middle East caused Turkey and Syria to become Closer after 2002.

Key Words: Hatay Conflict, Water Conflict, Terror Problem, PKK, Adana
Congruity, Syria.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	ix
PROBLEM	x
AMAÇ	xii
ÖNEM	xii
SINIRLAMALAR	xiii
TANIMLAR	xiii
KISALTMALAR	xiv
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	xvii
ARAŞTIRMA MODELİ	xvii
VERİLER VE TOPLANMASI	xvii
VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ ÜLKE ANALİZİ	7
1.SURİYE’NİN SİYASİ TARİHİ	8
2.SURİYE’NİN SİYASİ YAPISI	11
2.1.Baas Partisi	11
2.1.1.Örgütsel Yapısı	14
2.1.2.Partiye Üyelik	15
2.1.3.Parti’nin Finansmanı	16
2.1.4.Parti’nin İdeolojisi	16
2.1.4.1.Birlik	17
2.1.4.2.Özgürlük	17
2.1.4.3.Sosyalizm	18
2.2.Karar Alma Süreci ve Devlet Başkanı	18
3.SURİYE’NİN ASKERİ ÖRGÜTLENMESİ	19
4.SURİYE’NİN ETNİK VE DİNİ YAPISI	22
4.1.Araplar	24

4.2.Kürtler	25
4.3.Ermeniler	26
4.4.Türkler	26
4.5.Çerkezler	27
4.6.Dürzîler	27
4.7.Süryaniler	28
4.8.Yahudiler	28
5.SURİYE’NİN EKONOMİK YAPISI	28
6.SURİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI	30
6.1.Suriye-ABD İlişkileri	35
6.2.Suriye-İran İlişkileri	37
6.3.Suriye-İrak İlişkileri	39
6.4.Suriye-Rusya İlişkileri	40
6.5.Suriye-İsrail İlişkileri	41
6.6.Suriye-Lübnan İlişkileri	42
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK DÖNEMİ	44
1.ULUSLARARASI SİSTEMİN DURUMU	44
2.BÖLGENİN DURUMU	46
3.TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	48
4.TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE İLK BUNALIM: 1957 KRİZİ	49
5.TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK UNSURLARI	51
5.1.Hatay Sorunu	52
5.1.1.Sorunun Tarihsel Gelişimi	53
5.1.2.Suriye’nin Tezi	61
5.1.3.Türkiye’nin Tezi	62
5.2.Türkiye’nin Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) ve Buna Bağlı Gelişen Sorunlar:	
Su ve Terör	63
5.2.1.Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	64
5.2.2.Su Sorunu	66
5.2.2.1.Sorunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	67
5.2.2.2.Soruna Neden Olan Nehirlerin Potansiyelleri	68
5.2.2.2.1.Fırat Nehri	68

5.2.2.2.2.Dicle Nehri	70
5.2.2.2.3.Asi Nehri	71
5.2.2.3.Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı	71
5.2.2.4.Suriye'nin Soruna Yaklaşımı	74
5.2.2.5.Sorunun Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi	77
5.2.3.Terör Sorunu	78
5.2.3.1.Terör Sorunun Türkiye'de Tarihsel Gelişimi	79
5.2.3.2.Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA)	80
5.2.3.3.PKK	81
5.2.3.4.Suriye ve PKK İlişkisi	84
5.3.Türkiye-İsrail Yakınlaşması	87
5.4.İlişkilerde Gerginliğin Tırmanmaya Dönüşmesi: 1998 Ekim Krizi	91
5.4.1.Krizin Ortaya Çıkması ve Gelişimi	92
5.4.2.Krizin Tırmanması	93
5.4.3.Türkiye'nin Kriz Politikası	96
5.4.4.Suriye'nin Kriz Politikası	100
5.4.5.Krize Arap Devletlerinden ve Ortadoğu Ülkelerinden Bakış	101
5.4.6.Krize ABD, İsrail ve Batılı Ülkelerden Bakış	103
5.4.7.Krizin Sonu: Adana Mutabakatı	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA VE YAKINLAŞMA DÖNEMLERİ	108
1.ULUSLARARASI SİSTEMİN DURUMU	108
2.BÖLGENİN DURUMU	110
3.İLİŞKİLERDE YUMUŞAMA DÖNEMİ (1998-2002)	112
3.1.Adana Mutabakatı'nın Getirdikleri	113
3.2.Beşar Esad İktidarı	115
4.İLİŞKİLERDE YAKINLAŞMA: 2002'DEN GÜNÜMÜZE	117
4.1.Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı ve Partinin Ortadoğu Politikası	117
4.2.Serbest Ticaret Anlaşması ve Ekonomik Yakınlaşma	119
4.3.ABD'nin Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkileri	121
4.3.1.ABD'nin Ortadoğu Politikasının Temel Hedefleri	122
4.3.1.1.Ekonomik Çıkarları	122

4.3.1.2.Stratejik Çıkarları	123
4.3.1.3.Siyasal Çıkarları	124
4.3.2.11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası	125
4.4.Irak Savaşı	127
4.5.Irak Savaşı'nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi	131
4.5.1.2003 Irak Savaşı Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası	131
4.5.2.2003 Irak Savaşı Sonrası Suriye'nin Kuzey Irak Politikası	132
4.6.Büyük Ortadoğu Projesi	134
4.6.1.BOP'a Getirilen Eleştiriler	136
4.6.2.BOP'ta Geline Son Nokta	138
4.7.2004 Sonrası İsrail-Türkiye İlişkilerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi	141
4.8.Refik Hariri Suikastı ve Türkiye'nin Tutumu	144
4.9.Demokratikleşme Yolundaki Suriye'ye Türkiye'nin Bakışı	146
4.10.AB'nin Güneye Genişleme Süreci ve Türkiye-Suriye İlişkileri	147
4.11.2006 Lübnan-İsrail Gerginliği ve Türkiye-Suriye İlişkileri	149
5.SON DÖNEM TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	156
5.1.İsrail-Suriye Füze Krizi ve Türkiye	157
5.2.Ekim 2007 Türkiye-Irak Krizi	159
SONUÇ	162
KAYNAKÇA	168

TABLolar

Tablo I:	Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin Personel Mevcudu	21
Tablo II:	Suriye'deki Etnik Yapı	23
Tablo III:	Suriye'deki Dini Yapı ve Mezhepler	24
Tablo IV:	24 Ağustos 1938 seçimlerine göre Sancak Meclisi Milletvekili Dağılımı	
Tablo V:	GAP Ne Getirecek?	65
Tablo VI:	Türkiye, Suriye ve Irak'ın Fırat Nehri üzerindeki katkıları ve talepleri	69
Tablo VII:	Türkiye, Suriye ve Irak'ın Dicle Nehri üzerindeki katkıları	70
Tablo VIII:	Fırat/Dicle Nehir Havzasında Su Sorunu Matrisi	76

PROBLEM

Suriye ilk bakışta Türkiye'nin bir güney komşusudur. Suriye, Türkiye'nin güney sınırları ile 911 kilometrelik uzun bir sınırının bulunduğu bir ülkedir. Doğal yapı olarak Suriye'ye bakıldığında tamamen Anadolu yarımadasının bir uzantısı olduğu bu doğrultuda iki coğrafi bölgenin bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Tarihte Ön Asya'da kurulmuş olan bütün devletlerin her iki bölgeyi de sınırları içine alarak çevreye karşı güçlü bir jeopolitik konuma sahip olmak istedikleri görülmektedir. Suriye, eski Osmanlı topraklarında kurulu bulunduğu için, Osmanlıların toplum yapısını oluşturan bir nüfus özelliği taşımaktadır. Bu yüzden Suriye'nin sosyolojik olarak Türk toplumuna benzer özellikler gösterdiği açıkça görülmektedir. İki ülke arasında ilişkiler geçmişe dayanmakla beraber zaman zaman gerginlikler de yaşanmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği yörüngesine giren Suriye, Batı bloğunda yer alan Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Suriye, 1980'li yıllarda Türkiye'yi istikrarsızlaştırma politikası kapsamında PKK'nın ve Abdullah Öcalan'ın Şam'da barınmasına göz yummuş ve PKK'ya çeşitli biçimlerde yardımlarda bulunmuştur. Aynı desteği Türkiye'nin diplomatik temsilcilerine yönelik saldırılarda bulunan ASALA Terör Örgütü'ne de vermiştir. İki ülke arasında 1980'lerin sonuna doğru doruk noktasına tırmanan su sorununu 1998 yılındaki Ekim krizi takip edince iki ülke savaşın eşiğine kadar gelmiştir. Hemen arkasından başlayan Adana Süreci ve sonunda imzalanan Adana Mutabakatı ile de Suriye-Türkiye ilişkileri yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 11 Eylül sonrası giriştiği “terörü kaynağında önleme” operasyonu kapsamında kendisine düşman olarak radikal İslamcı teröristleri seçmiştir. Amerika tarafından terörist olarak ilan edilen bu unsurları içinde barındırmasından dolayı Ortadoğu, kendini bir anda sıcak çatışmaların içinde bulmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sonrasında Suriye ve İran'ın da teröre destek veren ülkeler arasında gösterilmesi bir anlamda Ortadoğu'da krizlerin bitmeyeceği sinyalini vermiştir. Fakat Türkiye, bu tarihlerde Suriye ile devamlı bir diyalog içinde bulunmuş, ABD ve İsrail'in Suriye'ye saldırıyı gündeme getiren

çıkışlarına karşı Suriye'ye destek vermiştir. Özellikle ABD'nin Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurdurtmak isteği Ankara, Şam ve Tahran arasındaki işbirliğinin artmasına yol açmıştır. Özellikle İran ve Suriye, bir Kürt devletini, bölgede istikrarı bozacak ikinci bir İsrail olarak görmüşlerdir. Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesi gerektiğini savunan Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin 2005 Şubat ayında öldürülmesinden sonra ABD ve İsrail tarafından Suriye suçlanmıştır. Tüm baskılara rağmen Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye yapacağı geziyi ertelememesi ile Türkiye-Suriye ilişkileri ABD ve İsrail aleyhine işlemeye başlamıştır.

Siyasi hedefleri ve dünya görüşü Arap ülkelerine yakın olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'de iktidara gelmesi, 2002 yılından sonra ilişkileri yakınlaştıran bir diğer faktör olmuştur. Bu dönemde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, iki ülke arasında karşılıklı güvenin artmasına yol açmıştır.

Ayrıca son dönemde yaşanan Türkiye'nin Irak ve PKK ile olan krizi ve bu kriz karşısında sınır ötesi harekât hazırlığı Suriye tarafından desteklenmiştir. Sınır ötesi harekâtın gündeme geldiği sırada Türkiye'de olan Beşar Esad'ın tutumu Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşmayı pekiştirmiştir.

Türkiye ve Suriye Ortadoğu için olmazsa olmaz ülkelerdir. “Mısırızsız savaş Suriyesiz barış olmaz” sözü gerçekten doğrudur. Bugün Ortadoğu politikasında Türkiye ve Suriye kilit rol oynayan devletlerdir. Özellikle iki ülkenin diyalogunun güçlü olması Ortadoğu'ya zamanla istikrar getirebilir. İlişkilerin iyi olduğu yakınlaşma dönemi Batı'yı, özellikle ABD'yi ve İsrail'i tedirgin etmektedir. Çünkü Suriye'nin Türkiye ile Türkiye'nin Suriye üzerinden diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri Batı'nın bölgedeki planlarına büyük ölçüde engel olmaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu, Türkiye ile Suriye'nin bölgesel ve küresel politikalarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu yüzden Türkiye-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu politikasına etkileri büyük ölçüde uluslararası politika gündeminin analiz edilmesinde de önemli faydalar sağlayacaktır.

AMAÇ

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde ağırlıklı olarak incelenmesi ve bu ilişkilerin Ortadoğu'daki gelişmeler çerçevesinde analizi amaçlanmıştır.

Bu amaçtan hareketle Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle Soğuk Savaş Sonrası gelişmeler ışığında analiz edilmiş olup Ortadoğu politikasına olan etkileri Ortadoğu'daki gelişmeler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ÖNEM

Soğuk Savaş ve sonrasında Suriye'nin gizlice desteklediği Türkiye aleyhtarı girişimler, iki ülke arasında gerginliklere yol açmıştır. 1998 yılında Türkiye'nin harekete geçerek Suriye'ye karşı savaşa hazırlandığı bir anda Suriye'nin geri adım atması ve Adana Mutabakatı'nı imzalaması sonucu ilişkiler iyileşme sürecine girmiştir. Hafız Esad'ın ölümünün ardından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in cenaze törenine katılması ve Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'ın ülkenin başına geçmesiyle ilişkiler ivme kazanmıştır.

2003 yılında Irak'ın işgali sonrası Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler daha da yakınlaşmıştır. Ortadoğu coğrafyasında hatırı sayılır kapasiteye sahip iki ülkenin ilişkileri ABD ve İsrail için dolayısıyla tüm dünya için çok önemlidir. İki Müslüman ülkenin bu coğrafyada girişecekleri Batı aleyhtarı hareketler Huntigton'un "Medeniyetler Çatışması" tezini destekler yönde olabilecektir. Ayrıca iki ülkenin ilişkilerinin gelecekte sağlam temellere oturtulması bölgeye istikrar getirebilir.

Bu yöndeki beklentilerin doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için iki ülke ilişkilerinin akademik olarak analiz edilmesi önem taşımaktadır.

SINIRLAMALAR

Bu araştırmanın birinci bölümünde, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ülke analizi yapılmıştır. Bu çerçevede Suriye'nin siyasi tarihi, siyasi yapısı, askeri örgütlenmesi, dini-etnik yapısı ve dış politikası incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlik dönemi ele alınmış olup, bu dönemde iki ülke arasında meydana gelen krizlere değinilmiştir. Gerginlik unsurları olarak Hatay Sorunu, Güneydoğu Anadolu Projesi'ne bağlı olarak gelişen Su Sorunu ve Terör Sorunu ile Türk-İsrail İlişkileri gözlemlenmiştir. Ayrıca 1998 Ekim ayında meydana gelen kriz detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye-Suriye ilişkilerinde yumuşama ve yakınlaşma dönemlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu Politikası çerçevesinde 11 Eylül 2001 sonrası bölgede egemenlik kurma isteğinin nedenleri araştırılmıştır. ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da Irak'ı işgali ve Büyük Ortadoğu Projelerine de bu bölümde yer verilmiştir. Irak'ın işgalinin ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin tüm uluslararası ortamı etkileyen/etkileyecek bir proje olmasından yola çıkarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin uluslararası ortama olan yansımaları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada Suriye'nin Türkmenlere yönelik politikaları incelenmemiştir. Yine Arap-İsrail Sorunu ve Barış Görüşmeleri'ne yer verilmemiştir.

TANIMLAR

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ana tema ve bulgular tespit edilmiş ve tanımlar ile kavramlar araştırmanın içerisinde alana uygun terimlerle açıklanmıştır.

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
ASALA:	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu
BAC:	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİP:	Büyük İsrail Projesi
BM:	Birleşmiş Milletler
BOP:	Büyük Ortadoğu Projesi
DDKO:	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DYP:	Doğru Yol Partisi
ECO:	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ERNK:	Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi
FKÖ:	Filistin Kurtuluş Örgütü

FP:	Fazilet Partisi
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IÇG:	Irak Çalışma Grubu
İKÖ:	İslam Konferansı Örgütü
JCAG:	Ermeni Soykırımı İntikamı Komandoları
KİS:	Kitle İmha Silahları
KYB:	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC:	Milletler Cemiyeti
MENA:	Mısır Ortadoğu Haber Ajansı
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MKÖ:	Müslüman Kardeşler Örgütü
NATO:	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PKK:	Partia Karkaren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
RP:	Refah Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA:	Serbest Ticaret Anlaşması
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

VP: Varşova Paktı

YIS: Yeni Irak Stratejisi

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmanın temelini Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğ'u'daki gelişmeler çerçevesinde incelenmesi oluşturmuştur. AraŐtırmada öncelikle önceden elde edilen veriler ile ilgili ana tema ve bulgular tespit edilmiş, buradan hareketle siyasal ve sosyal çıkarımlarda bulunulmuş, bu çıkarımlar eleŐtirel ve analitik bir çerçeveye oturtulmuŐtur.

VERİLER VE TOPLANMASI

Materyal olarak, konu üzerine literatürdeki bilimsel içerikli kitap ve makaleler, çeşitli kuruluşların yayınları, internet siteleri ve gazete ve Başbakanlık arŐivlerinden faydalanılmıştır.

VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Literatür taramasından sonra elde edilen veriler analitik ve eleŐtirel bir yaklaşımla ele alınarak soruna ilişkin saptamaların doğrulanıp doğrulanmadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede Türkiye ile Suriye'nin ilişkileri ön planda tutularak Ortadoğ'u'daki gelişmeler ve bunların Ortadoğ'u'ya yansıyan etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm bunlar ele alınırken uluslararası politikaya etkileri de tartışılmaya çalışılmıştır. Konunun siyasal ve sosyal boyutlarına özel bir önem verilmiştir.

GİRİŞ

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili, Avrupa ve Asya kıtalarını birleştiren dolayısıyla, stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin jeostratejik önemi, istikrarsızlık ve bunalım alanlarının ortasında yer almasının yanı sıra, ekonomik merkezlerin ve enerji kaynakları bakımından zengin bölgelerin kesişme noktasında bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Jeostratejik konumu çerçevesinde Türkiye, aynı zamanda Ortadoğu bölgesine de dâhildir.¹ Ortadoğu, Akdeniz kıyısındaki devletlerle (Türkiye, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan), Arabistan, Irak ve İran'ı içine alan bir coğrafyayı kapsamakta ve terim olarak Ortadoğu çoğunlukla Yakındoğu adıyla ifade edilen bölgenin tamamı için kullanılmaktadır.²

Ortadoğu coğrafyası Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında Türk dış politika yapıcıları açısından en sorunlu bölgelerden biri olmuştur. Ortadoğu siyasetinin genel karakteristikleri olan oryantalist yargı ve çatışma eğilimi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında belirleyici unsurlar olmuşlardır. Buna ek olarak Türkiye'nin Ortadoğu halkları ile tarihi ve kültürel bağları olması ya da başka bir ifadeyle Osmanlı Devleti döneminde ve liderliğinde dört yüzyılı aşan birliktelik Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini, tarihin yükünü de eklemek suretiyle, daha karmaşık bir hale getirmektedir.³

Tarihin yükünde, Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında güney komşusu Suriye ile olan ilişkileri de uzun yıllar sorunlu ve sancılı olmuştur. Soğuk Savaş yıllarında Batı bloğunda yer alan Türkiye, Doğu Bloğunda yer alan Suriye ile uzun yıllar diplomatik ilişki bile kuramamıştır. Özellikle Baas Partisinin iktidara gelmesinden sonra "Büyük Suriye" ideali çerçevesinde düşmanca faaliyetlerini arttıran Suriye, uzun yıllar Türkiye'nin başına sorunlar açmıştır.

¹http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/OrtaDogu/Ortadoğu+ile+İlişkiler/ (06.09.2007).

² Mehmet Kocaoğlu, (1995): *Ülusallararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Yayınları, Ankara: s.5.

³ Bülent Aras, (2003): *Ortadoğu ve Türkiye*, Q-Matris Yayınları, İstanbul: s. 9.

Türkiye-Suriye ilişkilerini şekillendiren en önemli üç sorun Hatay, Su ve Terör sorunlarıdır. Bu sorunlara ek olarak Suriye'nin uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu altında kendini ezilmiş olarak görmesinin dışavurumları ve Türkiye'nin İsrail ile işbirliğini arttırmasına tepkileri de sayılabilir. Her iki tarafın uzun yıllar çatışma, düşmanlık ve güvenlik kaygısıyla yürüttüğü ilişkiler, 1998'de Adana Mutabakatı ile yumuşama başlamış, 2000 yılında Beşar Esad'ın, 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile yakınlaşma sürecine girmiştir. PKK konusunun çözülmesinin ardından Irak Savaşı'nın yarattığı bölgesel güvenlik kaygıları iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ayrı ayrı yaptıkları Şam ziyaretleri ile Türkiye'de ilk kez bir Suriye Devlet Başkanının ağırlanması, yakınlaşmayı pekiştirmiştir. Ziyaretler, uzun geçmişi olan psikolojik önyargıların aşılmasında önemli rol oynamıştır.

İki ülke ilişkilerinin gerginleşmesinde ve yakınlaşmasında Amerika Birleşik Devletlerinin temel aktör olduğu söylenebilir. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasına rastlayan yıllarda Türkiye'nin Marshall yardımını ve Truman Doktrinini kabul etmesi, Türkiye'yi Batı Bloğuna yaklaştırırken Suriye'nin Doğu Bloğunda yer alması ilk gerginliklerin başlamasına yol açmıştır. 1957'de yaşanan buhran iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın üstünden on yılın geçmesinin hemen ardından iki süper gücün Türkiye ve Suriye üzerinden yaptıkları güç gösterisi, Orta Doğu'yu büyük bir savaşın eşiğine getirmiştir. Fakat bir dünya savaşını daha kaldıramayacak uluslararası sistemin yapısı buna izin vermemiştir.

Demokrat Parti ile başlayan Orta Doğu'ya ilgi, Türkiye'nin 1959'dan itibaren Avrupa'ya doğru yönelmesiyle azalmıştır. Bu tarihten itibaren Suriye ile olan ilişkilerde de bir duyarsızlaşma dönemi başlamıştır. Türkiye bu dönemlerde olan Arap-İsrail çatışmalarında taraf olmamıştır. 1979'daki İran Devrimine kendi iç politikasındaki gelişmeler karşısında fazla tepki gösterememiştir. 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşında dönemin Başbakanı Turgut Özal arabuluculuk yapmak istemiş fakat ilgi görmemiştir.

24 Ocak kararlarından sonra liberal politikalar geliştirmeye başlayan Türkiye, bu dönemde Güneydoğu Anadolu Projesi'ni kamuoyuna sunmuştur. Bu proje özellikle

Suriye ve Irak tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve Türkiye “su emperyalizmi”yle suçlanmıştır.

Çeşitli projelerle su sorununa çözüm aranırken Türkiye her türlü iyi niyetli önerileri gündeme getirmiş fakat Suriye ve Irak tarafından bu öneriler geri çevrilmiştir. Suriye'nin GAP'a karşı su sorununu gündeme getirmesi ve terör örgütü PKK'yı Türkiye'ye karşı silahlı operasyonlara doğru yöneltmesi iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir. Buna ek olarak su konusunda Arap ülkelerini Türkiye aleyhine kışkırtması, Türkiye'nin bu dönemde İsrail ile yakın ilişkiler kurmasına yol açmıştır.

PKK'nın Türkiye'de askeri ve sivil odaklara yönelik terör eylemleri birçok üzücü olayla sonuçlanmıştır. Bu olaylara 1998 Eylül ayında Türkiye'nin tahammülü kalmamış ve tepkiler giderek artmıştır. Bunun üzerine iki ülke sıcak savaşın eşiğine gelmiştir. Türkiye'nin güney sınırına yığınak yapması ile 1998 Ekim Krizi başlamıştır. Türkiye'nin askeri ve siyasi kararlılığı, Suriye'nin geri adım atmasına yol açmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuğu ile Adana Mutabakatı imzalanmış ve kriz aşılmıştır.

Adana Mutabakatı ile kendi sınırları içindeki PKK faaliyetlerine son veren Suriye, PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. Öcalan, bir yıl içinde Kenya'da tutuklanmış ve PKK ağır bir darbe yemiştir. Adana Mutabakatı ile başlayan süreç Türkiye-Suriye ilişkilerinde yumuşamaya yol açmıştır.

2000 yılında Hafız Esad'ın ölmesi ve oğlu Beşar Esad'ın iktidarı devralmasıyla Türkiye-Suriye ilişkileri ivme kazanmıştır. Özellikle dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ilk resmi ziyaretini Suriye'ye Hafız Esad'ın cenaze törenine yapması, Suriye'de büyük yankı yaratmış ve Türkiye'ye olan güven bunalımı atlatılmaya başlamıştır.

Türkiye'de 2002 yılında İslami çizgide bir partinin iktidara gelmesi Orta Doğu'daki aynı çizgideki ülkelerle olan ilişkiler için yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönemde Suriye ile olan karşılıklı ziyaretlerin artması, ekonomik ve kültürel

anlaşmaların imzalanması ile sonuçlanmıştır. İki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin artması siyasi ilişkilerin de artmasına yol açmıştır.

İki ülke arasında yakınlaşmanın yine ABD'nin bölgede aktif rol almaya başladığı döneme rastladığı söylenebilir. 11 Eylül 2001'de tarihinin en büyük terör saldırısına uğrayan ABD, Orta Doğu'da Irak, Suriye ve İran'ı teröre destek veren ülkeler olarak göstermiştir. 2003 yılında Irak'ı işgal eden ABD, Suriye ve İran'ı da teröre destek vermemesi konusunda tehdit etmeye başlamıştır. Arkasından da Büyük Orta Doğu Projesi'ni gündeme getirmiştir. Rejim değişikliği tehlikesiyle karşı karşıya kalan Suriye, Türkiye ile olan ilişkilerine daha da önem vermeye başlamıştır. Türkiye de, Irak'ta kurulacak bir Kürt Devleti'ni istemediği için Suriye ve İran'a yakınlaşmaya başlamıştır.

Türkiye ile Suriye arasında başlayan yakınlaşma Refik Hariri suikastı sonrasında daha da belirginleşmeye başlamıştır. Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesini savunan Hariri'nin Suriyeli terör örgütü tarafından öldürülmesinin iddia edilmesinden sonra tüm dikkatler Suriye üzerine çekilmiştir. Özellikle ABD, bu dönemde Suriye'yi yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Fakat dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ABD ve İsrail'in tepkilerine rağmen Suriye'ye olan ziyaretini iptal etmemesi iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşmayı pekiştirmiştir.

2006 yılında Hamas'ın siyasi büro lideri Halit Meşal'in Türkiye'de kabul edilmesi İsrail ve ABD tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve Türkiye-İsrail ilişkileri bozulmaya başlamıştır. İsrail ile ilişkilerin bozulması Suriye'de ve Arap ülkelerinde büyük bir memnuniyetle izlenmiştir. Yine aynı yıl İsrail'in Lübnan'a giriştiği operasyonlarda başarısız olması ve ABD'nin Irak'ta çıkmaza girmesi Suriye'nin elini güçlendirmiştir. Buna ek olarak İran nükleer faaliyetlerine tüm tepkilere rağmen devam etmiştir. Ortadoğu'daki tüm bu gelişmeler ABD'de Temsilciler Meclisi seçimlere yansımış ve iktidardaki Cumhuriyetçilerin güç kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bölgede yeni bir istikrarsızlık istemeyen ABD, Yeni Irak Stratejisi ile Suriye ve İran'ı Ortadoğu'daki barışın tesisi için aktif birer aktör olarak görmeye başlamıştır.

Türkiye’de 2007 yılında artan terör olayları karşısında ABD’nin duyarsız tutumu Türk kamuoyu tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Artan terör olaylarına rağmen iktidar partisinin seçimlerden yine birinci parti olarak çıktığı gözlemlenmiştir. Türkiye’deki kargaşa ortamından yararlanan PKK terör örgütü bu dönemde eylemlerini şiddetlendirmiştir. Türkiye’de artan tepki karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sınır ötesi harekât için tezkere kararı alması karşısında Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti sırasında “Türkiye’nin yanındayız” mesajını vermesi iki ülke ilişkilerinde yakınlaşmanın doruk noktasında olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, Türkiye ile Suriye ilişkilerindeki gerginliklerin nasıl yakınlaşmaya doğru evirildiğini gösterme amacıyla yapılmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik unsurları olan Hatay, Su ve Terör sorunları zamanla aşılmıştır. İlişkilerdeki yakınlaşmanın ana sebebi ABD’nin Orta Doğu’daki emperyalist hedefleri olmuştur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ilkin Suriye’nin siyasi tarihi incelenmiştir. Ardından Suriye’deki iktidar partisinin analizi yapılmış ve partinin örgütlenmesine, ideolojisine, finansmanına ve partiye üyeliğin nasıl olduğuna kısaca değinilmiştir. Suriye için önemli olan askeri örgütlenme ile etnik ve dini yapı da bu bölümün diğer konuları olarak incelenmiştir. Son olarak da Suriye’nin dış politikasının analizi yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm ise beş ana başlıkta incelenmiştir. İlk iki ana başlıkta 1980’lerin ikinci yarısından 1998 Adana Mutabakatı’na kadar olan dönemde uluslararası sistemin ve bölgenin durumu anlatılmıştır. Ardından Türkiye-Suriye ilişkilerinin kısa bir derlemesi yapılmıştır. İki ülke arasındaki ilk kriz olan 1957 Bunalımına değinilmiştir. Hemen arkasından Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik unsurlarına yer verilmiştir. İki ülke arasındaki gerginlik unsurları olarak Hatay, GAP ve Türk-İsrail yaklaşması görülmüştür. Hatay Sorununun tarihsel gelişimi ve iki tarafın savunduğu tezler anlatılmıştır. Çalışmanın kurgulanması sırasında su ve terör sorunlarının GAP’a bağlı geliştiği görülmüştür. Buna bağlı olarak önce su sorunu incelenmiştir. Su sorunu kapsamında GAP etüt edilmiş, Fırat, Dicle ve Asi’nin potansiyelleri araştırılmıştır. Ardından iki ülkenin su sorununa bakış açılarına çalışmada yer verilmiştir. Su sorunun iki ülke ilişkilerine yansımalarının çıktısının terör olduğu görülmüştür. Buna göre

Türkiye'deki terörün tarihsel gelişimi araştırılmış ve ASALA ile PKK'nın Türkiye'ye büyük zararlar verdiği anlaşılmış ardından da çalışmada yer verilmiştir. Yine bu dönemde iki ülke ilişkilerinde gerginliğe yol açan İsrail-Türkiye ilişkileri de incelenmiştir. 1998 Ekim ayında yaşanan kriz de ayrıntılı olarak ikinci bölümün sonunda yer almıştır.

Üçüncü bölüm ise iki döneme ayrılmıştır: Yumuşama ve Yakınlaşma. Yumuşama döneminde Türkiye ile Suriye arasında, Adana Mutabakatı ve sonrasında yaşanan özellikle ekonomik ilişkilere yer verilmiştir. Yakınlaşma döneminde ise temel aktör olarak ABD kabul edilmiş ve Orta Doğu'daki bu ülkenin faaliyetleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Yine yakınlaşmanın unsurları olarak Türkiye ile Suriye'nin Irak Savaşı ve ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi'ne bakış açılarına yer verilmiştir. Refik Hariri suikastı, Hamas'ın Türkiye ziyareti ile gerginleşen İsrail-Türkiye ilişkileri ve 2006 Lübnan Savaşı bu dönemde Suriye ile Türkiye'yi yakınlaştıran diğer unsurlar olarak görülmüş ve incelenmiştir. Suriye'nin reform çabaları ve Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda istekli olması da Türkiye tarafından olumlu karşılandığı için bu konulara da çalışmada yer verilmiştir. Son Dönem İlişkileri başlığı altında İsrail-Suriye Füze Krizi ve Türkiye'nin Irak ile 2007 Ekim Krizi anlatılmıştır.

Sonuç kısmında ise iki ülke ilişkilerinin analizi sonucu elde edilen veriler tartışılarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin hem bölge için hem de uluslararası sistem için önemine değilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE ARAP CUMHURİYETİ ÜLKE ANALİZİ

Başkenti Şam olan Suriye Arap Cumhuriyeti, (Al Jumhuriyah al Arabiyah as Suriyah) 1946'da Fransız mandasından ayrılmış ve bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık günü 17 Nisan 1946'dır. 1963'den bu yana askeri rejim altındaki Cumhuriyet yönetimi ile idare edilmektedir. Devlet Başkanlığını 17 Temmuz 2000'den itibaren Beşar Esad yürütmektedir. Ülkedeki başlıca önemli şehirler Şam (Damascus), Halep, Lazkiye, Jablah, Baniyas, Hama, Tartüs, Himş, Tadmur, Ar Raggah, Al Hasakah, Dayr az Zawr, Al Qunaytirah ve As Suwayda'dır. 13 Mart 1973 tarihinde kabul edilen Anayasa esastır. Anayasa'ya göre Suriye'nin yönetim biçimi "Sosyalist Halk Demokrasisi"dir.⁴ İslami hukuk ile Roma hukuku birleşimi bir hukuk sistemine sahiptir. Yargılamalar Özel Şer'i mahkemeler tarafından yapılmaktadır. Suriye Uluslararası Adalet Divanı'nı tanımamaktadır. Oy hakkı 18 yaş ve üstüne verilmiştir.⁵

Suriye; rejim sorunlarının, savaşların, çıkar çatışmalarının, geri kalmışlığın ve genelde demokratik olmayan yönetimlerin yer aldığı; sahip olduğu petrol kaynakları ve dünyayı daima meşgul eden olaylarıyla Orta Doğu'nun önde gelen devletlerinden birisidir. Asya'nın güney batı kenarında ve Akdeniz'in doğu kıyısında yer alan Orta Doğu ülkesidir.⁶ 185.180 kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahip olan Suriye'nin nüfusunun 2007 yılı verilerine göre 19.314.747 olduğu tahmin edilmektedir.⁷

Suriye'nin ülke analizinin daha iyi yapılabilmesi için siyasi tarihine, siyasi yapısına, askeri örgütlenmesine, etnik-dini yapısına bakılması ve dış politikasının incelenmesi gerekmektedir.

⁴ Mustafa Balbay, (2006): *Suriye Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: s.71.

⁵ Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, (2005): *2023 Dergisi*, Sayı:56: s.8.

⁶ Osman Metin Öztürk, (1997): *Türkiye Ve Ortadoğu*, Gündoğan Yayınları, Ankara: ss. 51-52.

⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (29.10.2007).

1.Suriye'nin Siyasi Tarihi

İslam topraklarına 634 yılında katılan Suriye, 1150'li yıllardan sonra Türk devletlerinin egemenliği altına girmiş ve 1516'da Osmanlı'nın Şam eyaleti olmuştur.⁸ 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile önce İngiltere'ye, onlar tarafından da Fransızlara bırakılmıştır. Fransa sömürgesinde zaman içinde Halep, Şam, Lazkiye, Cebeli Druz ve İskenderun bölgelerinde özerk hükümetler kurulmuştur.⁹

Halkının çoğunluğu Türk olan İskenderun Sancağı Haziran 1939'da Türkiye'ye katılmış ve Hatay adı ile Türk ili olmuştur. 1946 yılında Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesiyle Suriye Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur.

Suriye 1940 ve 50'li yıllar boyunca darbelerle gelen başkanlar tarafından yönetilmiştir. Hatta bunların arasında Türk asıllı Şükrü Kuvvetli de yer almıştır. Araştırmacı gazeteci Mustafa Balbay'ın deyimiyle bu dönemde “erken kalkan darbe yapmıştır.”¹⁰

1958 yılında Mısır ile Suriye'yi birleştiren Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) girişimi kısa zamanda başarısızlığa uğramıştır. Bu yıllardan sonra Baas Sosyalist Partisi Suriye yönetiminde ağırlığını hissettirmiştir. 1960'lı yıllar boyunca devam eden iktidar mücadeleleri, 13 Kasım 1970'te Hafız Esad'ın¹¹ yönetimi ele almasıyla

⁸ Falih Rıfkı Atay *Zeytindağı* adlı eserinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Suriye'ye olan bakışı anlatmıştır. Gazeteci yazar Mustafa Balbay *Zeytindağı*'nin kısa bir özetine Suriye Raporu adlı kitabında yer vermiştir. Özet için Bkz. Balbay, 2006: 31-68.

⁹ Abdullah Manaz, (2003): “Dünden Bugüne Suriye”, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17> (11.10.2007).

¹⁰ Şükrü El Kuvvetli 1943'te yapılan ilk seçimleri kazanarak Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. 1947'de Suriye Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. 1949'da “Albaylar Dönemi” başlamıştır. Albay Hüsnü El-Zaim Somart, Samı Hınnevi ve Albay Edip Çiçekli sırayla darbe yapmıştır. 1954'te Şükrü El Kuvvetli tekrar iktidarı devralmıştır. Bu dönem için Bkz. Balbay, 2006: 20-23.

¹¹ 1930 doğumlu Hafız Esad, 1955 yılında Askeri Akademi'den pilot olarak mezun olmuştur. Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği'nde uçuş eğitimleri almıştır. 1960'ların ilk dönemlerinde Askeri Komite'nin 5 üyesinden biri olmuş ve daha sonraki yıllarda bu komitede söz sahibi olmuştur. 1965'te Baas Partisi'nde üst düzey yetkili olmuş ve 1970'te iktidar olmuştur. Dilip Hiro (1996): *Dictionary Of The Middle East*, Macmillan Press Ltd., London: p.34-35. Hafız Esad'ın ayrıntılı hayat hikayesi için Patrick Seale, (1992): *Asad: The Struggle For Middle East*, University of California Press, London.

noktalanmıştır.¹² Hafız Esad'ın iktidara gelmesine kadar geçen yirmi yıl boyunca, birkaç başarısız girişim de dâhil edilirse on beşten fazla darbe gerçekleşmiştir.¹³

Hafız Esad yönetimi Suriye için yapılanmanın temeli olmuştur. Esad, bütün Nasırcılar ile Sosyalist ve Komünist Partileri bir birlik çatısında birleştirmeye çalışmıştır. Bu yıllarda, 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail savaşları gerçekleşmiştir. Golan Tepeleri ve Kunaytra'nın içinde bulunduğu Suriye topraklarının bir bölümü İsrail tarafından işgal edilmiştir. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İsrail ile Suriye arasında yumuşama sağlayıcı diplomatik manevralar yapmıştır.¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri'nin devreye girmesiyle Kunaytra tekrar Suriye'ye verilmiştir.¹⁵ ABD ile Suriye yeniden diplomatik ilişkiler kurmayı kararlaştırmışlardır. Ülke içinde, Baas Partisi çevresinde kurulu koalisyona Halk Meclisi'nde geniş bir çoğunluk elde etme olanağı sağlayan Mayıs 1973 seçimlerinden sonra, rejimin yerleşme süreci herhangi bir engelle karşılaşmamıştır. Halk Meclisi 1977'de ve 1981'de yenilenmiş ve Hafız Esad, 1978'de yedi yıllık ikinci dönem için Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁶

Bununla birlikte Hafız Esad rejimi, güçlü bir iç muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bu muhalefet, bazı sol çevrelerle (Mart 1980'den beri "Suriye ulusal birliği" içinde toplanmış bulunan Nasırcı, Komünist ve Baasçılar) Sünni Müslümanlardan (Müslüman Kardeşler Örgütü-MKÖ) gelmiştir. Suriye İslami hareketi, Hafız Esad'ın da içinde yer aldığı küçük Alevi cemaatini hedef almıştır. "Alevi devlet"e karşı eylemler, MKÖ'nün radikal kanadı (İslami Kurtuluş Hareketi, Muhammed'in Askerleri) tarafından düzenlenen kanlı suikastlara dönüşmüştür. 1979-1982 arasında, rejimin yüksek kademelerinde bulunan birçok üyesi ve Alevi öldürülmüş, ülkenin belli başlı kentlerinde karışıklıklar çıkmıştır. Resmi makamlar buna Devlet Başkanı'nın kardeşi Rıfat Esad'ın yönettiği Savunma Tugayları aracılığıyla cevap vermiştir. Haziran 1980'de, Palmira Hapishanesindeki yüzlerce siyasi tutuklu, Hafız Esad'a karşı girişilen

¹² Abdullah Manaz, (2003): "Dünden Bugüne Suriye", <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17> (11.10.2007).

¹³ Eyal Zisser, (2000): "Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim", *Avrasya Dosyası*, Arap Dünyası Özel, Cilt:6, Sayı:1: s.115.

¹⁴ Onur Öymen, (2005): *Ulusal Çıkarlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul: ss.340-341.

¹⁵ Abdullah Manaz, (2003): "Dünden Bugüne Suriye", <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17> (11.10.2007).

¹⁶ Librairie Larousse (Büyük Larousse), (1986): "Suriye", 21. Cilt: s.10889.

başarısız bir suikasta misilleme olarak öldürülmüştür. Temmuz 1980’de, MKÖ’ye üye olanları ölüm cezasına çarptıran bir yasa kabul edilmiştir. Şubat 1982’de Hama Kenti ayaklanmıştır. Bir hafta süren ve sivil halktan yüzlerce kişinin ölümüne yol açan çarpışmalardan sonra, güvenlik kuvvetleri kentin denetimini yeniden ele almışlardır.¹⁷

1980’li yıllardan itibaren Esad ailesi içinde yönetimi ele geçirmek için gizli bir mücadele başlamıştır. Esad, iktidarı ele geçirmek isteyen kardeşleri Cemil ve Rıfat’ı Avrupa’ya sürgüne göndermiştir. Hafız Esad, yerine hazırladığı oğlu Basil’in 1994 yılı Ocak ayında şüpheli bir trafik kazasında ölmesi üzerine Londra’da göz cerrahisi uzmanlığını almış olan ve sonra Şam’da askeri eğitim görmüş ikinci oğlu Beşar Esad’ı yönetim kademesinde aktif hale getirmeye çalışmıştır. Uzun yıllar hasta olan Hafız Esad 10 Haziran 2000’de Lübnan Devlet Başkanı Emile Lahoud ile telefon görüşmesi yaparken kalp krizi geçirip ölmüştür. Doğduğu yer olan Lazkiye’nin Kordağ Köyü’nde, Basil’in yanına gömülmüştür. 11 Temmuz 2000’de ise oğlu Beşar Esad yeni devlet başkanı olmuştur.¹⁸

Hafız Esad, özellikle dış politikada Beşar’a, birçok sorun bırakmıştır. Bunlardan en önemli ve acil olanları, Arap-İsrail barış görüşmeleri, Golan Tepeleri, Suriye’nin Lübnan’daki askeri varlığı ve Suriye’nin yönünün ne olacağıdır. Bunların üzerine bir de ABD’nin Irak’a müdahalesi sonrası yeni şekillenecek Ortadoğu’nun bilinmeyenleri eklenmiştir.

Hafız Esad’ın ölümü ve yerine oğlu Beşar Esad’ın gelmesi ile Suriye tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde ABD’nin Irak’a müdahalesi sonrası, yeni gelişen olaylar Suriye’yi farklı bir konuma getirmiştir. Özellikle Adana Mutabakatı sonrası farklı bir çizgiye gelen Türkiye-Suriye ilişkileri, Beşar Esad döneminde atılan karşılıklı adımlarla gelişmeye başlamıştır.¹⁹

¹⁷ Librairie Larousse (Büyük Larousse), (1986): “Suriye”, 21. Cilt: s.10889.

¹⁸ Abdullah Manaz, (2003): “Dünden Bugüne Suriye”,
http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17 (11.10.2007).

¹⁹ Erdem Erciyes, (2004): *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: ss.52-53.

2.Suriye'nin Siyasi Yapısı

Suriye'nin siyasi yapısını iyi analiz edebilmek için yönetimdeki egemen partinin incelenmesi gerekmektedir. Bu egemen parti, Baas Partisi, 1960'lara girilirken Orta Doğu bölgesinin iç gelişmelerinde ve bölge politikasında yeni bir unsur olarak aktif rol oynamaya başlamıştır. Sosyalist Baas Partisi'nin gelişmelerini, Suriye ve Irak olarak ayrı ayrı ele almak gerekir. Fakat araştırılan konu Suriye ile ilgili olduğu için Suriye'deki Baas'ın incelenmesi daha doğru olacaktır. Zaten Arap Baas Sosyalist Partisi'nin de vatanı Suriye'dir.²⁰

2.1.Baas Partisi

Baas Partisi, Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud tarafından kurulmuştur. Fakat partinin kurulmasında en önemli katkılar Mişel Eflak ve Salah Bitar'dan gelmiştir.²¹ Bugün Suriye, Baas Partisi'nin, Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle iktidardaki kaldığı tek yerdir.²² Yedi yıllık bir süre için halk tarafından seçilen Devlet Başkanı, hem Baas Partisi'nin Genel Sekreteri, hem Ulusal İlerici Cephenin Başkanı, hem de Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır.²³

Birbirleriyle ilk kez Paris'te 1929'da karşı karşıya gelen Mişel Eflak ve Salah Bitar, Marksist düşüncüyü Sorbonne'da öğrenmiş olduklarını açıklamışlardır. Eflak bu konuda şöyle demiştir:

“Ben Fransa'ya gitmeden önce milliyetçiydim. Fransızlara karşı mücadele vermiş ve çok defalar tutuklanmış olan babamdan

²⁰ Fahir Armaoğlu, (1989): *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: s.208.

²¹ Sabahattin Şen, (2004): *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul: s.115.

²² Balbay, 2006: 71.

²³ Öztürk, 1997: 63.

*etkilenmişim. Milliyetçilik bizim kendi realitemiz iken Bitar ve Ben, Sosyalizmi Fransa'da keşfettik.”*²⁴

Mişel Eflak ve Salah Bitar, 1942 yılında öğretmenlik görevinden istifa etmişlerdir. İstifa sonrası, gençleri düşünceleri doğrultusunda etkilemişler, onlara, maddi lükse karşı püriten bir yaklaşım geliştirmelerini öğütlemişlerdir. Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın siyasi aktiviteleri, daha çok üniversite ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilere yönelik propaganda faaliyetlerini içermiştir. Arap ulusunun rönesansını gerçekleştirmeyi ilke edinen Baas Partisi'nin temelleri, 24 Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci topluluğunun örgütlenmesi sonucu atılmıştır. 1946 yılına kadar daha çok entelektüel hareket olarak faaliyet veren Baas²⁵, adını Zeki Arsuzi'den almıştır. Zeki Arsuzi, El-Baas-El-Arabî (Arapların Yeniden Dirilişi) adını ilk kullanan kişi olmuştur.²⁶

Baasçılar, Fransızların Suriye'yi terk etmelerine kadar bildiriler dağıtmış, konuşmalar düzenlemişler, Suriye'deki Fransız varlığına karşı kamuoyunu tahrik edici roller üstlenmişlerdir. Benimsediği sosyalist ilkeler, Parti'nin yerel burjuvazi ile tüccarların siyasete hâkim olduğu büyük kentlerden çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde sağlam bir yer edinmesini kolaylaştırmıştır.²⁷ İlk yıllarda Baasçılar kendilerini bir siyasi hareket şeklinde görmüşler, yolsuzluk ve siyasi hayatın fırsatçılığından uzak durmaya çalışmışlardır. Mişel Eflak 1943 seçimlerine katılmış; fakat sadece 245 oy alarak seçilememiştir. Baas, 10 Temmuz 1945'te siyasi parti olmak için başvuruda bulunmuş; ancak bu isteği kabul edilmemiştir. 3 Temmuz 1946'da günlük bir gazete olan *Baas*'ın ilk sayısı yayımlanmıştır. Mişel Eflak da ilk yazısını bu gazetede, 3 Temmuz 1946'da, “Baas'ın Kökenleri” başlığı adı altında yazmıştır.²⁸

Parti, kurulduğu günden itibaren Suriye milliyetçiliğini değil, tam bir Arap milliyetçiliğini savunmuştur. Baas, “Büyük Suriye” idealini de, yani Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün birliğini de benimsemiştir. Hatay sorunu ise Baas'ın ağırlık verdiği

²⁴ Şen, 2004: 115-116.

²⁵ Baas'ın kelime anlamı “Diriliş”tir.

²⁶ Şen, 2004: 116-117.

²⁷ Nikolaos Van Dam, (2000): *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, İletişim Yayınları, İstanbul: s.41.

²⁸ Şen, 2004: 118.

konuların başında gelmiştir. Hatta Hatay Suriye'ye geri verilinceye kadar, Arap Birliği ülkelerinin Türkiye ile münasebetlerini kesmelerini istemiştir.²⁹

Baas Partisi, yasal anlamda gerçek bir siyasi parti haline 1947 yılında gelmiştir. Parti'nin ilk Kurucu Ulusal Kongresi 4-6 Nisan 1947 tarihleri arasında Şam'da, büyük çoğunluğu, öğrenci, öğretmen ve diğer mesleklerden 247 kişinin katılımıyla "Ebedi Misyonu Olan Tek Arap Ulusu" sloganı altında gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede Baas Partisi'nin Genel Sekreterliğine Mişel Eflak seçilmiş ve partinin tam adı Arap Baas Partisi olarak kararlaştırılmıştır. Baas böylece siyasi bir hareketten, organize bir siyasi partiye dönüşmüştür.³⁰

Kongrede Partinin programı ve tüzüğü kabul edilmiştir. Bu programa göre Baas Partisi "evrensel bir Arap Partisidir." Parti, milli, sosyalist, halkçı ve devrimcidir. Yedinci maddeye göre, "Arap anavatanı, Toros dağlarından Basra Körfezine, Arap Okyanusuna (Hint Okyanusu), Etyopiya dağlarına, Büyük Sahraya, Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklardır." Program, tek bir "Arap Milleti" ile tek bir "Arap Devleti"nden söz etmektedir.

Partinin dış politikadaki temel ilkesi "Arap milliyetçiliği"dir.³¹ Baas Partisi'nin Suriye'deki ilk önemli başarısı, 1954 seçimlerinde olmuştur. Bu seçimlerde 140 milletvekilliğinden 16'sını Baas Partisi elde etmiştir.³²

Mişel Eflak, Baas Partisi'nin Genel Sekreteri seçilmiş olmakla birlikte, Baas Partisi uzun süre karizmatik bir lidere sahip olamamanın sıkıntısını yaşamıştır. Eflak, iktidarı elde etmek için çalışan bir partinin lideri gibi davranmak yerine, romantik ve hümanist yanıyla entelektüel bir tavır sergilemiştir.³³ Mişel Eflak 1965 yılına kadar bu görevde kalmıştır.³⁴

²⁹ Armaoğlu, 1989: 208.

³⁰ Şen, 2004: 118-119.

³¹ Armaoğlu, 1989: 208.

³² Türel Yılmaz, (2004): *Uluslararası Politika'da Ortadoğu*, Akçağ Yayınları, Ankara: s.140.

³³ Şen, 2004: 119.

³⁴ Armaoğlu, 1989: 209.

2.1.1.Örgütsel Yapısı

Baas Partisi'nin örgütsel yapısını inceleyen ve bu alanda yaptıkları dikkatle incelenen K.Abu Jaber, bu konuda şunları söylemiştir: “Baas, her şeyden evvel, M.Duverger'in tanımladığı gibi bir hücre partisidir.”

Baas Partisi, Hücre, Fırka, Şube, Kollar, Bölgesel Komutanlık, Ulusal Kongre, Ulusal Komutanlık şeklinde, güçlü ve dikey bağlantılı piramidal bir parti organizasyonuna sahiptir.³⁵ Hücre'ler hariç, her kademedeki birimin başında bir Sekreter ve bir “Komutan” bulunmaktadır. Baas Partisi askeri bir hiyerarşi içinde çalışmaktadır.³⁶ Aşağıda bu yapılanmalar kısaca anlatılmıştır:

İçyapısı itibariyle parti hücrelerden oluşmaktadır.³⁷ Partinin örgütsel yapısının tabanında yer almaktadır. Her yerde üç ve yedi üyeyi kapsamaktadır. Bölge Hücreleri ve İş Hücreleri vardır. Ayrıca Arkadaş Hücreleri de vardır. Bu hücrelerin iki fonksiyonu vardır: İlki yeni üye adaylarının eğitimi içindir. İkincisi de partiye mümkün olduğu kadar fazla arkadaş ve sempatizan kazandırmaktır. Gizlilik esasından hareketle hücreler arası iletişim olmamakta; ancak bir üst birim ile iletişim kurulabilmektedir.³⁸

Hücrenin üstünde ikinci basamak olarak fırka bulunmaktadır. Bir fırkada üç veya beş hücre bulunmaktadır. Fırka'daki hücrelerin bütün üyeleri toplanarak kendi liderini seçmektedir. Fırka'nın üzerinde bulunan şubeyi iki veya daha fazla fırka oluşturmaktadır. Şubelerin komutanları, daha alt kademedeki birimlerin yaptıkları toplantılarda seçilmektedir.

Kollar, Şube ve Bölgesel Komutanlıklar arasında bir tür aracı sayılmakta ve en az iki şubeden oluşmaktadır. Kapsadığı saha bir şehir, köy veya semt olabilir. Bir Kolun komutanı ve genel sekreteri, daha yukarı bir birim olan Bölgesel Komutanlığa karşı doğrudan sorumludur. Kollar yeni üyeleri kabul veya reddeder, bölgesel sorunları

³⁵ Şen, 2004: 124-125.

³⁶ Armaoğlu, 1989: 209.

³⁷ Mehmet Atay, (2000): “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:1: s.153.

³⁸ Şen, 2004: 127.

inceler ve önerilerini sunar. Ayrıca bölgedeki parti eğitimi ve propaganda faaliyetleriyle meşgul olmakta, daha yukarı birimlere aylık raporlar sunmaktadır.

Partinin en aktif birimi bölgedir. Bölge, bütün bir ülkeyi kapsamaktadır. Ürdün, Irak, Suriye, Lübnan, Libya, Kuveyt ve Atlantik Okyanusu'ndan Fars Körfezi'ne kadar bütün diğer Arap ülkelerinin kendi bölgesel teşkilatı bulunmaktadır. Bölgesel Komutanlık; siyasi, kültürel ve ideolojik bakımdan partinin yönetimini elinde bulundurmaktadır. Adayları üyeliğe kabul veya reddeder. Partinin en yüksek kademesi sayılan Ulusal Komutanlığın aldığı kararları uygulamaktadır.

İki yılda bir defa toplanması kabul edilen Ulusal Kongre, partinin karar veren en yüksek kademesidir. Ulusal Kongre'ye, Arap dünyasının Bölgesel Komutanlıkları'ndaki üyelerin hepsi ile daha alt kademelerden birkaç delege katılmaktadır. Kongre, Parti Genel Sekreteri ile Ulusal Komutanlık seçimini yapmaktadır.

Partide siyaset planlaması yapan ve direktif veren en yüksek kademedir. Bütün üyeler, liderler ve alt kademedeki organlar, buraya bağlı ve buranın emrindedirler. Ulusal Kongreyi toplantıya çağırmakta ve gündemi hazırlamaktadır. Ulusal Komutanlık, bir anlamda partinin bir tür merkez yürütme kuruluna benzemektedir.

2.1.2.Partiye Üyelik

Baas Partisi, üyelerinin kaynağı bağlamında dolaysız, üyelerinin parti faaliyetlerine katılışında totaliter, üyelik işlemi konusunda ise sınırlı üyelik özelliklerine sahiptir.³⁹Arap dünyasında yaşayan veya denizaşırı ülkelere göç etmiş bulunan her Arap, parti prensip ve tüzüğünü kabul etmek şartıyla Baas Partisi'ne üye olabilmektedir. Böyle bir adayın, Arap milliyetçiliğine inanması, asgari 18 yaşında bulunması ve başka bir siyasi kuruluşun üyesi olmaması, partinin aidatını ödemesi, partiyi savunmak görevlerini yerine getirmesi ve mesleğinin gerektirdiği birlik ve derneklerde yer alması gerekmektedir. Belirtilen özellik ve zorunluluklara ilaveten, partinin İç Hizmet Tüzüğü, üyeleri için yemin şartını zorunlu kılmaktadır. Bu yeminin metni ise şu şekildedir:

³⁹ Şen, 2004: 131.

*“Şeref ve inancım üzerine yemin ederim ki, Arap Baas Sosyalist Partisi'nin prensiplerine sadık kalacağım; güvenine layık olduğumu göstereceğim; kurallarına itaat edeceğim ve düşüncelerini uygulamaya koyacağım”*⁴⁰

Baas Partisi'nde taraftar, çırak ve aktif üye olmak üzere üç tür üyelik bulunmaktadır. Yeni üye, taraftar ve çırak üye statülerinin her ikisinde de 18 ay beklemek suretiyle aktif üye olabilmektedir. Aktif üye, partinin toplantı ve seçimlerine katılabilmektedir.⁴¹

2.1.3.Parti'nin Finansmanı

Baas Partisi'ne finansman boyutundan bakıldığında, partinin gelirleri; her ay alınan üye aidatı, bağışlar ve parti yayınlarından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Bankaların idareleri Alevilerin ellerindedir. Subayların % 40'ı Alevidir. Toprak reformunda, toprak dağıtımında Aleviler ön planda tutulmuşlardır. Bir bakıma Aleviler zenginleştirilmişler ve bu durum Baas Partisi'nin üye aidatlarına yansımıştır.⁴²

Ayrıca özel bir kategoride değerlendirilen öğrenciler, Bölgesel Komutanlığın tespit ettiği aylık bir aidat ödemektedirler. Bunun dışında kalan diğer üyeler ise aylık kazançlarıyla orantılı ve gittikçe artan oranda bir aidat ödemektedirler. Şube, gelirlerinin % 10'unu kendi masrafları için ayırabilmektedir. Kollar ise bu miktarı %25 olarak tespit etmişlerdir. Geri kalan miktar ise Bölgesel Komutanlığa gönderilmektedir.⁴³

2.1.4.Parti'nin İdeolojisi

Baas Partisi'nin ideolojisi ile bu partinin kökeni arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Baas'ın tüzüğü,⁴⁴ ideolojisinin iskeletini teşkil etmektedir.⁴⁵ Baas

⁴⁰ Şen, 2004: 131.

⁴¹ Şen, 2004: 131.

⁴² Balbay, 2006: 139.

⁴³ Şen, 2004: 133.

⁴⁴ Baas Partisi'nin Tüzüğü için Bkz. Balbay, 2006: 69-71; Atay, 2000: 136-152.

⁴⁵ Atay, 2000: 131.

Partisi'nin temel ideolojisinin nihai hedefi Arap toplumunu kalkındırmak ve Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar bütün Arap halklarını ve devletlerini birleştirmektir.⁴⁶ Baas Partisi'nin “üç kutsal” Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm birbirinden ayrılmaz idealler olarak, partinin ekonomik ve Sosyo-politik yapı ile ilgili görüşlerinin çerçevesini de belirlemektedir.⁴⁷

Baas Partisi Suriye'nin, kendi sınırlarını aşan tarihi bir göreve sahip olduğu görüşünü dile getirmektedir. Kendisini Arapçılık fikrinin ve Arap kimliğinin doğduğu merkez olarak gören Suriye, Pan-Suriye hedefini Pan-Arap hedefinin ön koşulu olarak algılamakta ve Suriye merkezli kademeli bir Arap birliği fikrini, ulusal stratejinin eksenine oturtmaktadır.⁴⁸ Baas ideolojisine göre; bu görev, “Birlik”, “Özgürlük” ve “Sosyalizm” ile gerçekleştirilecektir.⁴⁹

2.1.4.1.Birlik

Baas Partisi, Suriye'de doğmuş olmakla birlikte, yabancıların çizdiği yapay ve ulusal sınırları reddetmektedir. Baas Partisi, Arap birliğine birinci derecede önem verirken, gerçek özgürlüğün de ancak, büyük bir birlik içinde yaşanabileceğine inanmaktadır.⁵⁰ Baas'a göre Birlik, sosyalizme ulaşılmadan önce gereklidir. Arap ülkelerinin, tek tek gerçek iktisadi kalkınmayı sağlayamayacak derecede fakir olduğunu ve kalkınmanın birlik yoluyla olacağını savunmaktadır.⁵¹

2.1.4.2.Özgürlük

Baas Partisi'nin kurucusu ve ilk genel sekreteri Mişel Eflak için Arapların özgürlük mücadelesi, aynı zamanda sosyalizm için verilen bir mücadeledir. Yönetici gruptan ve emperyalizmden kurtulmak, özgürlük ve sosyal adaleti getirecektir. Gerçek

⁴⁶ Balbay, 2006: 69.

⁴⁷ Şen, 2004: 165.

⁴⁸ Erdal Şimşek, (2005): *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul: s. 157.

⁴⁹ Şen, 2004:154-158.

⁵⁰ Şen, 2004: 160-161.

⁵¹ Atay, 2000: 134.

özgürlük, sosyal adalet sağlandığı zaman mümkün olabilecektir. Sosyal adalet ise sosyalizm yoluyla gerçekleştirilebilecektir.⁵²

2.1.4.3.Sosyalizm

Baas Partisi'nin sosyalizm anlayışı, Avrupa sosyalizmi ve komünizminden çok farklıdır. Yerel bir hareket olarak, uluslararası hareketlerle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Batı demokrasisi ve Marksist komünist anlayışına karşı çıkarak, bunlardan hiçbirinin Arapların ekonomik ve sosyal problemlerini çözmek için uygun olmadığına inanılmaktadır. Arap Sosyalizmi, Arap dünyasının özel şartlarına uydurulmuş şekliyle anlaşılmalıdır.⁵³ Güçlü bir işçi sınıfı ve bilinçli köylü kitlesinin bulunmadığı Suriye'de Baas Partisi, "ücretli yeni orta sınıf"ın desteğini arkasına alarak, sosyalizmi sadece ekonomik bir sistem olarak değil, toplumsal aktivitelere katılacak bireyi, saygınlık noktasına götürecektir bir değerler bütünü olarak görmektedir. Baas Partisi, sosyalizmi bir amaç değil, araç olarak gördüğü için sosyalizm sözcüğü 1953 yılına kadar partinin adında yer almamıştır. Arap Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi'yle birleşince, partinin adı Arap Baas Sosyalist Partisi olmuştur.⁵⁴

2.2.Karar Alma Süreci ve Devlet Başkanı

1946 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla beraber istikrarsızlığın hüküm sürdüğü, askeri darbelerin birbirini izlediği Suriye'de, Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelişiyle beraber ülke bir istikrar ortamına kavuşmuştur. Bu iktidar değişikliği ile kurulan yapı Suriye'ye otoriter-totaliter bir devlet niteliği kazandırmıştır. O yıllarda kurulan bu yapı, varlığını halen devam ettirmektedir.

Hafız Esad, ülkenin tüm siyasal, askeri, güvenlik ve yasama konularında devlet başkanına geniş yetkiler veren yapıyla tüm kurumlar üzerinde tam bir egemenlik sağlamıştır. Esad bu yapılanma içerisinde liderlik yetenekleri ve otoritesi sayesinde de

⁵² Şen, 2004: 161-162.

⁵³ Atay, 2000: 133.

⁵⁴ Şen, 2004: 162.

karar alma sürecinde çoğu zaman tek adam olmasına imkân tanıyan bir sürecin oluşmasını sağlamıştır. Bu siyasal yapılanma çerçevesinde, ülkede karar alma sürecinde çok sınırlı sayıdaki siyasi seçkin etkili olmaktadır.

Meclis, siyasi partiler, hükümet gibi esas politika belirleme birimleri; olması gereken organların işlevi, rejimin almış olduğu kararlara, uyguladığı politikalara karşı meşruiyet duygusunun yaratılması ve bunlara yasallık sağlanmasıdır. Bu birimlerin bir diğer işlevi de rejimin sadık taraftarlarının çeşitli makamlara atanarak ödüllendirilmesini sağlamaktadır.

Suriye’de, ülkeyi esas yöneten grubun güvenlik ve istihbarat birimlerinin başında bulunan kişilerle ordunun üst düzey askerlerinin olduğu görülmektedir. Bu birimlerde görev alanların yüzde doksanını ise Nusayriler oluşturmaktadır. Nusayrilerin genel nüfusa oranları ise sadece yüzde on-on iki civarındadır. Devlet Başkanlığı ise bu iki kanadın da üstünde yer almaktadır.

Devlet Başkanı hem partinin genel başkanı olarak siyasi hiyerarşinin en üstünde yer alarak bu kanadı kontrol ederken aynı zamanda yine anayasaya bağlı olarak silahlı kuvvetlerin de başı konumundadır. Tüm güvenlik ve ordu birimlerine atamalar devlet başkanı tarafından gerçekleştirilmektedir.⁵⁵

3.Suriye’nin Askeri Örgütlenmesi

Orta Doğu’nun bir zamanlar Sovyet gücüne de yaslanarak etrafa kafa tutmuş ülkesi Suriye, İsrail ile giriştiği savaşlarda askeri açıdan giderek zayıflamıştır. Fakat bugün yine de Ortadoğu coğrafyasında hatırı sayılır bir güce sahip bulunmaktadır.

Suriye Silahlı Kuvvetleri şu birimlerden oluşmaktadır: Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Hava Savunma Kuvvetleri, Jandarma ve Milis Kuvvetleri. Suriye Silahlı Kuvvetleri Komutanı, aynı zamanda Devlet Başkanı olan Beşar Esad’dır.

⁵⁵ Oytun Orhan, (2006): *Suriye Arap Cumhuriyeti*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.10.

18 yaşını dolduran erkekler otuz ay süreyle askerlik yapmakla yükümlüdür. Suriye Körfez Savaşı esnasında savaşa katıldığı için büyük miktarda para yardımı almış ve bu gelen parayı Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanmıştır. Ordu'nun ihtiyacı olduğunda 15 ile 49 yaş arasında askere alabileceği erkek sayısı 5 milyona yakındır.⁵⁶

Suriye'nin yıllık tahmini 858 milyon dolar askeri harcaması bulunmaktadır. Askeri harcamaların bütçeye oranı % 5.9'dur.⁵⁷ Suriye Silahlı Kuvvetleri 1948 yılında Filistin Muharebelerine katılmış, 1958 yılında Lübnan'a müdahale etmiş, 1967-70 yılları arasında Arap-İsrail savaşında yer almıştır. 1970'de Ürdün'e müdahale etmiş, 1973 yılında tekrar Arap-İsrail savaşına katılmış, 1976-1989 yılları arasında Lübnan'a girmiş ve son olarak 1975-1985 yılları arasında Sünni Müslümanların iç ayaklanmasını bastırmıştır.

Suriye, çoğu konuda olduğu gibi ordusunun donanımında da kendi üretmek yerine jeopolitik konumundan faydalanarak yardım isteme alışkanlığını devam ettirmiştir. Suriye, Soğuk Savaş boyunca Sovyet yapımı silahlarla ordusunu donatmıştır. Bu yardımlar karşılığında Suriye, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya açılan penceresi olmuştur.

1956-1991 yılları arasında Suriye'nin SSCB'den toplam yirmi altı milyar doları aşan silah aldığı, alınan malzemeler arasında beş bin tank, altmış beş füze kompleksi, dört bin iki yüz top ve mayın atıcısı ve yetmiş gemi ve motorlu kayığın bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Suriye'ye on dört bin Sovyetler Birliği görevlisinin gönderildiği ve on bin Suriyeli askeri öğrencinin de SSCB'de eğitim gördüğü iddia edilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Erciyes, 2004: 30.

⁵⁷ Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, (2005): *2023 Dergisi*, Sayı:56: s.9.

⁵⁸ Erciyes, 2004: 30-31.

Tablo I: Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin Personel Mevcudu

Suriye Silahlı Kuvvetleri Personel Mevcudu			
Sınıf	Düzenli	İhtiyat	Toplam
Kara Kuvvetleri	306.000	100.000	406.000
Hava Kuvvetleri	30.000	10.000	40.000
Hava Savunma	40.000	20.000	60.000
Deniz Kuvvetleri	4.000	2.500	6.500
Toplam	380.000	132.500	512.500
Jandarma	8.000	-	8.000
Milis Kuvvetleri	-	400.000	400.000

Kaynak: Erciyes, 2004: 31.

Soğuk Savaş boyunca bulunduğu coğrafyanın nimetlerinden faydalanan Hafız Esad, SSCB'nin çökmesiyle, kendisini çok büyük bir boşluk içinde bulmuştur. Sayı olarak fazla gibi gözükse de silah, araç ve gereçlerinin modernizasyonu sağlanamamıştır. Bu yüzden Silahlı Kuvvetler çoğu silahını kullanamamaktadır ve bu silahların askeri depolarda atıl olarak durduğu tahmin edilmektedir. Suriye'de, kendine özgü milli bir savunma sanayisinin olmamasının eksikliği hissedilmektedir. Suriye, İsrail ile olan gergin ilişkilerinden dolayı ordusunu devamlı hazır bulundurmaya çalışmaktadır. ABD'nin Irak'a müdahalesindeki ABD karşıtı söylemlerinin ve ABD ile gerilen ilişkilerinin gerisinde yatan en önemli sebeplerden birisi, Suriye ve İsrail

arasındaki gerginliktir. Bu gerginlik uzun bir süre devam etmesi muhtemel olduğundan, Suriye'nin ekonomisini kalkındırmak için kullanacağı parayı, büyük ölçüde silahlı kuvvetlerin modernizasyonuna ayırması beklenmektedir.⁵⁹

Suriye'nin, ülkenin iki ayrı yerinde Scud-D füzelerinin üretimini de gerçekleştirmeye çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca dört adet kimyasal silah geliştirme ve üretim merkezi ile en az bir adet büyük çaplı silah üretim merkezinin bulunduğu, sınır gazı üretmeye başladığı; bazı füzeler ile çok namlulu topçu roketlerini, top mermilerini ve uçak bombalarını, kimyasal silah taşımak üzere geliştirdiği tahmin edilmektedir.⁶⁰

4.Suriye'nin Etnik ve Dini Yapısı

2007 yılı tahminlerine göre, nüfusu yaklaşık olarak 19.314.747⁶¹ rakamına ulaşan Suriye, kültürel açıdan önemli ölçüde homojen olmakla birlikte, din ve etnik kimlik açısından büyük bir çeşitlilik sergilemektedir.⁶² Suriye'de nüfus sayımı sonuçlarının devlet politikası gereği resmi olarak açıklanmamasının⁶³ nedeni olarak etnik tablo verilebilir. Çünkü yönetimde söz sahibi olan Aleviler, ülkede mezhep bakımından azınlık durumundadır. Bu durumda yönetimdekiler, çoğunluğun tepkisinin azaltılmasını hedeflemektedirler. Hafız Esad döneminde özellikle, Alevilerin doğurganlığının teşvik edilmesi bir devlet politikası haline gelmiştir. Bu politikanın nihai hedefi ise Alevilerin nüfus oranını Sünnilerin nüfus oranına eşitlemektir.

Suriye halkı, Araplardan ve farklı ırklara mensup olan çeşitli azınlıklardan oluşmaktadır.⁶⁴ Araplar yaklaşık olarak nüfusun % 90'ını oluştururken, % 10'luk kısım ise Kürtler, Türkmenler, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudilerdir.⁶⁵ Nüfus, dil

⁵⁹ Erciyes, 2004: 32.

⁶⁰ Öztürk, 1997: 64.

⁶¹ Ayrıca Golan Tepelerinde 20.000 Arap (18.000 Dürzî, 2.000 Alevi) ve 20.000 İsraili olmak üzere 40.000 kişilik bir nüfus da buna eklenebilir.

⁶² Van Dam, 2000: 17.

⁶³ Balbay, 2006: 117.

⁶⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (29.10.2007).

⁶⁵ Salih Akdemir, (2000): "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası*, Arap Dünyası Özel, Cilt:6, Sayı:1: s.202.

ve dine göre alt gruplara ayrıldığında, % 82,5'inin Arapça konuşanlardan, % 68,7'sinin Sünni Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir.⁶⁶

Suriye'deki başlıca etnik azınlıklar Kürtler, Ermeniler, Türkmenler ve Çerkezler'den oluşmaktadır. (Bkz. Tablo II).

Tablo II: Suriye'deki Etnik Yapı

Etnik Köken	Yaklaşık Nüfus	Oran
Araplar	15.838.092	% 82
Kürtler	1.738.327	% 9
Ermeniler	772.590	% 4
Türkmenler	579.442	% 3
Çerkezler	193.148	% 1
Diğer	193.148	% 1
Yaklaşık Toplam	19.314.747	% 100

Kaynak: Van Dam, 2000: 18.

Suriye'de dini yapının çok büyük çeşitlilik arz etmesi, kaplamış olduğu coğrafya ile açıklanabilir.⁶⁷ Ayrıca buna, bu coğrafyanın yüzyıllar boyunca birçok işgale açık kalması da eklenebilir.

⁶⁶ Van Dam, 2000: 17.

⁶⁷ Akdemir, 2000: 205.

Suriye'deki dini yapı ve mezhepler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Suriye'deki başlıca dini azınlıklar Aleviler (% 12), Dürziler (% 3), İsmaililer (% 2) ve ülkedeki Hıristiyan cemaatinin (% 14) en önemli grubunu oluşturan Rum Ortodoks Kilisesi mensuplarıdır.⁶⁸

Tablo III: Suriye'deki Dini Yapı ve Mezhepler

Din	Yaklaşık Nüfus	Oran
Sünniler	13.327.175	% 69
Hıristiyanlar	2.704.064	% 14
Aleviler	2.317.769	% 12
Dürziler	579.442	% 3
İsmaililer	386.297	% 2
Yaklaşık Toplam	19.314.747	% 100

Kaynak: Akdemir, 2004: 208.

4.1.Araplar

Arapların yaklaşık % 70'i Sünni mezhebine, diğerleri ise Alevi (Nusayri), İsmaili ve Şii mezheplerine mensupturlar. Arapların içinde Hıristiyan olanlara gelince, onlar da Ortodoks Grek Kilisesi'ne, Suriye Ortodoks Kilisesi'ne ya da Katolik Grek

⁶⁸ Van Dam, 2000: 17-18.

Kilisesi'ne bağlıdırlar.⁶⁹ Sünniler, Lazkiye ve Süveyde hariç Suriye'nin tüm illerinde çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

Aleviler ise Lazkiye'de çoğunluktadırlar.⁷⁰ Aleviler, Sünnileri bağnaz ve gerici olarak hatta potansiyel birer MKÖ üyesi gibi görmektedirler. Çünkü Sünniler arasında MKÖ gibi illegal örgütler kurulmuştur. Bunları hedefi ise azınlığın hâkim olduğu Baas rejimini yıkmak ve Sünni Müslümanları temsil edecek bir yönetim kurmaktır.⁷¹ İleriki dönemlerde Suriye'de bir bunalım yaşanması olasılığında bir mezhep kavgasının çıkması, ihtimal dâhilinde düşünülebilir.

4.2.Kürtler

Nüfusun % 9'unu oluşturan Kürtlerin büyük bir kısmı Sünni'dirler; bununla birlikte, içlerinde az sayıda da olsa Hıristiyan ve Yezidi vardır. Kürt nüfus kendi içinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı, göçebe yaşam tarzı sonucu Suriye sınırının çizilmesi ile Suriye'de kalanlar; diğerleri ise, Türkiye'ye yerleşenlerdir.⁷²

Kürtler ülkenin en geniş etnik azınlık grubudur. Suriyeli Kürtlerin, çeşitli kaynaklardaki farklı rakamlardan yola çıkarak, yaklaşık 1,5 milyon oldukları tahmin edilmektedir. Şu anda yaklaşık 1.5 milyon Suriyeli Kürt'ün 25.000'i "kayıtsız", 225.000'e yakını ise "yabancı" statüsünde yaşamlarını sürdürmektedir. "Yabancı" statüsündeki Kürtlerin sadece ülke içi seyahate imkân veren kırmızı kimlik kartları bulunmaktadır. Bu iki statüdeki Kürtlerin mal edinme, ülke dışına seyahat etme, yasal olarak evlenme hakları bulunmamaktadır. Buna ek olarak, Kürtçenin kullanımına ilişkin de sınırlamalar söz konusudur. Kürtlerin Suriye'deki mevcut koşullara rağmen, Iraklı Kürtlerden farklı olarak, herhangi bir özerklik ya da bağımsızlık talepleri "şimdilik" bulunmamaktadır.

⁶⁹ Akdemir, 2000: 202.

⁷⁰ Van Dam, 2000: 25.

⁷¹ Balbay, 2006: 140-141.

⁷² Akdemir, 2000: 202-203.

Irak'taki gelişmeleri ve uluslararası ortamı bazı kazanımlar elde etmek açısından fırsat olarak gören Suriyeli Kürtlerin, özellikle son iki yılda seslerini daha çok yükseltmeye başladıkları görülmektedir. 2004 yılının Mart ayı içinde, Kamışlı'da bir futbol maçı sonrasında Araplarla Kürtler arasında başlayan çatışmaların tüm Suriye'ye yayılarak birçok insanın ölümüyle sonuçlanması, koşullar oluştuğunda Kürt meselesinin ne denli probleme yol açacağını göstermiştir. Yine Haziran 2005'te Kürt dini lider Muhammed Maşuk Haznav'ın Suriye güvenlik güçlerinin gözetimi altındayken ölmesi sonucunda binlerce Kürt'ün sokağa dökülmesi, ne kadar örgütlü ve seferberliğe yatkın olduklarını da açığa çıkarmıştır. Olası bir yönetim boşluğu durumunda, bir etnik çatışmanın ortaya çıkması da muhtemeldir. Böyle bir gelişme, hem Suriye'yi hem de bölge ülkelerini ve ABD'yi olumsuz yönde etkileyecektir.⁷³

4.3.Ermeniler

Nüfusun % 4'ünü oluşturan Ermeniler, Suriye'de "asimile olmamış" olan en büyük azınlık gruplarından birisini oluşturmaktadır. 1915 yılından sonra Türkiye'den göç etmiş olan Ermeniler, kendi dillerinde konuşmakta, kendi okullarında eğitim görmekte, kendi gazetelerini okumakta ve kendi geleneklerini sürdürmektedirler. Çoğunluğu, Ermeni Ortodoks Kilisesi'ne, çok az bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesi'ne bağlı bulunmaktadır.

4.4.Türkler

Çoğunlukla, Lazkiye ve Halep olmak üzere iki ana bölgede yaşayan Türkler, Araplar arasında uzun süre yaşamışlarsa da, hala bazı örf ve adetlerini ve dillerini sürdürmeye devam etmektedirler. Türkler de Sünni mezhebine bağlıdırlar.

Hatay'ın anavatanla birleşmesi sonrası Suriye'de yaşayan Türklerle ilgili Türkiye ve Suriye arasında bir görüşme ve anlaşma yapılmamıştır. Böylece bu ülkede yaşayan Türkmenlerin siyasi ve kültürel hakları hukuki bir zemine oturtulamamıştır. Suriye Türkleri, ferdi kaçışların dışında, 1945, 1951, 1953 ve 1967 yıllarında

⁷³ Orhan, 2006: 10.

Türkiye'ye toplu olarak göçmüşlerdir. Sayıları kesin bilinmeyen bu göçmenler, Kırıkhan, İskenderun ve Adana'ya yerleştirilmişler ve 1977'de Kırıkhan ve 1994'de ise, İskenderun'da Bayır-Bucak Türkleri Yardımlaşma Derneğini kurmuşlardır.

Bugün Suriye'deki Türkler yoğun olarak Lazkiye ve Halep civarında yaşasa da, başta Şam olmak üzere diğer bölgelerde de azınlık halinde Türkler bulunmaktadır. Lazkiye, Suriye'nin en büyük liman şehri olma özelliğine sahiptir.

1950 yılından sonra ise büyük bir gelişme göstermiştir. Bundan dolayı şehirde mevcut olan Türk nüfusuna ek olarak Türkmen köylerinden çok sayıda insan şehir merkezine göç etmiştir. Lazkiye merkezi ve civarında toplam 265 Türk köyü bulunmaktadır. Bölgede Osmanlı hâkimiyeti sürerken Antep, Urfa, Hatay gibi Türk nüfus bölgelerinin idari olarak merkezi Halep şehriydi. Halep bugün hala Türk mimari ve sanat eserleri ile sokaklarında Türkçenin konuşulduğu bir şehir görünümüne sahiptir.⁷⁴

4.5.Çerkezler

Asimilasyona karşı koyan etnik gruplar arasında Çerkezler de bulunmaktadır. Kendi örf ve adetlerini devam ettirmektedirler. Havran'ın kuzey-batısında yaşayan Çerkezler de Sünni mezhebine bağlı bulunmaktadırlar.

4.6.Dürzîler

Ülkenin güneyinde, özellikle, Cebel-ü Druz'da yaşayan Dürzîler de zaman zaman ülkenin siyasetinde önemli rol oynayabilen etnik ve dini bir azınlıktır.⁷⁵ Bu bölgedeki nüfus oranları Lazkiye'deki Alevilerin oranından bile fazladır. Dürzîlerin büyük bölümü tarım sektöründe çalışmaktadır.⁷⁶

⁷⁴ Meşkure Yılmaz Börklü, "Lozan Sonrası Suriye Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri" <http://www.turan.tc/kalem/bilimsel/mak-sur.htm> (18.11.2007).

⁷⁵ Akdemir, 2004: 203.

⁷⁶ Van Dam, 2000: 31.

4.7.Süryaniler

Hız. İsa'nın diline çok yakın bir lehçe olan Süryanice lehçesini kullanan Süryaniler, Fırat Vadisi'nin kuzey-doğusunda yaşamaktadırlar. Süryaniler, Suriye-Ortodoks Kilisesi'ne, Nasturi Kilisesi'ne ya da Birleşmiş Keldani Kilisesi'ne mensupturlar.⁷⁷

4.8.Yahudiler

Çok uzun bir dönemden beri Suriye'de yaşayan Yahudiler, günümüzde özellikle, Halep ve Şam kentlerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca, ülkenin kuzeyinde yer alan El-Cezire bölgesinde de Yahudiler bulunmaktadır. İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, İsrail'e önemli sayıda göç olmuştur.

5.Suriye'nin Ekonomik Yapısı

Suriye'de ekonomi büyük oranda devlet kontrolü altında bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda Suriye'de "devletleştirme" ön plana çıkmıştır. Bugün Suriye'de petrol, su, elektrik, madencilik, kimya, porselen, çimento, cam, konserve ve ana gıda maddeleri tamamen devletin elindedir.⁷⁸ Siyasi, askeri seçkinlerin bu ekonomik yapının devamı yönünde ciddi çıkarları vardır. Özellikle güvenlik birimlerinin en önemli noktalarını ellerinde tutan yöneticiler, sistemin çöküşüyle sonuçlanabilecek bir reform hareketinden çekinmektedirler. Çünkü "devlet burjuvazisi" adı verilen bu kesim üretim ve yatırım araçları üzerindeki kullanım haklarından yararlanarak toplumsal mülkiyet üzerinden zenginleşmektedirler.

Devlet burjuvazisi ise genel olarak Nusayrilerden oluşmaktadır.⁷⁹ Hafız Esad döneminde ve sonrasında bu açıka görülmektedir. Özellikle Türkmenlerin toprakları

⁷⁷ Akdemir, 2004: 204.

⁷⁸ Balbay, 2006: 145.

⁷⁹ Orhan, 2006: 11.

kamulaştırılmış buna karşılık Nusayrilere geniş toprakları kullanma hakkı verilmiştir. Böylece Nusayriler, Suriye’de zenginleşmeye başlamışlardır.

1964 yılında Arap dünyasında ilk kez petrolü devletleştiren ülke Suriye olmuştur. Ancak 1975’te üretim-paylaşım anlaşmaları altında hükümet, bazı bölgeleri petrol arama çalışmaları yapmak için yabancı petrol şirketlerine açmıştır.⁸⁰ Aynı dönemde Arap ülkelerinden gelen yardımlar da yeni kamu şirketlerinin kurulmasında kullanılmıştır. 1980’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle, sosyalist bir model izleyen Suriye ekonomisi olumsuz etkilenmiş ve bu çerçevede enflasyon, işsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Suriye, 2000 yılından itibaren gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve ticari liberalizasyon çerçevesinde Orta Doğu ülkeleri arasında yükselen bir konuma gelmeye başlamıştır. Reformların amacı, özel bankacılık sisteminin kurulması, yeni kur politikası, menkul kıymetler borsası ve ülkeye yabancı sermayenin girişini hızlandırarak ülke ekonomisini daha verimli bir hale getirmektir.⁸¹

Suriye ekonomisi en kötü zamanlarını, İsrail ile girdiği savaşlarda yaşamıştır.⁸² Daha sonraki dönemlerde liberal rüzgârlardan etkilenen Suriye’de, uzun yıllar sosyalist ekonomik politikalar uygulanmakta iken 1990’lı yıllardan bu yana serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmaları gözlenmektedir. Bu gayretlere paralel olarak, dış ticaretinde de önemli gelişmeler olmaktadır.

Uzun yıllar devlet ağırlıklı bir yapı sergileyen ekonomide özel sektörün ağırlığı gittikçe artmaktadır. Orta Doğu ülkeleriyle bağlantıda kilit konumda olan Suriye, yakın komşularıyla ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içindedir. Özellikle Lübnan ile önemli boyutlarda ticari ilişkiler geliştirmiştir. Ocak 1999’da Lübnan ile gümrükler karşılıklı olarak yüzde 25 indirilmiştir. Dört yıl içinde gümrükler sıfırlanacaktır. Bu adım Arap Ortak Pazarı’nın kurulmasına da öncülük edebilecektir.⁸³

⁸⁰ Balbay, 2006: 146.

⁸¹ Orhan, 2006: 11.

⁸² Balbay, 2006: 145.

⁸³ Orhan, 2006: 11-12.

Suriye'nin temel gelir kaynaklarını, petrolden⁸⁴ elde edilen gelirler, dış yardım, yurtdışında çalışan Suriyeli işçilerin döviz gelirleri ve tarımsal üretim oluşturmaktadır.⁸⁵ Bu gelirlere kaçakçılığı da ekleyen araştırmacılar da bulunmaktadır.⁸⁶ Petrol üretimi günde yaklaşık 525.000 varildir.⁸⁷ 2002 yılı genelinde yüksek seyreden petrol fiyatlarına bağlı olarak hükümet gelirlerinde artış olmuştur. Artan petrol geliri, artan turist sayısı ve büyüyen tarım sektörüyle ekonomik büyüme 2002 yılında %1,8 oranında gerçekleşmiştir. Suriye, Avrupa Birliği (AB) ile Serbest Ticaret Bölgesi kurulması ile ilgili Ortaklık Anlaşması imzalanması yönünde yapılan görüşmelerde ilerleme kaydetmiştir. Suriye, AB ile Ortaklık Anlaşması imzalanması yönünde 1998 yılında görüşmelere başlamıştır.⁸⁸ 2005'te Suriye, Gayri Safi Milli Hasılası'nı (GSMH) % 2.3 arttırmıştır.⁸⁹ Ancak 2002 yılının Mart ayında AB ve Suriye arasındaki engellerin aşılması konulu toplantı erteleme ile sonuçlanmıştır. Suriye, diğer 12 Akdenizli ortak ülke içinde, ilk on yıllık dönemde, Avrupa Birliği ile Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesinin oluşturulmasını istemeyen tek ülke konumundadır.⁹⁰

6.Suriye'nin Dış Politikası

Suriye'nin dış politika tutumu, tarih içinde Suriyeli milliyetçilerin Batı emperyalizmine karşı verdiği mücadele ile şekillenmiştir. 1917 Arap ayaklanmaları sırasında bağımsız bir ülke olma hayalleri kuran Suriye, geniş Arap Federasyonuna bağlı olmaya razı olmuştur. Batılı güçler, tarihi Suriye'yi dört devlete ayırmışlardır.⁹¹ Hemen ardından da Filistin içinde İsrail Devletinin bağımsızlığını kazanmasına zemin hazırlamışlardır. Tam bağımsızlığını kazandıktan sonra Suriye; Lübnan, Ürdün ve Filistin üzerinde irredantist⁹² yaklaşımlar geliştirmiş, İsrail'e ve Batılı ülkelere karşı

⁸⁴ Suriye petrolü, Basra Körfezi ülkelerinin petrolüne göre daha kalitesizdir. Daha çok kaliteli petrole karıştırılmak suretiyle kullanılabilir. Suriye'deki petrol daha çok asfalt malzemesi için uygundur. Suriye'de bu yüzden asfalsız yol bulunmadığı iddia edilmektedir.

⁸⁵ Orhan, 2006: 12.

⁸⁶ Balbay, 2006: 145.

⁸⁷ Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, 2005: 9.

⁸⁸ Orhan, 2006: 12.

⁸⁹ Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, 2005: 9.

⁹⁰ Orhan, 2006 : 12.

⁹¹ Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin.

⁹² İredantizm: Bir ülkenin başka bir devletin sınırları içinde yaşayan, ama dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi. Ahmet Emin Dağ, (2005): *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: s.275. Ayrıca

anti-siyonist ve anti-emperyalist politikalar izlemiştir. Nihai hedefi olan Arap Birliği ve Büyük Suriye idealleri, Suriye'nin dış politikasını belirlemiştir. Dış politikadaki bu revizyonist idealler Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ile daha da netleşmiştir.⁹³

Hafız Esad dönemi Suriye dış politikasının ideolojik temeli Arap milliyetçiliği olmuştur. Bu politikanın nihai hedefini ise “Büyük Suriye” ideali oluşturmuştur. Ancak bu ideal, şartların değişmesiyle revizyonist niteliğini zamanla kaybetmiştir.⁹⁴ Özellikle Beşar Esad'ın görevi devralmasıyla birlikte bu ideal Suriye'nin bölgedeki prestijini sağlamaya doğru yön değiştirmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak ve terörist devletler listesinden çıkmak Beşar Esad'ın hedefleri arasında yer almıştır.

Hafız Esad döneminde Suriye'nin dış politikasının aşırı güvensizlik üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemki dış politika hemen her konuda çok hassas dengeleri ve o oranda ayrıntıya inen stratejileri içermiştir. Uzun bir süredir, Alevi azınlığın Sünni çoğunluğu baskı ile yönetmek durumunda olması (ki bugün de aynı durum geçerlidir) yöneticilerin aşırı güvensizliğe kapılmalarına ve hassas dengeler kurup gözetmelerine yol açmış ve bu durum, dış politikaya da yansımıştır.⁹⁵

Hafız Esad döneminde olsun Beşar Esad döneminde olsun Suriye, Arap Birliğinin liderliğine oynayan bir ülkedir. Bu konuda, diğer Arap ülkeleri ile gizli ve/veya açık mücadele içindedir. Hemen yanındaki Filistin, bu mücadelesinde, yakın zamanlara kadar Suriye'ye avantaj sağlamıştır. Filistin halkının haklarının koruyuculuğunu üstlenen Suriye, Filistin üzerinden, Arap ülkeleri nezdinde saygınlık sağlamaya çalışmaktadır.

Ancak, Suriye'nin Arap Birliği nezdindeki konumunun, Körfez Krizi sırasında bir sarsıntı geçirdiğini de kabul etmek gerekmektedir. Körfez Krizine kadar, Batı

ayrıntılı bilgi için Bkz: Faruk Sönmezoglu, (2000): *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, Üçüncü Baskı, İstanbul: s.529.

⁹³ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A.Hinnebusch, (1997): *Syria and Iran*, Routledge, London: p.4.

⁹⁴ Ramazan Kılınç, (2000): “Esad Sonrası Suriye’de Değişim İmkânı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:3: s.6.

⁹⁵ Öztürk, 1997: 65.

aleyhtarı bir politika izleyerek Arap Birliği'nin liderliğine oynamış olan Suriye; Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan ilk Arap ülkesi olmuş ve Irak'a karşı ABD liderliğinde oluşturulan Batı yanlısı koalisyona kuvvet vererek Arap Birliği nezdinde itibar kaybetmiştir.

Suriye; dün de bugün de çevresindeki muhtemel düşmanlarını, onların düşmanları ile işbirliği yaparak dengelemeye çalışmış ve çalışmaktadır. Yani bir bakıma dış politikada, “düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesini benimsemiş ve buna göre hareket etmiştir. Örneğin Türkiye'ye karşı su konusunda ortak tavır belirlemek için 16 yıl aradan sonra Irak ile diplomatik ilişki kurmuştur.

Suriye'nin dış politika stratejilerinde temel aktör İsrail'dir. İsrail'e karşı bölgede dengenin korunması, Suriye dış politikasının temelini oluşturmaktadır. 1967'de Hafız Esad'ın Savunma Bakanı olduğu dönemde kaybedilen Golan Tepeleri'nin geri alınması, ulusal bir and haline gelmiştir. Ayrıca Filistinlilerin haklarının korunması, Suriye'ye Arap dünyasında meşruiyet kazandırarak özellikle Körfez monarşilerinden maddi desteği beraberinde getirmekte; Lübnan'da İsrail'le yaşanan güç dengesinde üstünlük sağlama yarışı, Suriye dış politikasına dinamizm ve süreklilik katmaktadır.⁹⁶ Suriye dış politikasının özellikle Hafız Esad ile ivme kazandığı söylenebilir. Bu dönemde Suriye'nin dış politikasında yaşananlar aşağıda özetlenmiştir:

1973'ten sonra Ortadoğu anlaşmazlığının evrimi ve iç tehlikelerin giderek artması Suriye diplomasisini yavaş yavaş değiştirmiştir. Hafız Esad'ın Doğu ile Batı arasındaki denge politikası 1977'ye kadar Şam'a önemli diplomatik başarılar kazanma olanağı sağlamıştır. Ürdün ile Suriye arasındaki yakınlaşma, 1975'te iki ülke arasında çok fonksiyonlu bir işbirliğinin temellerini atan bir Yüksek Komuta Konseyi'nin kurulmasıyla somutluk kazanmıştır. Suriye'nin Haziran 1976'da Lübnan'a müdahalesi Riyad ve Kahire'de yapılan Arap zirve toplantıları tarafından desteklenmiş ve Hafız Esad'a Lübnan üzerinde gözetim hakkı verilmiştir. Fakat Kasım 1977'de Enver Sedat'ın Kudüs'e gitmesi ve Mısır'ın İsrail ile “ayrı barış” yapma stratejisini benimsemesi, yalnızlığa itilen Suriye'yi tutumunu sertleştirmek zorunda bırakmış ve Suriye, Mısır'ın

⁹⁶ Kılınç, 2000: 12.

girişimlerini engellemek amacıyla kurulan Red Cephesi'ne⁹⁷ katılmıştır. Irak ve Şam, Ortak Ulusal Eylem Antlaşması ve Siyasi Komutanlık kurulması konularında uzlaşmışlar, ancak Temmuz 1979'da Bağdat'ta Saddam Hüseyin rejimine karşı düzenlenmiş bir "komplo"nun ortaya çıkarılması, Suriye ile Irak'ı yaklaştırma yolundaki bu yeni girişimi boşa çıkarmıştır.⁹⁸ Şam, 1980'de patlak veren Irak-İran savaşında Tahran'ı askeri bakımdan desteklemiştir. Nisan 1982'de, Suriye, Irak'la olan sınırını kapatarak Irak ham petrolünün Kerkük-Baniyas hattından transit akışını durdurmuştur. Eylül 1980'de Suriye ile Libya bir birleşme sürecini başlattıklarını açıklamışlardır. Ancak bu birleşme sonuç getirmemiştir.

Suriye, Soğuk Savaş boyunca dış politika çizgisine Sovyetler Birliği'ne göre yön vermiştir. Bu dönemdeki dostluğun arka planında Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi yatmıştır. SSCB'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejik politikalarından biri, Batılı güçlerin Moskova'ya dünya enerji merkezi haline dönüşen Körfez politikası içinde önemli bir yer vermesini sağlamak olmuştur.⁹⁹ Bu paralelde Ekim 1980'de, Şam ve Moskova yirmi yıl süreli bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma, Suriye'nin Lübnan'da aldığı yükümlülüklerin bir çıkmaza ve İsrail'le bir kuvvet denemesine (İsrail, Aralık 1981'de Golan Tepelerini topraklarına kattığını ilan etti) dönüştüğü bir sırada iktisadi ve askeri alanlarda sonuçlarını hemen göstermiştir. Haziran 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali, Suriye kuvvetlerini ülkenin kuzeyine ve doğusuna çekilmek zorunda bırakmıştır. Öte yandan, Şam, Yaser Arafat'ın FKÖ'de izlediği stratejiye ve onu temsil yetkisine karşı çıkmış, daha sonra da el-Fetih¹⁰⁰ içinde patlak veren ayrılıkçılığı desteklemiştir. FKÖ ile ilişkiler, Yaser Arafat'ın Nisan 1988'de Şam'ı ziyaretinden sonra düzelmiştir. Mayıs 1983'te, Suriye, İsrail ordusunun çekilmesi ve karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda İsrail ile Lübnan arasında imzalanan anlaşmayı tanımadığını bildirmiştir. Suriye, Lübnan'ın siyasi yaşamında belirleyici bir rol oynamış ve bunu özellikle 1984'te Cumhurbaşkanı Cemayel'e karşı muhalefete arka çıkarak göstermiştir.

⁹⁷ Red Cephesi Üyeleri: Cezayir, Irak, Libya, Yemen, Demokratik Halk Cumhuriyeti, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)

⁹⁸ Librairie Larousse (Büyük Larousse, (1986): "Suriye", 21. Cilt: s.10889.

⁹⁹ Veysel Ayhan, (2006): *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s.198.

¹⁰⁰ El Fetih: FKÖ içindeki başlıca grup. Arafat tarafından diğer liderlerle birlikte kurulmuş ve Arafat tarafından yönetilmiştir. Barry Rubin, Judith C.Rubin, (2005). *Arafat: Bir Siyasi Biyografi*, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul: s.436.

Suriye Körfez Savaşı sırasında Irak karşıtı cephede ABD'nin yanında yer almıştır. Çok uluslu güce de katılmıştır. Mayıs 1991'de Hafız Esad ile Lübnan Cumhurbaşkanı Hravi arasında Şam'da, Suriye'ye Lübnan'da üstün bir rol veren bir "kardeşlik, işbirliği ve eşgüdüm" antlaşması imzalanmıştır. Suriye bu antlaşmayla ilk defa Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Fakat iki ülkenin aynı ulusun birer parçası olduğu da bu vesileyle vurgulanmıştır. Aralık 1991'de yapılan seçimlerde Hafız Esad oyların % 99.9'unu alarak yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir. Nisan 1992'de ülkedeki 4.000 Yahudi'ye yurt dışına çıkma izni verilmesi, Batılı ülkelerde büyük memnuniyet yaratmıştır.¹⁰¹

Suriye'de Beşar Esad 10 Temmuz 2000'de iktidara gelince, Ortadoğu'nun geleceğini etkileyecek iki önemli ülkede de lider değişikliği olmuştur. 7 Ocak 2001 tarihinde George Bush ABD Başkanı ilan edildikten sonra, 6 Şubat 2001'de de Ariel Şaron İsrail'de yapılan seçimleri kazanarak başbakan olmuştur.¹⁰²

Beşar Esad bir taraftan Golan Tepelerinin tümünün geri alınmasına karşılık İsrail ile barış seçeneğini vurgularken, diğer bir taraftan da İsrail'in 2000 yılında Lübnan'dan geri çekilirken işgal altında bıraktığı Shebaa toprakları sebebiyle Hizbullah saldırılarının meşruluğunu destekleyerek Suriye ile barış yapılmadan bölgede tam bir barış ortamının sağlanamayacağı mesajını vermektedir. Diğer bir yandan da Beşar Esad üzerindeki bu baskılara cevaben bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. 1998'de savaşın eşiğine geldiği Türkiye ile ilişkiler hızla iyileştirilmiş, iki ülke arasındaki heyetler arasındaki görüşmeler birçok ekonomik anlaşmayla sonuçlanmıştır. Suriye ve Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren iki dost ülke olduklarını her vesile ile dile getirmektedirler. Ayrıca önceden beri devam eden Suudi Arabistan ve Mısır ile olan işbirliği zayıf da olsa devam ettirilmektedir. Özellikle artan ABD baskıları karşısında ABD'nin bölgedeki destekçilerinden olan bu iki ülke ile ilişkiler Suriye için daha da önemli olmaktadır. Bu ilişkinin önemi Suriye'nin aynı zamanda İran ve Irak ile olan

¹⁰¹ Librairie Larousse (Büyük Larousse, (1986): "Suriye", 21. Cilt: s.10889.

¹⁰² Şen, 2004: 303.

ilişkilerine de devam etmesi sebebiyle ve denge unsuru oluşturma açısından artmaktadır.¹⁰³

ABD Dışişleri eski Bakanı Henry Kissinger'ın ifadesiyle “Orta Doğu’da Mısırsız savaş, Suriyesiz barış olmaz.” Suriye, zayıf bir ülke olmasına rağmen bölgede hiçbir zaman göz ardı edilemeyen bir aktördür. Suriye'nin 21.yüzyıldaki dış politikasının ana hedefinin “İç düzeninden ödün vermeden Batı’ya dönük yaşamak” olduğu söylenebilir.¹⁰⁴ Suriye'nin dış politikasının daha iyi analiz edilebilmesi için ABD, İran, Irak, Rusya, İsrail ve Lübnan ile ilişkilerinin iyi incelenmesi gerekmektedir. Bundan sonraki alt başlıklarda bu analizlere yer verilmiştir.

6.1.Suriye-ABD İlişkileri

ABD’ye yönelik 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırısı, başta Orta Doğu olmak üzere uluslararası sistemin de dengelerini değiştirecek önemli bir gelişme olarak görülmüştür. ABD tarafından Irak, İran ve K.Kore, Kitle İmha Silahlarına (KİS) sahip ülkeler olarak gösterilmiş ve “Şer Ekseni” olarak nitelendirilmiştir. ABD, Afganistan’a yönelik savaştan sonra Irak’ı 20 Mart 2003’te işgal etmiş, İran ve Suriye’ye de tehditler savurmuştur. Bush yönetiminin, Irak’a sınırdan askeri malzeme transfer ettiğini iddia ettiği Suriye’yi sert biçimde uyarması ve bu transferin derhal durmaması halinde Şam yönetimini “savaşın tarafı” sayacağını ilan etmesinden sonra, Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, “Irak’taki savaşın komşu ülkelere yayılması halinde yalnızca Orta Doğu’nun değil, tüm Akdeniz bölgesinin etkileneceğini” açıklamıştır. Ancak Washington, Şam yönetiminin Saddam’ın KİS’leri gizlediği, Baas Partisi’nin birçok üst düzey yöneticisine kucak açtığını ileri sürerek, Suriye’ye sert mesajlar göndermeye devam etmiştir.

Suriye, Irak Savaşı’nın hemen sonrasında ABD’nin askeri müdahalesi ve rejim değişikliğiyle karşı karşıya kalmıştır. ABD’nin Orta Doğu politikasının merkezine

¹⁰³ Berna Süer, (2006): “Suriye Dış Politikası ve Irak Savaşı”, in Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (eds.), *II. Körfez Savaşı*, Platin Yayıncılık, Ankara: ss.211-212.

¹⁰⁴ Balbay, 2006: 30.

bölgedeki “otoriter-totaliter rejimlerin demokratikleştirilmesini kapsayan Büyük Ortadoğu projesi”ni oturtması, Suriye’yi giderek daha fazla köşeye sıkıştırmıştır.¹⁰⁵

ABD yetkililerininin Devlet Başkanı Beşar Esad’a; “Genç ve yetenekli bir lidersin. Dünyadaki yerinin ne olacağına karar ver” açıklamasından sonra, ABD Başkanı George Bush’un; “Suriye’nin mesajı aldığına inandığını ve Şam yönetiminin ABD ile işbirliği istediği yolunda işaretler bulunduğunu söylemesi ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara’nın, “Suriye her zaman ABD ile diyalog istemiştir. Son 25 yıldır, neredeyse bütün Amerika Başkanları veya Dışişleri Bakanları Suriye’yi ziyaret etmişlerdir” şeklindeki açıklamalarına rağmen ilişkilerdeki sorunlar devam etmiştir.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 2003 yılında Suriye’de Devlet Başkanı Beşar Esad ile bir araya gelmeden önce yaptığı açıklamada, Suriye’ye yönelik bir askeri seçeneğin gündemde olmadığını vurgulamıştır. Beşar Esad’la yaptığı görüşmeyi ise “içten görüşme” olarak değerlendiren Powell, görüşmeler esnasında Şam yönetimini Irak’ta Saddam rejiminin devrilmesi ve İsrail-Filistin barışı içi yol haritasının açıklanmasıyla birlikte Ortadoğu’da ortaya çıkan gerçeklerin farkına varması konusunda uyarmıştır.¹⁰⁶

2003 ve 2004 yılı bu şekilde gerginliklerle geçerken, 2005 yılında Suriye, ABD’nin büyük tepkisini çekmiştir. 14 Şubat 2005’te, Suriye kuvvetlerini Lübnan’da istemeyen Başbakan Refik Hariri’nin bombalı suikast sonucu öldürülmesi, tüm şüpheleri Suriye’nin üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Özellikle Hariri suikastından sonra ABD’nin Suriye üzerindeki baskıları artmış, bu baskılar sonunda Suriye 1976’dan bu yana Lübnan’da konuşlanan birliklerini geri çekmeye başlamıştır. Hatta Beşar Esad, “Coni’yi bekliyorum” diyerek, ABD’nin Irak’a yaptığı gibi sudan sebeplerle Suriye’ye de saldıracağını ifade etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, 17 Şubat 2005 tarihinde, Suriye’nin “büyük problem” oluşturduğunu belirterek uluslararası toplumdan, başka ülkelerin içişlerine karışan Suriye’nin durdurulmasını istemiştir. Suriye’nin Lübnan’ın işlerine karışmaktan

¹⁰⁵ Orhan, 2007b : 52.

¹⁰⁶ Şen, 2004: 304-305.

vazgeçmesi gerektiğini, Lübnan’da istikrarsız bir ortam yarattığını kaydeden Rice, “Uluslararası toplumun Suriye’nin yaptıklarına karşı birleşmesine ihtiyacımız var. Suriye hem kendi topraklarını hem de Güney Lübnan’ı terörizmi desteklemek için kullanıyor” diyerek, ABD’nin Suriye karşısındaki memnuniyetsizliğini dile getirmiştir.¹⁰⁷

İlerleyen aylarda Dubai’li Eşşark El Avsat gazetesinin, “ABD’nin Suriye lideri Beşar Esad’ın yönetimini devirmeye kadar gidip gitmeyeceğini” sorması üzerine, ABD Dışişleri Bakanı C.Rice, “Suriye, Irak değil. Irak, kitle imha silahları sorunu olan, terörizme desteğin ve BM kararlarının bulunduğu özel bir durumdu. Ayrıca Irak’la savaş halindeydik.” diye konuşmuş ve “Suriye’de Irak tarzı bir rejim değişikliğinin uygun olmadığını; ancak Şam yönetiminin politikalarını değiştirmesi gerektiğini” söyleyerek, Suriye karşısındaki rahatsızlığı da ifade etmiştir.¹⁰⁸

2006 Temmuz Lübnan Savaşı’nda İsrail ve Batılı müttefiklerinin net bir sonuç alamaması ise Suriye’nin elini güçlendirmiştir. Özellikle ABD’nin Irak’ta bir türlü istikrar sağlayamaması ve ABD Temsilciler Meclisi seçimlerinde Cumhuriyetçilerin güç kaybetmesi, Suriye’nin eskiye oranla rahatlamasına yol açmıştır. ABD Kongresi tarafından, Irak’ta yaşanan sıkıntıların aşılması konusunda çözüm yolları bulunması için oluşturulan Irak Çalışma Grubu (İÇG) raporunda El-Kaide bağlantılı direnişçilerin Suriye topraklarından geçtiği iddiası, Irak’ın geleceği konusunda yapılacak pazarlıklarda Suriye’ye masaya oturma imkânı tanıyabilecektir. Suriye ayrıca, tehdit olarak gördüğü ABD’nin yenilgiye uğrayıp Irak’tan çekilmesini istemektedir.¹⁰⁹

5.2.Suriye-İran İlişkileri

İran, Orta Asya ve Kafkasya ile uzun sınırlara sahip bir ülkedir. İran’ın Hazar Havzası ve Basra Körfezi’nde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması, enerji hatları bağlamında kendisine önem kazandırmaktadır. Şeriatçı kimliği, siyasal

¹⁰⁷ Celalettin Yavuz, (2005): “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi’nin İkinci Durağı Suriye mi?, *2023 Dergisi*, Sayı:56, Ankara: ss.11-14.

¹⁰⁸ Yavuz, 2005: 14.

¹⁰⁹ Oytun Orhan, (2007a): “ABD-Suriye İlişkileri: Uzlaşmaz Karşıtlık”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:81: s.10-11.

söylemi ve Ortadoğu'daki radikal İslami gruplarla ilişkisi nedeniyle bölgedeki gelişmelerde etkin rol oynamaktadır. Özellikle Ahmedinejad sonrası geliştirilen yeni güvenlik ve dış politika konsepti bu süreci daha da karmaşıklaştırmaktadır.¹¹⁰

Ahmedinejad'ın iktidara gelmesinden sonra, İran dış politikası gergin bir döneme girmiş ve nükleer sorunun da tırmandırılmasıyla İran, uluslararası gündemin ilk sırasına yerleşmiştir. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra tebrik ziyareti için ilk Tahran'a giden Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad olmuştur.¹¹¹ Beşar Esad'ın güven aşıladığı Ahmedinejad, dış politikada daha saldırgan bir tutum sergilemeye başlamıştır. Hassas nükleer çalışmaları sürdürmek konusunda İran'ın gösterdiği kararlılık AB ile ilişkisini zedelemiş, Rusya ve Çin ile görüş ayrılığına yol açmış ve sorun Güvenlik Konseyi'ne kadar taşınmıştır.¹¹² Bu sırada Suriye'den hiçbir şekilde bir itiraz almamıştır. İlk bakışta İran ve Suriye'de, yönetimlerin Şii mezhebine mensup kişilerin elinde olmasının İran-Suriye yakınlaşmasında etkili olduğu belirtilebilir.¹¹³ Fakat ortak düşmanları olan İsrail ve ABD'nin ülkelerini tehdit etmesi bu krizde Suriye'nin İran'ın yanında yer almasına yol açmıştır.

Hem Suriye hem İran, Hizbullah'ı İsrail'e karşı kullanmaktadırlar. Bu yüzden de Hizbullah'ın İsrail'e 12 Temmuz'da saldırmasına izin vermişlerdir. Bölgedeki İran-Hizbullah-Suriye üçgeni, İsrail ve ABD'ye karşı bölgesel güç oluşturmaktadır.¹¹⁴

Nükleer teknoloji konusunda yeterli birikimi bulunmadığı düşünülen Suriye'nin, şimdilik bu eksikliğini İran ile geliştirdiği yakın işbirliği çerçevesinde, bu ülkenin nükleer sistemine uyum sağlamak suretiyle karşılamış olduğu ve/veya karşılamayı hedeflediği iddia edilmektedir.¹¹⁵

¹¹⁰ Arif Keskin, (2007): "İran Nereye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:87: s.20.

¹¹¹ Robert Lowe, Claire Spencer, (2006): *Iran, Its Neighbours and The Regional Crises*, Chatham House, London: p.22.

¹¹² Arif Keskin, (2006): "İran Ne Yapmak İstiyor", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:73: s.67.

¹¹³ Öztürk, 1997: 58.

¹¹⁴ Lowe, Spencer, 2006: 21.

¹¹⁵ Öztürk, 1997: 57.

5.3.Suriye-İrak İlişkileri

1970'lerin ortalarından itibaren kendilerini Baas'ın gerçek temsilcisi olarak gören Suriye ve Irak arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır. 1980 yılında Suriye'nin Irak-İran Savaşı'nda İran'ın yanında yer almasıyla ilişkiler tamamen kopmuştur. Saddam rejimi ile Hafız Esad yönetimi arasında düşmanlığa varan rekabet, her iki ülke yönetimini karşı taraftaki muhalif unsurları desteklemeye yöneltmiştir.¹¹⁶ Suriye'de iktidarın, nüfusun % 10'luk kesimi temsil eden Hafız Esad'ın elinde; Irak'ta ise % 20'lik bir kesimi temsil eden Saddam'ın elinde bulunması, bu iki ülkedeki rejimlerin kabile ve mezhep adları kullanılarak tanımlanmasına neden olmuştur. Suriye'deki rejim "Alevi Baas", Irak'taki ise "Tıkriti Baas" olarak adlandırılmışlardır.¹¹⁷ Irak, uzun yıllar boyunca Esad rejimine en büyük tehdit oluşturan Sünni İslamcı Müslüman Kardeşler Örgütünü (MKÖ) desteklemiştir. Suriye'nin buna yanıtı ise Iraklı Kürtleri desteklemek olmuştur. Suriye yönetimi Saddam'a karşı özellikle Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile yakın ilişki içinde olmuş ve KYB'ye destek vermiştir.¹¹⁸ Suriye de İran gibi, güçlü bir Irak'ı komşu olarak görmek istememiştir. Bu nedenle İran kadar olmasa da, zaman zaman Iraklı Kürt gruplara destek vererek isyanlarda çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır.¹¹⁹

Körfez Krizi sırasında Suriye'nin, ABD liderliğindeki Batı yanlısı Koalisyonda yer alarak, Irak'a karşı savaşmak üzere askeri kuvvet göndermesi, Irak ile olan ilişkilerinin zarar görmesine yol açmıştır. Ayrıca Suriye'nin bu tutumu, liderliğine oynadığı Arap Birliğinde büyük tepkilere yol açmıştır.¹²⁰

1997 yılından sonraki ilişkilerde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. 1997'den itibaren Irak ve Suriye arasında Irak Savaşı'na kadar sürecek yakınlaşma ve işbirliği süreci başlamıştır. Yakınlaşmanın arkasındaki temel güdü, 1996 yılında gelişmeye başlayan ve askeri ilişkiler temelinde yürütülen Türkiye-İsrail ittifakı

¹¹⁶ Oytun Orhan, (2007b): "Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:86, s.52.

¹¹⁷ Şen, 2004: 293.

¹¹⁸ Orhan, 2007b:52.

¹¹⁹ Turan Silleli, (2005): *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: ss.37-38.

¹²⁰ Öztürk, 1997: 58.

olmuştur. Bu yakınlaşmadan tehdit algılayan her iki ülke bölgesel koşulların zorlamasıyla 1980 yılında kopardıkları ilişkileri yeniden kurmanın yollarını aramıştır.¹²¹

Hafız Esad'ın son yıllarında Irak'la geliştirdiği yakın ilişki süreci Beşar Esad döneminde de devam etmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) yaptırımlarına aykırı olarak Suriye uzun yıllar boyunca Irak'tan petrol ithal etmiş ve bunu uluslararası pazara sunmuştur. Güvenliğin yanı sıra bu tür ekonomik kaygılar Suriye'nin, ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan ülkelerin başında gelmesine neden olmuştur.

Saddam rejiminin yıkılmasının ardından ortaya çıkan direniş hareketi Suriye'ye bölgedeki konumunu güçlendirmek için yeni bir fırsat sunmuştur. Suriye bu hareketi destekleyerek hem ABD'nin yeni hedefi olmayı engellemeyi düşünmüş hem de bölge istikrarı üzerinde önemli bir oyuncu olarak yeni bir koz elde etmiştir. Suriye'nin bu Irak politikası ABD tarafından eleştirilmektedir. Hatta “bu politikaya devam etmesi durumunda ABD'nin yeni askeri hedefi olacağı” yönünde tehditlerle de karşı karşıya kalmaktadır. Bazen Suriye sınırlarına taşan askerî operasyonlar, belki de Suriye'ye davranışlarını değiştirmesi konusunda verilen mesajlar olarak düşünülebilir. Bunun gibi tehditler karşısında her ne kadar Suriye yönetimi Irak sınırında bazı önlemler almış olsa da ABD Suriye'nin Irak politikasından duyduğu rahatsızlığı sürekli olarak vurgulamaktadır. ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik önceliği Irak'tır. Dolayısıyla Irak, şu an için ABD-Suriye ilişkilerini etkileyen en önemli etken durumundadır.

5.4.Suriye-Rusya İlişkileri

SSCB dağılana kadar, bu ülkeden aldığı askeri ve ekonomik yardımlar nedeniyle ciddi bir bunalımla karşılaşmayan ve hatta askeri açıdan Lübnan'a yoğunlaşan Suriye, SSCB'nin dağılmasından sonra çok ciddi bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır.¹²² Soğuk Savaş yıllarında güçlü bir müttefiklik ilişkisi kuran bu iki ülke, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin değişen yapısı nedeniyle eskisi gibi sağlam temellere oturan işbirliği yapamamaktadır. Özellikle Vladimir Putin iktidarının ilk döneminde iki

¹²¹ Orhan, 2007b: .52.

¹²² Öztürk, 1997: 74.

ülke birçok kesişen çıkarlara rağmen ve Irak'taki ABD hegemonyasına karşı çıkmalarına karşın bir türlü yakın olamamışlardır. Ocak 2005'te Beşar Esad'ın Moskova'da Putin'le görüşmesinin ardından ilişkilerin seyri değişmeye başlamıştır. Rusya bu görüşme ardından Suriye'ye hava savunma ve misilleme sistemleri satmaya ABD ve İsrail'in itirazlarına rağmen karar vermiştir.¹²³ Fakat hemen ardından İsrail'e de askeri savunma ve misilleme donanımı satmıştır. Bu ikilem, Putin'in Suriye ile İsrail'i dengeye oturtma politikası olarak yorumlanabilir.

5.5.Suriye-İsrail İlişkileri

Suriye ve İsrail, kuruluşlarından bu yana birçok kez savaşmışlardır. İki ülke, 1948 Arap-İsrail, 1967 Altı Gün, 1973 Yom Kippur ve 1982 Lübnan Savaşı'nda doğrudan karşı karşıya gelmiştir. Bunun dışında birçok defa da dolaylı şekilde çatışan iki ülke arasındaki savaş hali, resmi olarak sonlanmamıştır. Her iki ülke güvenlik algılamalarında birbirlerini en başta gelen tehdit unsurlarından biri olarak görmüştür. Özellikle Suriye'nin dış politika oluşumunda İsrail tehdidinin önemi çok büyük olmuştur. Suriye'nin bölgedeki aktörlerle ilişkisi neredeyse İsrail'e karşı yürütülen mücadele ekseninde şekillenmiştir. Suriye bölgedeki tüm İsrail karşıtı unsurlarla yakın ilişki içinde olmuştur. Suriye'nin İran, Hamas, İslami Cihat ve Hizbullah ile ilişkileri bu çerçevede düşünülebilir.

İki ülke arasındaki düşmanlığın temelinde, 1967 Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından işgal ve 1981 yılında ilhak edilen stratejik öneme sahip olan Golan Tepeleri sorunu yatmaktadır. Stratejik konumu ve su kaynakları nedeniyle büyük önem taşıyan bölgenin geri alınması Suriye için ulusal bir mesele haline gelmiştir.¹²⁴

İki ülke arasındaki sorun yukarıda da belirtildiği üzere Golan Tepeleri'nde kilitlenmektedir. 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilen bölge hem stratejik hem de ekonomik hem de su kaynakları açısından her ülke için de büyük önem taşımaktadır. İsrail bölgeden çekilme düşüncesinin aksine yeni Yahudi yerleşim

¹²³ Mark N. Katz, (2006): "Putin's Foreign Policy Toward Syria", *Middle East Review Of International Affairs*, March, Vol:10, No:1: p.53.

¹²⁴ Oytun Orhan, (2007c): "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:90: s.49.

birimleri kurarak varlığını pekiştirmiştir. Suriye tarafı da işgal altında tutulan bölgenin kendine geri verilmesini istemektedir.

Son olarak 2000 yılında, iki taraf arasında yürütülen barış görüşmeleri İsrail'in Golan Tepeleri'nden de çekilmeyi kabul etmesi noktasına kadar gelmiş, ancak bir su kaynağının yakınındaki küçük bir toprak parçası nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O dönemden bu yana iki ülke arasında gerginlikler, karşılıklı suçlamalar ve hatta askeri saldırılara varan bir süreç yaşanmıştır.

Ancak Irak Savaşı'nın bölgesel-uluslararası etkileri İsrail-Suriye barış görüşmelerinin gündeme gelmesine ve özellikle Suriye'nin barış görüşmelerine oturmak istemesine yol açmıştır. Taraflar, ABD'nin ev sahipliğinde barış görüşmelerine 2007 Kasım'da Annapolis Zirvesi'nde tekrar başlayacaklarına yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. İsrail açısından baktığımızda ise, bu ülke Irak Savaşı sonrası oluşan ve kendi lehine gelişen yeni bölgesel koşullardan faydalanmak istemektedir. Suriye'nin mevcut koşullarının farkındadır. İsrail bu nedenle, Suriye'yi kendini daha fazla baskı altında hissederek, Golan'ı bırakma noktasına varacak tavizler verme noktasına çekmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu ülkeyi daha çok baskı altına alarak olası pazarlık masasında elini güçlendirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Golan sorunu çerçevesinde İsrail, Suriye açısından en büyük tehdit olma konumunu sürdürecektir.¹²⁵

5.6.Suriye-Lübnan İlişkileri

Lübnan Suriye için tarihi, ekonomik ve diğer faktörlerle birlikte İsrail'e karşı yürüttüğü mücadelede büyük önem taşımaktadır. Suriye Lübnan'ı kendi güvenliği için bir ileri karakol olarak düşünmekte ve bu ülkedeki etkinliğini korumak istemektedir.¹²⁶

Suriye'nin "Büyük Suriye" stratejisi içinde Lübnan önemli bir yer tutmaktadır. İki ülkenin kuruluşlarını takiben Suriyeli yöneticilerinin gözünde, bölgenin politik ve askeri açıdan nispeten güçsüz konumda olan ülkesi Lübnan kontrol altına alınmazsa ve

¹²⁵ Orhan, 2006: 10.

¹²⁶ Orhan, 2007c: 48.

Suriye'nin bölgesel stratejik çıkarlarına hizmet etmesi sağlanmazsa özellikle İsrail tarafından rahatlıkla etki altına alınabilecek bir ülke olarak görülmüştür.

Lübnan en çok İsrail'e karşı yürütülen askeri stratejik mücadele anlamında büyük önem taşımıştır. Beka Vadisi, İsrail ordusu için Şam'a ve merkez Suriye'ye ulaşmak açısından koridor konumundadır. Bunun dışında güney Lübnan'dan İsrail'in kuzeyine gerçekleştirilen saldırılar için de stratejik bir konumdadır.

2000 yılında İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesiyle beraber Suriye'nin Lübnan'daki varlığına son vermesi için baskılar artmış ve Refik Hariri suikastı sonrası oluşan baskı ortamını takiben Suriye buradaki askerî varlığına son vermiştir. Ancak Suriye bu ülkedeki uzun yıllara dayanan istihbarat teşkilatlanması ve çeşitli gruplarla oluşturduğu çıkar ilişkileri çerçevesinde etkinliğini sürdürmektedir. Bu dönemde Lübnan'da Suriye yanlısı Fuad Sinyora hükümeti işbaşındadır.

ABD'nin amacı Suriye'nin bu ülkedeki etkinliğine tam anlamıyla son vermektir. Bu çerçevede Lübnan'daki Suriye yanlısı siyasal yapıyı yıkarak Batı ile daha yakın ilişki içinde olacak yeni bir yönetim görmek istemektedir. Bu sayede İsrail'in güvenliği sağlanırken, Suriye'nin önemli bir güç unsuru da elinden alınmış olacaktır. Ayrıca Hariri suikastı sonrası sokağa dökülen Lübnan halkının demokratikleşme talepleri desteklenerek hareketin başarısının sağlanması da amaçlanmaktadır. Bu sayede BOP kapsamında demokratikleşme sürecinin tüm bölgeye yayılması için itici bir güç olacaktır. Dolayısıyla Lübnan konusunda da Suriye önemli ölçüde uluslararası baskı altındadır.¹²⁷

¹²⁷ Orhan, 2006: 10.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE GERGİNLİK DÖNEMİ

1.Uluslararası Sistemin Durumu

İkinci Dünya Savaşı'ndan süper güç olarak çıkan ABD ve SSCB, 1947'den itibaren Soğuk Savaş yıllarının iki temel aktörü olmuşlardır. Bu yıllarda dünya, iki ülkenin yörüngesine girmiş ve bu durum İki Kutuplu Sistem olarak adlandırılmıştır.¹²⁸ Bu sistemde sürekli birbirleriyle rekabete giren iki ülke, giriştikleri silahlanma yarışıyla dünyada askeri ve siyasi bir gruplaşmaya yol açmıştır. ABD ve müttefikleri NATO'yu kurmuşlar, SSCB ise Demir Perde Ülkeleri¹²⁹ ile bir araya gelip Varşova Paktı'nı (VP) oluşturmuştur. Bu oluşumlara üye olmayan ülkeler ise zamanla kendilerini korumak amacıyla veya tehdit edildikleri için bu örgütlere katılmışlardır. Blok ülkeleri arasındaki ilişkiler sınırlı olmuş ve dış politikalar bloğun süper gücü tarafından veya onun çizdiği plan çerçevesinde gerçekleşmiştir. Zıt kutuplarda bulunan ülkelerin ise ilişki kurarak herhangi bir yakınlaşma veya diyalog içine girmesi ise mümkün olmamıştır. İki tarafa da bağlı olmayanların oluşumu Bağlantısızlar Hareketi, 1955'te ilk konferansını Bandung'ta yapmıştır. 1962'deki Küba Krizi iki süper gücün savaşın eşiğine getirmiştir. İki taraf daha sonraki yıllarda silahlanmayı sınırlama yoluna giderek yumuşama dönemini başlatmıştır.

1980'in ilk yarısında uluslararası sistemin, Yumuşama'dan tekrar Soğuk Savaş'a doğru bir geçiş yaşadığı söylenebilir. ABD'de iktidara gelen Başkan Ronald Reagan ve ekibi, SSCB'ye karşı sert bir dış politika izlemeye başlamıştır. 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile gerginleşen ilişkiler, uluslararası sistemi yeni bir Soğuk Savaş'ın içine sokmuştur. Ayrıca SSCB bu dönemde, Çin ve müttefiklerinin (Arnavutluk,

¹²⁸ İki Kutuplu Sistem hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Morton Kaplan, (1957): *System and Process in International Politics*, Wiley and Sons, New York: pp.38-45.

¹²⁹ Demir Perde Ülkeleri: Doğu Almanya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'dır.

Kamboçya) ideolojik ve diplomatik rekabetiyle karşı karşıya kalmıştır. Bazı ülkeler, büyük güçlüklerle de olsa, bağlantısız kalmaya devam etmiştir. Bu koşullar altında, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde, eski ve yeni bir takım nedenlerin birbirine karıştığı çatışmalar çıkmıştır.

6 Ocak 1979'da Ayetullah Humeyni, İran'da İslam Devrimi adına iktidara el koymuştur.¹³⁰ En büyük petrol üreticilerinden biri olan İran'daki çalkantılar, yakıt fiyatlarında artışa yol açmıştır. ABD ve Batı Avrupa, 1979-1980'de petrol şoku yaşamışlardır. İran ile sınırı olan SSCB, İslam Devrimi'nin, Orta Asya'daki Müslüman Cumhuriyetlere yansımından çekinmiştir. İran'la sınırı olan ülkeler de, bu ülkenin yaşadığı çalkantılardan kendilerine göre bazı sonuçlar çıkarmışlardır. 1979'dan itibaren Irak'ı yöneten diktatör Saddam Hüseyin, petrol bakımından zengin Aşağı Fırat Vadisindeki çekişme konusu toprakları ele geçirmek için bu fırsattan yararlanmıştır. İran-Irak Savaşı 1980 Eylülünde başlamıştır. Dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal, savaşın bitmesi için arabuluculuk yapmak istemiş ancak bu girişim iki ülke tarafından kabul görmemiştir.¹³¹ İran-Irak Savaşı, yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne sebep olduktan sonra, 1988 Ağustos ayında sona ermiştir.

24 Aralık 1979'da, SSCB Afganistan'ı işgal etmiştir. Bunu yaparken, Pakistan ve İran'ın Afganistan'daki İslamcılara yaptıkları yardımı durdurmak, petrol bakımından zengin ama İran Devrimi'yle istikrarını kaybetmiş olan bu bölgeyi bir köşesinden delerek sıcak denizlere ulaşmak ve SSCB'nin himayesindeki Babrak Karmal'ı rahatlatmak gibi belli kazanımları hedeflemiştir. ABD ve müttefiklerinin, üçüncü dünyanın ve Müslüman ülkelerin protestoları bir işe yaramamıştır. Moskova, 1988'e kadar işgalini sürdürmüştür.

Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost reform hareketleri SSCB'nin çöküşüne engel olamamıştır. Gazeteci yazar Mustafa Balbay'ın deyiimiyle "Komünizmin kalesi

¹³⁰ 1979 İran Devrimi, Ayetullah Humeyni'nin nutuklarının kasetlere dağıtılması ve emirlerinin telefonla verilmesi özellikleriyle dünya tarihindeki ilk elektronik olarak yürütülen devrim olmuştur. Hitabet yeni bir boyut kazanmış, öncesinde hayal bile edilemeyecek kadar çok kişiye nutuk verme olanağı yaratmıştır. Bernard Lewis, (2006): *Ortadoğu*, Çev. Selen Y.Kölay, Arkadaş Yayınevi, Üçüncü Baskı, Ankara: s.16.

¹³¹ İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında Pragmatizm", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s.65.

deniz bitti demiştir".¹³² 1989 yılı tarihte bir dönüm noktası olmuştur. Macaristan, "Demir Perde"yi Mayıs 1989'da açmış, Marksizm-Leninizmi terk etmiş ve serbest seçimlerin yapılacağını haber vermiştir. Bunu Demokratik Almanya ve Federal Almanya Cumhuriyeti takip etmiş ve 9 Kasım'da Berlin Duvarı'nın açılmasına izin verilmiş ve serbest seçimlerin yapılacağını ilan etmişlerdir. Kasım ve Aralık aylarında, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya da Komünizmi terk etmiştir. Romanya'nın Komünist diktatörü Çavuşesku idam edilmiştir. Bir anlamda Sovyet Modeli Orta Avrupa'dan silinmeye başlamıştır. 1991'de SSCB içten de çatlamıştır. Aralık 1991'de, aralarında Rusya ve Ukrayna'nın da bulunduğu on cumhuriyet, Sovyetler Birliği'nin artık var olmadığını bildirerek, eski SSCB'nin yerini alacak olan Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurduklarını açıklamışlardır. Gorbaçov, 25 Aralık'ta istifa etmek zorunda kalmıştır.

3 Ekim 1990'dan itibaren, iki Almanya birleşerek 78 milyon nüfuslu tek bir devlet oluşturmuştur. ABD, hem kültürel ve ekonomik, hem de siyasi ve askeri alanda tek süper güç olarak kalmıştır. 1990-1991'de yaşanan Körfez Krizi bunu açık bir biçimde gözler önüne sermiştir.

1990 sonrası döneme ise küreselleşme damgasını vurmuştur. Ayrıca ABD'nin yanında AB, Rusya, Japonya, Çin ve Hindistan da artık önemli rol oynayan bölgesel güçler olarak varlık göstermeye başlamışlardır.

2.Bölgenin Durumu

1980'lerde Ortadoğu'da önemli bazı gelişmeler olmuştur. Bölgede gündemi bu olaylar belirlemiştir. Ortadoğu'da 1980'ler İsrail ile Mısır'ın barış görüşmeleri için masaya oturması ile başlamıştır. Başta Suriye olmak üzere bütün Arap ülkeleri, Mısır'ın ayrı ayrı olarak İsrail ile barış imzalamasından çok rahatsızlık duymuşlardır. Mısır, İsrail'in işgal ettiği topraklardan 1982'de çıkmasını sağlamış ve Filistin'e özerklik sağlamaya çalışmıştır. Ancak özerklik kavramının sınırlarında anlaşmaya varılamaması

¹³² Balbay, 2006: 28.

üzerine, barış görüşmeleri Mısır-İsrail anlaşması ile sınırlı kalmıştır. Aynı zamanda Suriye'nin en çok ilgilendiği Lübnan'da karışıklık çıkması, Suriye'nin dikkatini bu soruna yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. FKÖ'nün Lübnan'a yerleşmesi üzerine İsrail, büyük rahatsızlık duyarak bölgeye müdahale etme gereği duymuştur.

1980'lerin geri kalanı ise İran-İrak savaşı ile geçmiştir. Türkiye, bu savaş sırasında aktif tarafsızlık politikası uygulayarak savaşa taraf olmamış, ancak iki ülke ile ilişkilerini devam ettirmiştir. Suriye ise İran'ın Şii yönetimine olan sempatisi ve Irak'a ABD'nin destek vermesi sebebiyle İran'ın arkasında yer almıştır.

1990-1991 yıllarında yaşanan Körfez Savaşı ABD'nin bölgeye daha sonraları tekrar geleceğinin sinyallerini vermiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyet eksenli bir dış politikaya sahip olan Suriye, Saddam'ın Kuveyt'i işgali üzerine ABD'nin bölgeye asker yağma girişimine ilk destek veren ülke olmuştur.¹³³ “Çöl Tilkisi” unvanlı Hafız Esad burada pragmatik yanını bir kez daha ortaya koymuştur.

Körfez Savaşı sonrası, Soğuk Savaş dönemindeki denge politikasının mantıksal anlamda devamı olan ve bölgedeki önemli bir değişikliğin bölge istikrarını bozacağı yaklaşımını temel alan ve ABD dış politikasının geleneksel araçlarından birisi olan çevreleme politikası doğrultusunda Basra Körfezi için üretilen politika 1993-2001 yılları arasında etkili olmuştur.

Clinton yönetimi işbaşına geldikten bir süre sonra 18 Mayıs 1993'te Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi Sorumlusu Martin Indyk tarafından formüle edilen Çifte Çevreleme Politikası, Soğuk Savaş döneminde birbirine karşı kullanılan iki ülkenin şimdi birlikte sistem dışında kalmasına ve buna karşılık, ABD'nin Körfez devletleriyle geliştireceği işbirliğine dayanmıştır.

Çifte Çevreleme'nin temel öğeleri İran ve Irak'ın askeri açıdan çevrenmesi, ekonomik yaptırımlarla bu iki rejimin davranışlarını değiştirmek, müttefiklerle olan işbirliğini arttırmak ve her iki ülkenin rejimlerini zayıflatmak olmuştur. Bu yeni

¹³³ Balbay, 2006: 29.

düzenleme ile potansiyel düşman iki devletin çevrelenme yoluyla birlikte sistemin dışına atılması hedeflenmiştir.¹³⁴

Ayrıca bu dönemde bölgede, Türkiye-Suriye arasında yaşanan bazen de Irak'ın da taraf olduğu “su sorunu” gündemi belirlemiştir. Türkiye'nin GAP'ı gerçekleştirme idealine karşı çıkan Suriye, PKK terörünü destekleyerek Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. 1998 Ekim ayında savaşın eşiğine gelen bu gerginlikten sonra Türkiye-Suriye ilişkileri yumuşamıştır.

3.Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye ile ilişkilerin 80'lerin ikinci yarısından önceki dönemde iyi olmadığı söylenebilir. Bu tarihlerde aramızda herhangi bir iyi komşuluk ve dostluk antlaşması yapılmadığı gözlemlenmektedir. 1955 Şubat ayında Bağdat Paktı hazırlanırken dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in Şam'a yaptığı birkaç saatlik ziyaret dışında bir görüşmeye de rastlanmamıştır. Zaten bu görüşme de, emekli Büyükelçi İsmail Soysal'ın ifadesiyle “sağırlar konuşması gibi” geçmiştir.¹³⁵ 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından 1998 Adana Mutabakatına kadar ilişkiler, normal diplomatik ilişkilerle gerginlik arasında gidip gelmiştir. İki ülke ilişkileri, bu dönemde hiçbir zaman yakın ve sıcak bir havayı yansıtmamıştır.¹³⁶

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1980'lerin ikinci yarısından 1998 Adana Mutabakatına kadarki dönem, gerginliklerin şiddetli bir şekilde hissedildiği dönem olmuştur. Bu dönemde iki ülke arasındaki su ve terör sorunları 1998 sonbaharında iki ülkeyi sıcak savaşın eşiğine getirmiştir. İki ülke arasındaki ilk bunalım 1957'de yaşanmıştır.

¹³⁴ Serhat Erkmen, (2003), “ABD'nin Ortadoğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:3, sayı:35: s.27.

¹³⁵ İsmail Soysal, (1999): “Türk-Arap İlişkileri 1918-1997”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s.519.

¹³⁶ Öztürk, 1997: 53.

4. Türkiye-Suriye İlişkilerinde İlk Bunalım: 1957 Krizi

Süveyş Kanalı krizi sonrasında ve Eisenhower Doktrini'nin¹³⁷ açıklanmasından önceki dönemde Suriye'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması Ankara ve Washington'da büyük endişe yaratmıştır.¹³⁸ 15 Ağustos 1957'de sol eğilimli Afif Bizri'nin Suriye Genelkurmay Başkanı olması, Türkiye-Suriye ilişkilerini kriz noktasına getirmiştir.¹³⁹ Afif Bizri'nin göreve gelmesinden iki gün önce, 13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir diğer gelişme olayın içine ABD'yi de sokmuştur. Suriye hükümeti, Suriye'deki mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği, üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etmiş, karşılığında ABD de Suriye'nin Washington Büyükelçisini "persona non grata"¹⁴⁰ ilan etmiştir.¹⁴¹

Afif Bizri ile Suriye, Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaşmıştır. Bu dönemde Suriye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni de tanımıştır.¹⁴²

Suriye kabinesinde komünizm sempatisi ile tanınan Halit-el Azm Sovyetler Birliği'ne gitmiş ve orada birtakım anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalardan birinde Sovyetler Birliği Suriye'ye, 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapma taahhüdünde bulunmuştur. Ayrıca bu anlaşmaya bağlı olarak liman, karayolu, demiryolu, sulama ve enerji projeleri ile havaalanı projeleri de gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'de olduğu kadar Ürdün, İsrail ve Lübnan'da da büyük tepkilere neden olmuştur.¹⁴³ Suriye'nin bu davranışları, Batılı ülkeleri, Orta Doğu güvenliği endişelerinin yanı sıra, enerji kaynaklarının kontrolü bakımından da

¹³⁷ 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Eisenhower tarafından Kongre'nin iki meclisine sunulup, 9 Mart 1957'de kabul edilen bir önergede tanımlanan siyasetin adı. "Yakındoğu'da barış ve istikrarın sağlanmasına ilişkin ortak karar" başlığını taşıyan belgedir. Bölge ülkelerinin istemi üzerine ABD'nin iktisadi ve askeri yardımda bulunmasını ve "uluslararası komünizmin egemenliğindeki herhangi bir ülkeden gelebilecek silahlı saldırılara karşı yardım isteyen" devleti korumak için Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasını öngörmüştür. ABD'nin Nisan 1957'de Ürdün'deki, Temmuz 1958'de de Ürdün ve Lübnan'daki girişimlerini haklı göstermek için bu doktrine başvurulmuştur.

¹³⁸ Hüseyin Bağcı, (1998): "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", in Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul: s.126.

¹³⁹ Şen, 2004: 305.

¹⁴⁰ İstenmeyen kişi.

¹⁴¹ Yılmaz, 2004: 113.

¹⁴² Mehmet Gönülöbol ve Cem Sar, (1996): *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitabevi, Ankara: s.290.

¹⁴³ Armaoğlu, 1989: 506.

kuşkulandırmıştır.¹⁴⁴ ABD, bu durumda Türkiye, Ürdün, İsrail ve Lübnan'a olası bir Suriye saldırısı karşısında adı geçen ülkelere, Suriye'ye karşı destek verme sözü vermiştir.

ABD'nin bu tavrı Sovyetler Birliği'nde benzer refleksler göstermiş ve Sovyetler Birliği bütün ağırlığını bu coğrafyaya kaydırmıştır. Bu arada Türkiye "kuşatılma sendromu" yaşamış,¹⁴⁵ sınıra asker ve silah yığınağı yapmış ve gerilimi arttırmıştır.¹⁴⁶ Bütün bu gelişmeler sonunda, Suriye Krizi Orta Doğu'da yeni bir buhran yaratmış ve anlaşmazlık kısa bir sürede bir tarafta Türkiye ile ABD'nin diğer tarafta da Suriye ile Sovyetler Birliği'nin bulunduğu bir gerginlik haline dönüşmüştür.¹⁴⁷

Suriye anlaşmazlığın BM'de görüşülmesini talep etmiştir. BM Genel Kurulu görüşmeleri 22 Ekim 1957'de başlamıştır. 30 Ekim'de anlaşmazlığa ilişkin iki karar tasarısı Genel Kurula sunulmuştur. Suriye tarafından sunulan tasarıda, Türkiye-Suriye sınırında araştırmalarda bulunmak üzere bir komisyon kurulması öngörülmüştür. İkinci tasarı ise, meselenin Türkiye ve Suriye arasında BM Genel Sekreteri aracılığıyla görüşmeler yoluyla çözümlenmesini öngörmüştür. Endonezya temsilcisinin isteği üzerine her iki karar tasarısı da 30 Ekim'de geri çekilmiştir.¹⁴⁸

Sovyet tehditleri ve Sovyetler Birliği'nin Suriye üzerindeki girişimleri karşısında ABD'nin Türkiye'yi desteklemesi ve bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri yerine getireceğini belirtmesi, Sovyetlerin tutumunu yumuşatmıştır.

Ayrıca Suriye'nin yumuşamasında Suudi Arabistan da arabuluculuk yapmıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'in de Suriye'ye karşı tutumunda yumuşamasından sonra Ekim sonunda Suriye Buhranı ortadan kalkmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Gönübol ve Sar, 1996: 290.

¹⁴⁵ Şen, 2004: 305.

¹⁴⁶ Armaoğlu, 1989: 508.

¹⁴⁷ Gönübol ve Sar, 1996: 292.

¹⁴⁸ Yılmaz, 2004: 117.

¹⁴⁹ Armaoğlu, 1989: 509.

5. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Gerginlik Unsurları

Bu dönemde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri, genellikle iki ülke arasında yaşanan sorunlar belirlemiştir.

Suriye 400 yılı aşkın bir süre Osmanlı yönetiminde yaşamıştır. Ayrıca Türkiye'nin başta nüfus ve coğrafya olmak üzere birçok bakımdan Suriye'den büyük veya önde olması, Suriye'nin daima Türkiye'yi potansiyel bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, iki ülke arasındaki sorunlar çoğunlukla Suriye tarafından ortaya çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Fakat Suriye, sorunların kendisi tarafından çıkarılmadığını sıkça Arap kamuoyuna empoze etmiştir. Öyle ki Suriye, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak gördüğü Türkiye'ye devamlı ağır ve aslı olmayan suçlamalarda bulunmuştur. Bu suçlamaların birinde Suriye, *Öfke Günleri* ve *Toprak Kardeşliği* gibi filmleri çekerek halkına Osmanlılar tarafından mezalim yapıldığını iddia etmiştir.¹⁵¹

Suriye yönetiminin bu dönemde Türkiye'ye karşı izlediği düşmanca tutuma rağmen, Suriye halkının Türklere ve Türkiye'ye sempati duyduğunu, Osmanlı'nın yönetimini unutmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Bu konuda akademisyen Osman Metin Öztürk'ün değerlendirmesi şu şekildedir:

*“Halk arasında, Osmanlının adaleti ile samimiyetinin, sağladığı huzurun ve güvenliğin unutulmadığı, hala canlılığını koruduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri, çoğu Suriyeli'nin ailesinde Türk kökenli veya Türkler ile bir arada yaşamış birisinin bulunmasıdır. İkinci nedeni ise ise, artık Suriye'de rahatlıkla izlenebilen Türk televizyon kanallarıdır.”*¹⁵²

¹⁵⁰ Öztürk, 1997: 68.

¹⁵¹ Balbay, 2006: 84.

¹⁵² Öztürk, 1997: 65.

Ayrıca Suriye halkının Türklere sempati duyduğuna dair bir görüş de bir yazısında Can Dündar'dan gelmiştir:

*“Galatasaray Süper Kupa’yı kazandığında, Suriye’nin Kamışlı kentindeki askeri kışlada bir asker, sevincinden tankına binip sokağa çıkmış ve havaya ateş açmış. Ortadoğu’yu en iyi tanıyan gazetecilerden Hüsnü Mahalli, Postexpress dergisinde (15 Ekim 2002) anlatıyor bunu. Mahalli, Türkiye Dünya Kupası’nda maç kazanırken de Arap aleminin çalkalandığını söylüyor. ‘Suudi Arabistan’ın yenilmesi umurlarında değildi; Türkiye kazanıyordu çünkü’ diyor. Sonra şunu ekliyor: ‘İbrahim Tathses için Şam’da, Halep’te, Beyrut’ta, Fas’ta, Cezayir’de, herhangi bir Arap kentinde 1 milyon insan toplarsınız. Bu nedir? Adam seviyor işte...”*¹⁵³

İki ülke arasında Hatay, su ve terör sorunları yaşanmıştır. Bunlardan Ortadoğu’daki diğer ülkeleri de ilgilendirmesi bakımından “Su Sorunu” daha bir önem arz etmektedir. Ayrıca Su Sorununun ileriki dönemlerde yeniden gündeme gelmesi muhtemeldir. Bu yüzden yine su sorununa bağlı olarak diğer sorunların da tam olarak bitmiş olduğu söylenemez. Türkiye ile Suriye arasındaki bir diğer sorun, Terör Sorunu ise 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile bitmiş gözükmektedir. Ayrıca Suriye’deki Türkmen vatandaşlara uygulanan baskıcı ve asimile edici politikalar da bazı dönemlerde iki ülke arasında sorunlara yol açmıştır.

5.1.Hatay Sorunu

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çıkış noktası Fransa tarafından Suriye’ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936’daki anlaşmadır.¹⁵⁴ Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandığı günden başlayarak Hatay üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte, Suriye Hatay’ın ilhakını milli bir hedef haline getirmiştir. Lübnan, Ürdün ve Filistin’i de içine alan “Büyük Suriye”

¹⁵³ Can Dündar, (2002): “GS Şerefine Ateş Açan Tank”, *Milliyet*, 19 Ekim.

¹⁵⁴ Tayyar Arı, (2005): *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: s.641.

ideali kapsamında değerlendirilen Hatay'a dair Suriye iddiaları, bugüne kadar Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sebeplerin içinde yer almıştır.¹⁵⁵

5.1.1.Sorunun Tarihsel Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. Bu Antlaşmanın yedinci maddesine göre İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluştuğunda, orayı işgal edebilecekti. Buna dayanarak Fransa, İskenderun Limanı'na asker çıkararak Hatay Bölgesini ilhak etmiştir. Fransa, bölgede egemenlik kurabilmek için 27 Kasım 1918'de İskenderun Sancağı'nı kurmuştur. Bu sancağın yönetim şekli ve kuralları, merkezi Beyrut'ta olan Yüksek Askeri Komiserlik tarafından belirlenecekti. Sancak idari merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen bölgesini kapsamaktaydı.¹⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın Ortadoğu'daki nüfuz bölgelerinden biri olan "Sancak" bölgesi Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa ile savaşı sona erdiren 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesi ile Türkiye'nin güney sınırının dışında kalmıştır.¹⁵⁷ Oysaki Sivas Kongresi sonucunda Anadolu'da bağımsızlık hareketinin programını ilan eden Misak-ı Milli Kararları'na göre Hatay milli sınırları içinde kabul edilmişti. Ancak Ankara İtilafnamesi ile "Sancak" a muhtariyet verilmesi,¹⁵⁸ Hataylıların Türk bayrağını içeren özel bir bayrak kullanabilmeleri¹⁵⁹ ve Türklerin milli kültürünün korunmasına yönelik düzenlemelerin olması Türkiye'nin bu konuda fazla diretmemesine yol açmıştır.

¹⁵⁵ Selahattin İbas, (2004): "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", in Türel Yılmaz, Mehmet Şahin (eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara: s.59.

¹⁵⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, Hüsamettin Yıldırım, (2001): *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.33.

¹⁵⁷ İdris Demir, (2004): "Hatay Sorunu", in Türel Yılmaz, Mehmet Şahin (eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara: ss.342-343.

¹⁵⁸ Erciyes, 2004: 69.

¹⁵⁹ Sina Akşin, (1999): "Atatürk'ün Dış Siyaset Modeli", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s.276.

Bir bakıma Hatay, Fransızlarla mücadeleyi durdurmak için Fransızlara bırakılmıştır¹⁶⁰ ama Fransa da Hatay'ın Türklüğünü bir ölçüde kabul etmiştir.¹⁶¹

Mütareke sırasında Türklerin elinde bulunan toprakları Misak-ı Milli sınırları içinde kalan topraklar olarak ele alan Mustafa Kemal'e ve yeni Türk Devletine göre, Hatay'ın Türk sınırları içinde kalması gerekmektedir.¹⁶² Zaten Hatay'a da ismini veren Atatürk'tür.¹⁶³ Lozan görüşmeleri sırasında Mustafa Kemal Atatürk, 15 Mart 1923'te Adana'da yaptığı bir konuşmada Sancaklılara “Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Gün gelecek siz de kurtulacaksınız” diye söz vermiştir.¹⁶⁴ Hatta Atatürk, Sancak sorununu kesin bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine Paris'te Fransız-Suriye görüşmeleri yapılırken karar vermiştir. Ancak Montreux'de Boğazlar Konferansı sona ermeden, Fransa ile bir gerginlik çıkarılmasından kaçınmıştır.¹⁶⁵

Hatay bölgesinde Türklere yönelik baskıların artması üzerine, bölgede yaşayan Türkler, göç yoluna sürüklenmiştir. Fakat Atatürk'ün ve hükümetin etkili dış politika hamleleriyle Fransa ile görüşmeler yapılmış ve bu durum kısmen de olsa ortadan kaldırılmıştır.¹⁶⁶

Fransa'da Mayıs 1936'da Halk Cephesi iktidara gelmiştir. Fransız Hükümeti Suriye temsilcileriyle görüşerek Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık verileceğini bildirmiştir. Sancak bölgesinin bu durumu 8 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan bir antlaşma ile yeni bir boyut kazanmıştır. Buna göre Fransa Suriye'de

¹⁶⁰ Erciyes, 2004: 69.

¹⁶¹ Akşin, 1999: 276.

¹⁶² Şevket Süreyya Aydemir, (1999): *Tek Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul: ss.395-396.

¹⁶³ Hatay adı 1936 yılında Atatürk tarafından verilmiştir. Sorunun uluslararası kamuoyunda yeniden tartışılmaya başlandığı sırada bölgenin Türk kimliğine vurgu yapma üzere bu isim kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre, Orta Asya'da kurulmuş olan Hatay devletinden gelen Eti-Ata-Hata-Hatay kelimeleri aynı kökten türemiş sözcüklerdir. Böylece, bir yandan Anadolu uygarlıklarından Hititlerin Türklüğü kanıtlanmış oluyor, diğer yandan da İskenderun-Antakya bölgesinde yaşayanların Türklükleri kesinleşiyordu. Melek Fırat, (2003): “Sancak (Hatay) Sorunu”, in Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İletişim Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul: s.280.

¹⁶⁴ Pehlivanlı v.d., 2001: 38.

¹⁶⁵ Özden Zeynep Alantar, (1998): “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, in Faruk Sönmezoglu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul: s.90.

¹⁶⁶ Erciyes, 2004: 72.

manda yönetimine son vermiş ve Suriye'nin bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Bu antlaşmada İskenderun Sancağı'ndan ve statüsünden bahsedilmemiştir.¹⁶⁷

Bu anlaşma Türkiye'de çok geniş yankı bulmuştur. Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya nota vermiştir. Nota'da "Suriye'ye olduğu gibi İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi gerekir" denmiş ve İskenderun Sancağı ile ilgili hükümlerin Türkiye tarafından kabul edilemeyeceği bildirilmiştir.¹⁶⁸ 8 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında parafe edilen Antlaşma, Türkiye'nin o zamana kadar sorunlarını hallettiği Fransa ile ilişkisinin tekrar bozulmasına yol açmıştır.¹⁶⁹ Nota'dan 22 gün sonra, Atatürk 1 Kasım 1936'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Hatay Türklerindir" demekle bu konudaki tepkisini ve azmini dile getirmiştir.¹⁷⁰ TBMM'nin açılış konuşmasında Atatürk şu sözleri söylemiştir:

*"Bu sırada Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kat'iyetle durmaya mecburuz"*¹⁷¹

Atatürk için Hatay'ın ne kadar önemli olduğu başka bir açıklamasından da anlaşılmaktadır:

*"Ben toprak büyütme meraklısı değilim. Barışı bozma alışkanlığım yoktur. Ancak antlaşmalara dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu almazsam edemem. Ben Meclis'in kürsüsünden söz verdim. Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam."*¹⁷²

¹⁶⁷ Hasan Berke Dilan, (1998): *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.138.

¹⁶⁸ Armaoğlu, 1989: 348.

¹⁶⁹ Alantar, 1998: 89.

¹⁷⁰ Soysal, 1999: 517.

¹⁷¹ Armaoğlu, 1989: 348.

¹⁷² Enver Ziya Karal, (1998): *Atatürk'ten Düşünceler*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara: s.16.

Bu gelişmeler ışığında Türk hükümeti dış politikada dikkatini Hatay Sorunu üzerine yoğunlaştırmıştır. Hatay Sorununun günümüze kadar gelen problemlerinin çıkış noktası görüldüğü üzere Fransa ile Suriye arasındaki bu antlaşmadır.¹⁷³

Uyuşmazlık üzerine, ilk başlarda yanaşmamasına rağmen¹⁷⁴ Fransa'nın teklifi ve Türkiye'nin kabul etmesiyle Sancak Sorunu 18 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne (MC) götürülmüştür. Aynı anda İskenderun'da durum gerginleşmeye başlamış ve Türkler ile Fransız güvenlik kuvvetleri arasında çatışmalar meydana gelmiştir. MC, olaya el koymuş ve İsveçli temsilci M. Sandler'i Sancak Sorununa raportör olarak atamıştır. M. Sandler, üç maddelik bir rapor sunmuştur. Bu raporda Sandler, konunun MC'de yeniden ele alınmasını istemiş; en kısa zamanda da Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesini talep etmiştir. Bu raporun kabulünden sonra 22 Aralık'ta bu defa Hollanda, Norveç ve İsviçre'den oluşan üç kişilik bir gözlemci heyeti Sancak'a yollanmıştır.¹⁷⁵

MC'ye bu konuda yapılmış başvurunun ağırdan alınacağını anlayan Mustafa Kemal Atatürk, konunun çözümünde güç gösterisinde de bulunulmasına karar vermiştir.¹⁷⁶ Bunun üzerine Ocak 1937'de Mustafa Kemal Atatürk önce Konya'ya, oradan Ulukışla'ya bir yolculuk yapmıştır. Ankara'ya döndüğünde Kabine'ye başkanlık etmiştir. Bu Fransa'da savaş korkusu yaratmış ve ilişkiler bir anda gerilmiştir. Fakat dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in girişimiyle bu gerginlik aşılmıştır.¹⁷⁷

İsveçli temsilci Sandler ve MC heyeti gözlemlerini tamamlayıp geri döndükten sonra MC'de bu konu hakkında görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonucunda Sandler'in raporu kabul edilmiştir. Bu rapora göre, İskenderun ve Antakya Sancağı, içişlerinde tam bağımsız, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı bulunacak fakat kendi anayasası olacaktı.¹⁷⁸ Suriye ile aynı gümrük birliği ve para kabul edilecekti. Bunların

¹⁷³ Arı, 2005: 641.

¹⁷⁴ Soysal, 1999: 517.

¹⁷⁵ Dilan, 1998: 140.

¹⁷⁶ Ercüment Yavuzalp, (1999): "Dış Politikada Vizyon", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s.667.

¹⁷⁷ Dilan, 1998: 140.

¹⁷⁸ Pehlivanlı, vd., 2001: 81-82.

uygulanması MC'nin gözetimi altında olacaktı ve bu gözetimi bir Fransız vatandaşı aracılığıyla yapacaktı. Bölge tahkim edilmeyecek, Sancak ülke bütünlüğü yapılacak bir antlaşma ile Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktı.¹⁷⁹ Sancağı adı Hatay olacaktı. MC bünyesinde anayasa hazırlamak için kurulan komisyon Sandler'in raporunun esas alındığı bir anayasa hazırlamıştır. 27 Mayıs 1937 tarihinde MC bu anayasayı kabul etmiştir. Aynı gün Türkiye ve Fransa bu anayasa çerçevesinde ortak bir anlaşma imzalamışlardır.¹⁸⁰ Fransızlar, Suriye sınırları içinde, Hatay'ın "Ayrı Varlık" adı altında özerk bir statüye kavuşturulmasına razı olmuştur.¹⁸¹

Bu antlaşma Hatay'da huzursuzluklara yol açmıştır. Hatay'daki Fransız temsilcisinin Türk aleyhtarı tutumu ortamı daha da gerginleştirmiştir. Halkın bağımsızlık isteklerine Fransa'nın çok sert tepki göstermesi, silahla karşılık vermesi ve bölgedeki diğer azınlıkları Türkiye aleyhine kışkırtması, Türkiye'nin sert tepkisine yol açmıştır. Hatay anayasası 29 Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girecekti ve öncelikli olarak seçimlerin yapılması gerekmektedir. Bu kargaşa ortamında seçimler yapılamıyordu ve Türk tarafı seçim sistemine itiraz etmişti. Bu itiraza yanıt vermekte gecikmeyen MC yeni bir seçim tüzüğü hazırlamıştır. MC 15 Temmuz 1938'e kadar seçimlerin yapılmasını istemiştir. Ancak bu sırada Fransızlar, baskıcı tutumlarını Türk halkına karşı devam ettirmiştir. Bu yüzden Türkiye, Hatay sınırına 30.000 kişilik bir kuvvet yığmıştır. 29 Mayıs 1938'de Atatürk Mersin'e geçmiş ve burada yoğun bir kalabalığın coşku dolu kutlamasıyla karşılanmıştır. Hatay'da bu gelişmeler olurken Almanya'da Adolf Hitler, Avusturya'yı işgal etmiştir. Bu yüzden de başta Fransa olmak üzere İngiltere ve statükocu devletler tedirginlik içine girmişlerdir.¹⁸²

Avrupa'da savaş rüzgârları eserken Türkiye, bölge için kilit ülke konumuna gelmiştir. Bu konumu güçlü bir diplomasi ile kullanmayı başaran Türkiye, Balkan Paketi ve Sadabat Paketiyle sınırlarını güvenlik altına almış; MC'ye kendini davet ettirmesini bilmiş; Montreux Antlaşması ile Boğazlarını kontrol altına almıştır. Artık sırada Hatay'ın anavatanına katılması kalmış ve Fransa da Almanya karşısında ittifak arayışına girmiştir. Fransa'nın Türkiye ile bir ittifak kurmasa bile en azından Türkiye'yi karşısına

¹⁷⁹ Dilan, 1998: 140-141.

¹⁸⁰ Erciyes, 2004: 77.

¹⁸¹ Soysal, 1999: 517.

¹⁸² Erciyes, 2004: 78.

almayı göze alamayacağını bildiği için Türkiye de bu ortamı iyi değerlendirmiştir. Fransız tarafı Hatay'da geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bölgeden Fransız valisi çekilmiş, yerine Türk vali atanmıştır. 5 Temmuz'da 2500 kişilik Türk ordusu Hatay'a girmiştir.¹⁸³ Türk ordusunun Hatay'a girişi Türkiye'de ve Hatay Türkleri arasında büyük bir coşku yaratmıştır. Türk ordusunun Hatay'a girişi ve Türk dış politikasının kazandığı bu zaferden sonra MC, Türk ve Fransızlardan oluşan bir seçim komisyonu kurmuştur. Yapılan seçimler neticesinde 40 milletvekili seçilmiştir. Bu milletvekillerinin dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo IV: 24 Ağustos 1938 seçimlerine göre Sancak Meclisi'nde Milletvekili Dağılımı

Uyruk	Toplam Seçmen	Toplam Milletvekili
Türk Milletvekilleri	35.847	22
Alevi Milletvekilleri	11.319	9
Ermeni Milletvekilleri	5.504	5
Arap Milletvekilleri	1.845	2
Rum-Ortodoks Milletvekilleri	2.098	2

Kaynak: Tayfur Sökmen, (1999): *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Ankara: ss.27-28.

¹⁸³ Dilan, 1998: 142.

Sancak Meclisi, ilk toplantısını 2 Eylül 1938’de yapmış, bu toplantıda Hatay Devleti adını kabul etmiştir.¹⁸⁴

Hatay Cumhuriyeti’nde meydana gelen devlet işleyişindeki sıkıntılar kısa zamanda kendisini göstermiştir. Tüm karar ve yürütme organları Türklerin denetiminde olmasına rağmen dış politikada Suriye’ye bağımlılık ve Suriye’nin devamlı zorluk çıkartması Hatay Cumhuriyeti’nin işleyişinde çok önemli sorunlar doğurmuştur.¹⁸⁵

Almanya’nın revizyonist hareketleri ve Adolf Hitler’in karşı konulamaz hırısı sonucu Çekoslovakya’yı 15 Mart 1939’da işgal etmesi, Fransa’yı dehşete düşürmüştür. Bunun üzerine Türkiye’yi karşısında değil de yanında görmek isteyen Fransa, Hatay konusunda bir adım daha geri atmak zorunda kalmıştır. 23 Haziran’da Fransa’nın son imzası ile Hatay’ın Türkiye’ye katılması kesinleşmiştir. Bu antlaşmada, Hatay Devleti’nin sınırları ve vatandaşlarının statüsü hakkında hükümler yer almıştır. Ayrıca 1921, 1926 ve 1930 antlaşmalarıyla tespit edilmiş sınır hattı düzeltilmiştir.¹⁸⁶ Böylece İkinci Dünya Savaşı arifesinde Hatay Sorunu Türkiye’nin lehine çözülmüştür. Burada bir Türkiye Cumhuriyeti adına bir saldırganlık, bir yayılcılık söz konusu olmamıştır.¹⁸⁷

2 Eylül 1938’de kurulan Hatay Devleti bir yıl bağımsız devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Hatay Millet Meclisi de son kez 29 Haziran 1939’da toplanarak oybirliğiyle Türkiye’ye katılma kararı almıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) 30 Haziran 1939’da bu kararı onaylamasının ardından Hatay, Türkiye’nin topraklarına katılmıştır.¹⁸⁸ Suriye Parlamentosu bunu protesto etmiştir.¹⁸⁹ 7 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı yasa ile Hatay, Türkiye’nin bir ili olmuştur. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Hatay’ın ilk valisi olmuştur.¹⁹⁰ Hatay’ın anavatana ilhaki

¹⁸⁴ Dilan, 1998: 143.

¹⁸⁵ Erciyas, 2004: 79.

¹⁸⁶ Dilan, 1998: 143.

¹⁸⁷ Akşin, 1999: 276.

¹⁸⁸ Dilan, 1998: 143.

¹⁸⁹ Soysal, 1999: 517.

¹⁹⁰ Erciyas 2004: 81.

Türkiye'nin diplomasi tarihi açısından üstün bir başarı ve örnek bir olay teşkil etmiştir.¹⁹¹

Fransa'nın, Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararını kabul ettiği günden bu yana Suriye'nin resmi haritalarında Hatay, Suriye'nin içinde kabul edilmiştir.¹⁹² Suriye, bu tarihten itibaren devamlı Hatay konusunu gündeme getirmeye çalışmıştır.

Hatay Sorununun iki ülke arasında ciddi bir sorun olarak ortaya çıkması 1943'te Suriye'de örgütlenme faaliyetlerine girişen Baas Partisi'nin 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Suriye politikasında etkili olmaya başladığı yıllara rastlamıştır.¹⁹³ 1944 yılında Suriye hükümeti, bağımsızlığını kesinlikle gerçekleştirme yolunda iken, Fransa'nın baskısı üzerine, Şam'daki yabancı temsilciliklere yolladığı genel bir genelge ile, Fransa'nın o güne dek Suriye adına imzaladığı antlaşmalara saygılı olacağını açıklamıştır. Oysa Suriye hükümetleri çok geçmeden, halkına hoş görünmek için İskenderun Sancağı'nın geri verilmesi gerektiği yolunda propagandalara başlamıştır.¹⁹⁴ Hatay'ı Suriye topraklarında görmeyi bir devlet politikası olarak yürütmekte olan Baas Partisi, 1947 yılında kabul edilen tüzüğünde bunu dile getirmiştir.¹⁹⁵ Baas Partisi bu doğrultuda, her derecedeki okul kitapları ve çeşitli yayınlar olmak üzere haritalar, televizyon, radyo ve gazeteler ile amaca ulaşabilmek için her türlü kitle haberleşme aracından yararlanmıştır.¹⁹⁶ Suriye'nin Sovyetler Birliği tarafından aşırı derecede silahlandırılmasını kendi güvenliği için bir tehlike olarak gören Türkiye ile bu ülke arasında 1957 Ekiminde bir sıcak çatışma olasılığı da yaşanmıştır.¹⁹⁷ Bu olay 1957 Suriye Buhranı (Bunalımı) olarak Türk Diplomasi Tarihine geçmiştir. Özellikle 1963 yılındaki darbeyle iktidarı ele geçiren Baas Partisi'nin bir iç darbe ile 1966'da Alevi kökenli liderlerin kontrolüne geçmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay Sorununun daha ciddi bir şekilde gündeme girmesine sebep olmuştur.¹⁹⁸ Baas Partisi bu dönemden sonra, Hatay ilinin kendilerine ait olduğu iddiasıyla, Hatay'da yaşayan Alevi kökenli

¹⁹¹ Pehlivanlı, vd., 2001: 1.

¹⁹² Peter Mansfield, (2003): *A History of The Middle East*, Penguin Books, Second Edition, London: p.201.

¹⁹³ Arı, 2005: 641.

¹⁹⁴ Soysal, 1999: 517.

¹⁹⁵ İbas, 2004: 59.

¹⁹⁶ Balbay, 2006: 78.

¹⁹⁷ Arı, 2005: 641.

¹⁹⁸ Arı, 2005: 641-642.

Arapların kendilerine arka çıkmalarını sağlamak amacıyla propaganda ve örgütlenmeler yapmıştır.¹⁹⁹ Bu süreç 1970’te gerçekleştirdiği darbe sonrası General Salih Cedit ve Devlet Başkanı Nurettin Atassi’yi devre dışı bırakarak denetimi ele alan Hafız Esad ile birlikte yeni bir aşama kaydetmiştir. Hafız Esad’ın Suriye’de Lazkiye’ye dayalı bir Alevi yönetim yapısı oluşturmasıyla beraber Şam yönetiminin nüfusunun bir kısmı Alevi olan Hatay’a ilgisi daha da artmıştır.²⁰⁰ Hatay’ın durumu hakkındaki iki ülkenin tezleri aşağıda verilmiştir.

5.1.2.Suriye’nin Tezi

Suriye, 1950’lerin ikinci yarısından itibaren Hatay konusunu tekrar gündeme getirmeye başlamıştır. Bundan sonra Suriye yönetimi Hatay’ı daha çok iç politika malzemesi yaparak “Hatay’ın Suriye’den zorla alındığı” yolunda propagandalara başlamış, Hatay’ı Suriye içinde gösteren haritalar yayınlamış ve Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek tüm davranışlardan kaçınmıştır.²⁰¹ Ayrıca Suriye yönetimi, Hatay doğumlu Türk vatandaşlarına Suriye’deki üniversitelere sınavsız giriş hakkı tanımış ve burs sağlamıştır.²⁰²

Bu çerçevede “Büyük Suriye” ideali ile hareket etmeye devam eden Suriye yönetimi, Hatay konusunu iç kamuoyunda sürekli canlı tutabilmek amacıyla “İskenderun’u Kurtarma Cemiyeti”ni kurmuştur. Genel merkezi Şam’ın Hassa bölgesinde olan bu cemiyet, Hafız Esad yönetimi tarafından aktif bir şekilde desteklenmiştir. Büyük Suriye ideali ve bu kapsamda yer alan Hatay üzerindeki talepler, Suriye rejiminin dayanaklarını oluşturması açısından önem taşımıştır. Aslında Hatay’ın elde edilmesi Suriye için gerçekleşmesi mümkün görülmeyen, ama vazgeçilmesi de mümkün olmayan bir amaç haline gelmiştir. Ancak bu konu Suriye’de iktidarını pekiştirmek isteyen odaklar için iç politika malzemesi olarak kullanılmıştır.²⁰³

¹⁹⁹ Balbay, 2006: 77-78.

²⁰⁰ Arı, 2005: 642.

²⁰¹ Pehlivanlı, vd., 2001: 136.

²⁰² Balbay, 2006: 78.

²⁰³ Pehlivanlı, vd., 2001:137.

“Büyük Suriye” rüyası kapsamında Hatay’ı ilhak etmeyi amaçlayan Suriye, bu yönde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Nihai hedefi Hatay’ı Suriye topraklarına katmak olan bu propaganda faaliyeti özellikle Suriye halkına ve Arap kamuoyuna yönelik yürütülmüştür. Böylece Suriye Hatay konusunda halkının yanında Arap-İslam ülkelerinin de psikolojik desteğini sağlamaya çalışmıştır.²⁰⁴

5.1.3. Türkiye’nin Tezi

Çok zor şartlarla kazanılan bir Kurtuluş Savaşı sonucu oluşan genç Türkiye Cumhuriyeti, bir anda Balkanlar ve Doğu Akdeniz’in en saygın ülkesi haline gelmiştir. Uyguladığı devletçilik politikalarıyla ekonomik atılımlar yaparak kendini güçlendiren, Osmanlı Borçlarının tamamını kapayan bir ülke olarak Türkiye, modernleşmeyi de beraberinde yaşamıştır. Altı yüz yıldır “kul” olarak yaşamış insanlara “vatandaş” bilincinin aşılması, üstelik de bu dönüşümün Endüstrileşmeyi ve Aydınlanmayı yaşayamamış bir toplumda gerçekleştirilmesi 20.yüzyılda eşi olmayan bir deneyimin yaşanmasına yol açmıştır.²⁰⁵

Türkiye’nin Hatay davasına sahip çıkarak kararlı bir politika izlemesi, Hatay sınırları dışında da nüfuzunu ve itibarını bir hayli yükseltmiştir. Fakat gerek Hatay’ı gerekse anavatanı uluslararası konjonktürde zor durumda bırakabilecek herhangi bir davranış içine girilmemiştir. Başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamları, İkinci Dünya Savaşı’nın eşiğinde, Orta Doğu ve Balkanlar’daki güç dengesinde Türkiye’nin taşıdığı ağırlığı, yani jeopolitik bir savaşa yol açmadan Hatay’ı elde etmeyi başarmışlardır. Hatay’ın Türkiye’ye katılmasını şahsi bir mesele olarak gören ve Türkiye’nin politikasını uluslararası konjonktürü iyi tartarak belirleyen, kan dökmeden en son aşamasına vardırıran Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.²⁰⁶

Türkiye, M.Kemal Atatürk sonrası dönemde de Hatay’a sahip çıkmış ve Suriye’nin oyunlarına gelmemiştir. Türkiye her ortamda Hatay’ın, anavatanın ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmuş ve Suriye’nin iddialarının asılsız olduğunu büyük bir

²⁰⁴ Balbay, 2006: 77-78.

²⁰⁵ Emre Kongar, (2006): *Tarihimize Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, Altmış İkinci Basım, İstanbul: s.168.

²⁰⁶ Pehlivanlı, vd., 2001: 141.

kararlılıkla dile getirmiştir. Ayrıca Suriye'nin Hatay konusundaki tutumunu hayalci de bulan Türkiye, Suriye'nin bu rüyasının Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumsuzluklar yarattığını da ifade etmiştir.²⁰⁷

1998 Ekim Krizinden sonra imzalanan Adana Mutabakatı sonrası yumuşamaya başlayan ilişkilerden sonra Beşar Esad'ın iktidara gelmesi ve diğer faktörlerin de buna eklenmesiyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde yakınlaşma görülmüştür. İlişkilerin yakınlaşmaya başlaması ile Beşar Esad'ın iktidarı döneminde Suriye'nin Hatay'a yönelik propagandası en düşük düzeylerde hissedilmeye başlanmıştır. Ayrıca Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 başında Dönemin Türkiye Cumhuriyeti (TC) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile yaptığı görüşmede iki ülke arasındaki “harita” konusunda iyi niyet ortaya konulmuştur. Türkiye ile Suriye teknik heyetlerinin Esad'ın ziyaretinden iki gün önce yaptıkları görüşmede taraflar görüşme konularını masaya yatırmıştır. Suriye tarafının görüşmelerde “iç hukuk” ibaresi üzerinde durmasına karşın Türkiye “uluslararası hukuk” tanımının ardında durmuştur. Yapılan müzakereler ardından Suriye tarafı bu tanıma kabul etmiştir. Diplomatik yorumlar, söz konusu tanımın, Suriye'nin, Türkiye'nin uluslararası hukuktaki sınırlarını da “ilk kez” kabulü anlamına geldiği yönünde olmuştur.²⁰⁸ Böylece Suriye ile harita sorunu dolayısıyla Hatay sorunu dolaylı yoldan da olsa aşılmıştır.

5.2. Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) ve Buna Bağlı Gelişen Sorunlar: Su ve Terör

Türkiye-Suriye ilişkilerini 80'lerin ikinci yarısından itibaren gerginleştiren en önemli unsurlar Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve buna gelişen su ve terör sorunları olmuştur. Buna Suriye'nin Hatay hakkındaki emellerini ve Türkiye'nin İsrail ile olan askeri işbirliğini de eklemek gerekmektedir. Ayrıca bu gerginliğin başka bir sebebinin de Suriye'nin tarihsel kompleksinden kaynaklandığını ifade edenlere de rastlanmaktadır. Buna göre tarihsel kompleksin nedeni yüzlerce yıl Osmanlı egemenliğinde yaşamının yol açtığı, açığa vurulamayan eziklik olmaktadır. Bu görüşü savunan yazar şu şekilde devam etmiştir:

²⁰⁷ İbas, 2004: 59.

²⁰⁸ Zaman, 08.01.2004.

“Bu duygu devlet otoritesinde megalomaniye dönüşerek dış dünyaya yansır. Suriye'nin megalomaniye ideası diye tanımlanabilecek, Ürdün, Lübnan ve Filistin'i kapsayan 'büyük Suriye krallığı' düşü Hafız Esad'ın egosantrik yapısıyla birleşerek 'Büyük ülke, büyük lider' sloganında anlamını bulan Suriye'yi yönetmek için üretilmiş politikaların lokomotifini oluşturur.”²⁰⁹

Suriye, kendi ülkesinin geri kalmışlığını 400 yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kalmış olmasına bağlamıştır.²¹⁰

5.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Keban Barajı'nın faaliyete girmesinden sonra, Atatürk Barajı'na başlanması için kredi aranırken geliştirilen bir projedir.²¹¹ Bölge açısından büyük öneme sahip, sulama projelerinin tam kapasite olarak faaliyete geçmesiyle tarımsal üretimde ikinci bir Türkiye yaratacak proje olarak görülen GAP, 1989'da ön plana çıkmaya başlamıştır. GAP, “Entegre bir kalkınma projesi” olarak yalnızca çok amaçlı barajları ve sulama sistemlerini değil, tarım, enerji, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık, eğitim, kırsal ve kentsel altyapı gelişimi gibi kalkınmayla ilgili diğer bütün sektörlerdeki yatırımları kapsayan bir proje olarak görülmektedir.²¹² Türkiye, gerek Fırat gerekse Dicle'yi GAP'a kadar tüketici bir şekilde kullanmamıştır. Sadece elektrik üretmek için barajlar kurmuştur.²¹³ GAP için yapılan harcamaların büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Suriye ve Irak'ın, özellikle GAP'a yönelik muhalefetleri daha önceki iki projeye finansman katkısında bulunan Dünya Bankasını GAP'ı desteklemekten alıkoymuş ve Dünya Bankası gibi diğer uluslararası kuruluşlar da, ilgili ülkeler arasında su tahsisi konusunda bir anlaşma bulunmadığı gerekçesiyle bu büyük projeye doğrudan kredi sağlamakta tereddütlü

²⁰⁹ Çetin Yiyenoğlu, (1998): “Kriz İç Politika Mezesi”, Cumhuriyet, 05 Ekim.

²¹⁰ Öztürk, 1997: 55.

²¹¹ Timuçin Kodaman, (2007): *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara: s. 42.

²¹² Vefa Toklu, (2004): “Türk Dış Politikasında Su Sorunu”, in İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara: s.797.

²¹³ Funda Keskin, (1999): “Suriye Ve Irak İle Su Sorunu”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s. 526.

davranmışlardır. Dünya Bankası, bölgedeki hiçbir baraj, santral ve sulama projesi için kredi vermemiştir.²¹⁴ Proje tamamlandığında 1.7 milyon hektarlık bir alan sulamaya açılacak, sulanan alanın toplam GAP alanı içindeki payı % 2.9'dan % 22.8'e çıkacak, kuru tarım yapılan alanın payı ise % 34.3'ten % 10.7'ye inecektir. 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve sulama şebekelerinden oluşan proje, ülkenin toplam sulanabilir alanlarının % 20'sinin sulanmasını, toplam enerji potansiyelinin % 40'ının karşılanmasını öngören, Türkiye'nin bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını ortadan kaldıracak en önemli projelerinden birisidir.²¹⁵ GAP bölgesinde sekiz il bulunmaktadır. Bunlar Kilis, Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak'tır. 73.863 km²'lik yüzölçümü ile GAP bölgesi, Türkiye'nin % 9.5'ine tekabül etmekteyken, ülke nüfusunun da yaklaşık % 10'u proje kapsamındaki bölgede yaşamaktadır.²¹⁶

Tablo V: GAP Ne Getirecek?

Toplam yatırım	32 milyar dolar
Sulamayla gelen yıllık kazanç	2.5 milyar dolar
Enerji ile gelen yıllık kazanç	5.3 milyar dolar
Üretilen enerji miktarı	27 milyar kw/h
İstihdamdaki artış	3.5 milyon kişi

Kaynak: Kodaman, 2007: 44.

²¹⁴ Toklu, 2004: 797-798.

²¹⁵ Toklu, 2004: 798.

²¹⁶ Kodaman, 2004: 42.

GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesi için çok önemli bir fırsattır. Sulu tarımla birlikte tarım sektörünün gelirlerinin artması ile tarım dışı sektörlerle de canlılık getirecektir. GAP bitirildiğinde, Türkiye'ye önemli girdiler sağlanacaktır. Ayrıca sınır aşan sularımız nitelik ve nicelik açısından kontrol edilebilme gücü ile bölgede önemli bir dış politika aracı olarak kullanılabilir.²¹⁷

5.2.2.Su Sorunu

Dünyanın artan nüfusuna, kentleşmeye, sulu tarımın yaygınlaşmasına ve sanayileşmeye paralel olarak içme ve kullanma suyuna olan talep her geçen gün artmaktadır. Özellikle Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkelerin ilişkilerini belirleyen en önemli unsurlardan biri olan su, istikrarsızlık sorunu olarak öne çıkmaktadır.²¹⁸ Orta Doğu'da suya gereksinim vardır. Arap ülkeleri için şöyle bir anlatım vardır: “Su bulmak için kuyu kazarlar, petrol çıkınca üzülürler.”²¹⁹

Dolayısıyla, birer Ortadoğu ülkesi olarak, Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı bir diğer sorun da “Su Sorunu” olmuştur. Yani Dicle, Fırat ve Asi nehirlerinin paylaşımından kaynaklanan sorundur. Bu sorunu analiz ederken iki ülke ile sınırlı kalmak mümkün değildir. Su sorununda İsrail ve Irak da etkili ve belirleyici ülke konumundadır. Birçok strateji uzmanı tarafından Ortadoğu'da meydana gelebilecek olası savaş nedeni olarak “su” gösterildiği için bu sorun belki de en önemli sorundur. Çünkü su, petrolden sonra en önemli kaynaktır. Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su rezervlerinin paylaşımı son otuz-otuz beş yılda Türkiye ve Suriye arasındaki en önemli problemlerden biri haline gelmiştir. Özellikle, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) hayata geçirilmesine ve Fırat nehri üzerine yapılan barajlara tepki gösteren Suriye, bu konuda terörü bir araç olarak kullanmaktan çekinmemiş ve diğer Arap ülkelerini de arkasına alarak Irak'la işbirliği içinde olmuştur.

²¹⁷ Kodaman, 2007: 44.

²¹⁸ Yavuz Gökalp Yıldız, (2004): *Büyük Ortadoğu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Üçüncü Baskı, İstanbul: ss.263-264.

²¹⁹ Balbay, 2006: 208.

5.2.2.1.Sorunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunu yeni değildir. Aslında su sorunu sadece Türkiye ile Suriye arasında da değildir. Bu soruna Irak, İsrail ve diğer Arap ülkeleri de dâhildir.

Fırat ve Dicle Nehirlerinin su rezervlerinin paylaşımındaki sorun Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanmaktadır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bu problem daha çok bölgesel olmaya başlamıştır. Bu tarihten 1970'lere kadar, suyun kullanımının minimum seviyede olması sebebiyle, Türkiye ve manda ülkeleri-Suriye ve Irak'ın adına Fransa ve Britanya- arasında imzalanan protokoller ve anlaşmalar çatışmayı engellemiştir. Suriye'nin 1987 ve 1992 tarihlerinde tarıma dayalı ihracat kalkınma programları dâhilinde suya olan ihtiyacının artması, sorunu gün ışığına çıkarmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin Atatürk ve Karakaya barajlarında su tutmak istemesi ve GAP çerçevesinde yapılacak sulama projeleri, su problemini çözülmesi zor bir denklem haline getirmiştir.²²⁰ Bu denkleme terör unsuru da eklenerek sorun çok ciddi bir hale bürünmüştür.

GAP'ın, öncelikle Fırat ve daha az ölçüde Dicle'nin, projeden önce Türkiye tarafından kullanılmadan Suriye ve Irak'a akan suların azalacağı ihtimali, Suriye ve Irak'ı endişelendirmiştir. 1980'li yıllar bu ülkelerin, su konusunu en yoğun görüştüğü yıllar olmuştur.²²¹ 1990'larda Atatürk Barajı'nın doldurulmasıyla birlikte GAP'ın sulama sistemi olmaktan çıkıp dev bir proje haline gelmesi ile Suriye ve Irak artık Türkiye'yi "su emperyalizmi" ile suçlamaya başlamışlardır.²²²

Suriye ve Irak ile Türkiye arasında suların rejimlerini düzenleyen kapsamlı bir anlaşma yapılmamış; değişik amaçlarla yapılan çeşitli anlaşmalarda, sınır aşan sulara değinen bazı hükümlere yer verilmiştir. Bu anlaşmalar şunlardır:²²³

²²⁰ Aras, 2003: 132.

²²¹ Toklu, 2004: 799.

²²² Kodaman, 2007: 77.

²²³ Öztürk, 1997: 140-141.

20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi, 30 Mayıs 1926 tarihli Muhadenet ve Münasabatı Hasenei Hemcivarı Mukavelenamesi, 3 Mayıs 1930 tarihli Tahditi Hudut Nihai Protokolü, 19 Mayıs 1939 tarihli Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü, 13 Mayıs 1952 tarihli Türkiye'deki Çağçağ Suyunun Müsavatan Taksim Edileceği Hakkında Türkiye-Suriye Eksperleri Arasında İmzalanan Protokol ve 17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü'dür.

5.2.2.2.Soruna Neden Olan Nehirlerin Potansiyelleri

Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki su sorununa Fırat ve Dicle nehirleri sebep olmaktadır. Fakat Türkiye, Asi Nehri'nin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek Suriye'ye karşı bu nehrinin durumunu da sık sık gündeme getirmiştir.

5.2.2.2.1.Fırat Nehri

Doğu Anadolu'da Erzurum yakınlarında doğan Karasu nehri ile Ağrı Dağı'nın batı yamacından çıkan Murat nehirlerinin Elazığ'ın Keban ilçesi sınırında birleşmesiyle Fırat nehri oluşmaktadır. Siverek ilçesi, Dağbaşı Bucağı yakınındaki Mektalan civarında Şanlıurfa topraklarına giren Fırat nehri, Adıyaman ve Gaziantep il sınırını belirledikten sonra Suriye'ye girmektedir. Kuzeydoğu Suriye'yi boydan boya kat ederek, Kuzeydoğu-Güneydoğu istikametinde akarak Irak'ta, Basra Körfezi yakınlarında Dicle Nehri ile birleşerek Şatt-ül Arap Nehrini oluşturmakta ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir.

Nehrin en önemli kolları Murat, Karasu, Tohma, Peri, Çaltı ve Munzur çaylarıdır.²²⁴ Büyük ölçüde Doğu Anadolu bölgesindeki karlarla beslenen Fırat Nehrine, Keban Barajı'nın altında iki önemli kol olan Tohma ve Göksu akarsuları karışmaktadır. GAP bünyesinde ve Aşağı Fırat projesi kapsamında 21 barajın kurulması planı

²²⁴ Kodaman, 2007: 31.

uygulanan Fırat'ın²²⁵, Dicle akarsuyuna ulaşınca kadar uzunluğu yaklaşık 2.330 km, Türkiye topraklarındaki uzunluğu ise 1170 km'dir.²²⁶

Fırat Nehri ve kolları, Doğu Anadolu Bölgesinin yüksek kısımlarına düşen yıllık ortalama 2500 mm yağış ile beslenmektedirler. Nisan-Mayıs aylarındaki su miktarı, Ağustos-Eylül aylarının sekiz katına ulaşabilmektedir. Fırat Nehri sisteminde yıllık ortalama doğal akış miktarı 32.720 milyon m³'tür.²²⁷ Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat Nehri'nin, Suriye ile Irak arasındaki sınırdaki yıllık su potansiyeli 35 milyon m³'e ulaşmaktadır.²²⁸ Yani Suriye'nin % 10'luk bir katkısı var denilebilir. Fırat Nehri potansiyeline ise Irak topraklarından hiçbir katkı olmamaktadır. Tablo VI'da Türkiye, Suriye ve Irak'ın Fırat Nehri üzerindeki katkıları ve talepleri verilmiştir:

Tablo VI: Türkiye, Suriye ve Irak'ın Fırat Nehri üzerindeki katkıları ve talepleri

Ülke	Su Sağlama (milyon m ³)		Su Talebi	
Türkiye	31.58	% 88.7	18.42	% 34.94
Suriye	4.00	% 11.3	11.30	% 21.43
Irak	0.00	% 0.0	23.00	% 43.63
Toplam	35.58	% 100	52.72	% 100

Kaynak: Kodaman, 2007: 33.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Fırat Nehri'ne en fazla katkıyı yaptığı aşikârdır. Özellikle Irak'ın suyun paylaşımı konusunda Türkiye'yi suçlaması bu veriler ışığında anlamsız gözükmektedir.

²²⁵ Yıldız, 2004: 265.

²²⁶ Toklu, 2004: 793.

²²⁷ Kodaman, 2007: 32.

²²⁸ İsmail Kapan, (2007): *Suyun Stratejik Dalgaları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul: s.251.

5.2.2.2.2.Dicle Nehri

Dicle Nehri ana kaynaklarını Doğu Anadolu dağlarından ve dipten sızma yoluyla Elazığ civarındaki Hazar Gölünden sağlamaktadır.

Kulp ve Sason Çayları'nın kozluktan gelen Yanar Çayı ile birleşerek meydana getirdiği Batman Çayı'nın diğer kollarla birleşmesinden sonra Dicle adını alan nehir Cizre'nin hemen güneyinde 73 kilometrelik Türkiye-Suriye sınırını oluşturmaktadır. Buradan da Suriye-Irak sınırını yaklaşık 8 km. çizdikten sonra Irak topraklarına girmekte ve Şattül-Arap adını aldıktan sonra, Basra Körfezi'ne dökülmektedir.

Dicle Nehri, Türkiye'den doğarak Irak'a geçen Büyük Zap ve daha güneyde Küçük Zap'la da birleşerek güneye devam etmektedir.²²⁹

Tablo VII: Türkiye, Suriye ve Irak'ın Dicle Nehri üzerindeki katkıları

Ülke	Su Miktarı m ³ /yıl	%
Türkiye	25.24	51.8
Suriye	00.0	00.0
Irak	23.48	48.1

Kaynak: Kodaman, 2007: 34.

Dicle Nehri üzerindeki baraj ve göller şunlardır: Kralkızı, Dicle, Batman, Silvan, Sason, Kayseri Ganan, Kozluk Regülâtörü, Garzan Göleti, Ilısu Barajı ve Cizre Barajı.²³⁰

²²⁹ Kodaman, 2007: 33.

Türkiye'nin ikinci büyük nehri olan Dicle Nehrinin 523 km.'lik kısmı ülke sınırları içersindedir.²³¹ Türkiye'nin Dicle Nehri'ne toplam katkısı yıllık 25.24 milyon m³'e ulaşmaktadır. Dicle Nehri'ne Suriye'nin hiçbir katkısı yoktur. Irak'ın Dicle Nehri'ne katkısı 23.48 milyon m³'tür. (Bakınız Tablo VII)

5.2.2.2.3.Asi Nehri

Asi Nehri'nin hidrolojik yapısı hakkında çok sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Özellikle Suriye, Asi'yi kendi nehri kabul ettiği ve bu nedenle de uluslararası platformlarda konuyu tartışmak istemediği için Asi ile ilgili hidrolojik bilgileri gizli tutmakta olduğu iddia edilmektedir. Suriye'nin askerlerini çekmesine rağmen hala gizlice denetim altında tuttuğu Lübnan'dan doğan Asi Nehri, yaklaşık 35 km. sonra Suriye sınırları içinde Homs (Hama) Gölü'ne akmaktadır. Gölden çıkararak Hama-Humus ve Ghap sulama alanlarını kateden Asi Nehri, Türkiye ile Suriye arasında 22 km. sınır oluşturduktan sonra, Türkiye topraklarında da yaklaşık 100 km. akarak Akdeniz'e dökülmektedir. Asi Nehri'nin yıllık su hacmi yaklaşık 2.470 milyon m³ olarak kabul edilmektedir. Türkiye; bu kaynağın ancak 24 milyon m³'ünden yararlanabilmekte, yaz aylarında ise suyun debisi 3 m³'e kadar düşebilmektedir. Ayrıca, Asi'nin sularının sanayi atıkları ve yetersiz kanalizasyon nedeniyle önemli ölçüde kirletildiği de sıkça ifade edilmektedir.²³²

5.2.2.3.Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı

Türkiye, Suriye ve Irak arasında sorun olan Fırat ve Dicle Nehirlerinde tarafların ileri sürdükleri tezler bu nehirlerin tanımlanmasında bile farklılık göstermiştir. Türkiye bu nehirlerin sınır aşan sular olduklarını savunmuştur. Türkiye'nin sınır aşan sular tanımlamasına göre bu nehirler suyun kaynağı, ülke sınırlarında kat ettiği uzunluk ve

²³⁰ Yıldız, 2004: 265.

²³¹ Toklu, 2004: 794.

²³² Toklu, 2004: 794-795.

beslendiği kaynaklar açısından Türkiye nehirleridir ve bu sebepten Türkiye'nin gereksinimleri çerçevesinde bu nehirleri kendi sınırları içinde kullanma hakkı vardır.²³³

Nehirlerin paylaşılması hususunda ise Türkiye, ülkelerin suya olan ihtiyaçlarının belirlenmesi ve su kaynaklarının bu ihtiyaçlar dâhilinde paylaşılması gerektiğini savunmuştur. Türkiye bunun için üç ülkenin oluşturacağı bir komisyonun bu araştırmaları yapmasını önermiştir. Ancak Suriye ve Irak bu önerilen talebi reddetmiştir.²³⁴

Türkiye, kendisine yapılan “su emperyalisti” suçlamalarına ve Fırat-Dicle Meselesi'nde Suriye ve Irak'ın da etkisiyle karşı cephe oluşturan Arap dünyasına karşı cevap olarak, su konusunda iyi niyetli bir teklif olarak Barış Suyu Projesi'ni önermiştir.

Ortadoğu'da su kıtlığına çözüm bulmak için, Ortadoğu'nun tümünü kapsayan büyük boyutlu bir proje olarak 1986 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafında ortaya atılan Barış Suyu Projesi, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden başlayan ve güneye doğru 6000 kilometreyi aşacak bir su taşıma şebekesinin kurulmasını öngörmüştür. Günde altı milyon metreküp suyun Arap ülkelerine iletilmesini sağlayacak olan projenin maliyeti yaklaşık 20 milyar dolar civarında gerçekleşecekti.²³⁵

Barış Suyu Projesi'ne Ürdün olumlu yaklaşmış fakat Suriye ve Suudi Arabistan olumsuz bir tavır takınmıştır. Sonuç olarak bölgede istikrar ve işbirliği amaçlı olarak ortaya konulan Barış Suyu Projesi, büyük ölçüde siyasi mülahazaların içine çekilmiştir. Projenin gerçekleşmemiş olması, Türkiye açısından zarar getirecek bir durum değildir.²³⁶

Türkiye'nin havzadaki su sorununun aşılması için bir önerisi de “Üç Aşamalı Plan” olmuştur. Bu plana göre, üç havza ülkesinden su uzmanları ilk aşamada havzanın hidrolojik dataalarını çıkartacak, su kaynaklarına dair bilgileri güvenilir kılacaklardır.

²³³ Alper Şen, (2001): “Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye İlişkileri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:12: s.92

²³⁴ Şen, 2001: 92.

²³⁵ Kodaman, 2007: 45.

²³⁶ Kodaman, 2007: 46-47.

İkinci aşamada, havzanın toprak envanteri çıkartılacak, sulu tarım potansiyeli belirlenecektir. Son aşamada ise elde edilen bulgular ışığında su verimliliğini üst düzeye çıkartacak şekilde su kaynaklarının kullanımına çalışılacak, öneriler hayata geçirilecektir. Bu plan, resmi olarak “Fırat-Dicle Havzasının Sınıraşan Sularını Optimum, Hakça ve Akılcıl Kullanmak İçin Üç Aşamalı Plan” olarak adlandırılmıştır. Plan, Suriye ve Irak’a 1984 yılında gerçekleştirilen Ortak Teknik Komite toplantısında sunulmuştur.²³⁷ Fakat bu öneri de reddedilmiştir.

1987 protokolüne göre Türkiye 500 metreküp/sn suyu Fırat’tan bırakmaktadır.

Türkiye, suyu ihtiyaçlar dâhilinde paylaşırma konusunda komşularını daima gözetmiştir. Bu konu hakkında Devletler Umumi Hukuku Uzmanı Sevin Toluner’in açıklaması Türkiye’nin haklılığını ispatlar niteliktedir:

*“Türkiye, her konuda olduğu gibi bu konuda da, komşularıyla ilişkilerinde hep hak gözetir bir tutum benimseyegelmiştir. ‘Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırında yıllık ortalama 500 metreküp/sn’den fazla su bırakma taahhüt’ünü öngören 17 Temmuz 1987 tarihli ‘Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokol’ünün 6.maddesi ile (R.G. 10 Aralık 1987, s.19660), bu yaklaşımını sergileyen örneklerden sadece bir tanesidir. Fırat ve Dicle’den oluşan bu suyolunda alt kıyıdaş devlet konumundaki Suriye ve Irak’ın, kendilerine hakkaniyet ve nüsfeğe uygun ve makul olan yararlanma ölçütünün çok üstünde bir kullanım sağlamayı amaçlayan Türkiye’den, üstelik hak ve hukuktan söz açarak, şikâyet etmeğe hiç hakları yoktur.”*²³⁸

²³⁷ Konuralp Pamukçu, (1998): “Su Sorunu Ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri”, in Faruk Sönmezoglu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul: s.188.

²³⁸ Sevin Toluner, (2004): *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta Basım Yayın, İkinci Baskı, İstanbul: ss.433-434.

5.2.2.4.Suriye'nin Soruna Yaklaşımı

Bariş Suyu Projesini reddeden Suriye ve Irak, yine Türkiye'nin önerisi olan “Fırat-Dicle Havzasının Sınıraşan Sularını Optimum, Hakça ve Akılcıl Kullanmak İçin Üç Aşamalı Plan”ı da kabul etmemiştir.

Planın uzun açılımlı adındaki, “Fırat-Dicle Havzası” ve “Sınıraşan” ifadeleri de kabul edilmemiştir. Ayrıca, planda yer alan, Suriye ve Irak'ın su kaynaklarından en verimli şekilde yararlanmaları için gerekli olan sulama ve tarım teknolojilerine yatırım yapma önerisini kendi işlerine müdahale olarak algılamışlardır. Sularının nasıl kullanılması gerektiğine karışılmasını istememişlerdir. Türk önerisi yerine, kendi planlarının izlenmesini talep etmişlerdir.²³⁹

Suriye Hükümeti ve basını da sık sık eski tarihsel dönemlere vurgu yaparak Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde hakları olduğunu ileri sürmüş, bu nehirleri “uluslararası su yolu” ya da “ortak su” olarak tanımlamakta ve bunları “paylaşılabilir kaynaklar” olarak sınıflandırmışlardır.

Bu nehirlerin sularının, kıyıdaş devletler arasında belirlenmiş kotalara göre, belirli kurallar çerçevesinde basit bir “matematiksel formül” ile paylaşılmasını istemişlerdir.²⁴⁰ Suriye paylaşımından önce her ülkenin, iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirmesini talep etmiştir.

Böylece her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı saptanacaktır. Üç kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin de debisinden fazla olursa geri kalan miktar oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir.²⁴¹ Suriye bu paylaşım ile ilgili bu tezi önerirken uluslararası hukuk

²³⁹ Pamukçu, 1998: 190.

²⁴⁰ Yıldız, 2004: 265.

²⁴¹ Kodaman, 2007: 72.

bakımından da Fırat ve Dicle'nin, antik çağlardan beri Suriye topraklarından geçtiğini ve bu konuda “kazanılmış hakları”nın olduğunu iddia etmiştir.²⁴²

Türkiye ile Suriye arasında su konusu, Suriye Başbakanı Mustafa Miro'nun 2003 yılı Temmuz ayı sonunda Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında yeniden gündeme gelmiştir.

17 yıl aradan sonra ilk kez bir Suriye Başbakanı'nın Türkiye'ye gelmesi iki taraf arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin kapısını aralarken, bu dönemin özelliğine uygun mesajlar veren Miro şu açıklamalarıyla sorunun gerginlik yaratmadan çözümleneceğini açık bir dille ortaya koymuştur:

*“Sınır aşan sularla ilgili olarak söylenen tüm çerçeve anlaşmaların ötesinde, iki ülke arasında var olan dostluk ilişkilerinin egemen olduğu bir ortamda karşılıklı güven ve dostluğa dayalı bir diyalogun bu sorunu da çözeceğine- ve şu anda bile çözmekte olduğunu- görmekte ve inanmaktayız”*²⁴³

Tablo VIII'de Fırat/Dicle Nehir Havzasında Su Sorunu Matrisi verilmiştir. Su sorununda yaşanan çözümsüzlük tablo içinde bütün bir şekilde görülebilmektedir.

²⁴² Kodaman, 2007: 72.

²⁴³ <http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/sondonem/su/su.html> (21.09.2007).

Tablo VIII: Fırat/Dicle Nehir Havzasında Su Sorunu Matrisi

	Türkiye	Suriye	Irak
Eski Antlaşmalar	Paylaşma yönelik değil	Paylaşma yönelik	Paylaşma yönelik
Kalıcı Üçlü Antlaşma	İstemiyor	İstiyor	İstiyor
Uluslararası Su	Tanımı kullanmıyor	Tanımı kullanıyor	Tanımı kullanıyor
Fırat ve Dicle Nehirleri	Ortak Havzadır	Ortak Havzadır	Ayrı Havzalardır
Savunduğu Doktrin	Mutlak Ülke Egemenliği	Nehrin Bölünmez Bütünlüğü	Tarihsel Kullanım Hakkı
Asi Nehri	Görüşülsün	Görüşülmesin	Yorumsuz
GAP	İşbirliğini arttıracak	Sorunu arttıracak	Sorunu arttıracak
İstenen Akış Miktarı (Fırat Nehri)	500 metreküp/sn	700 metreküp/sn	700 metreküp/sn
Çözüm	Üç Aşamalı Plan	Miktar üzerinden paylaşım	Miktar üzerinden paylaşım

Kaynak: Pamukçu, 1998: 188.

5.2.2.5.Sorunun Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

Güney Doğu Anadolu Projesi'ne bağlı olarak ciddi bir hale bürünen su ve terör sorunu 80'lerin ikinci yarısından sonra Türkiye-Suriye ilişkilerini gerginleştiren ana unsurlar olmuştur. Çalışmada terör sorunu ayrı bir başlık halinde ele alınmasına rağmen, terör sorununa, su sorununun Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi içinde de yer verilmiştir. 1960'larda başlanan Fırat ve Dicle Nehirlerinin kontrol altına alınması planının önemli parçalarından olan Atatürk Barajı'nın 25 Temmuz 1992 günü açılış töreninde, Suriye, Irak ve Türkiye sınırlarının kesişim noktası olan Cizre'de terör saldırıları olmuştur.²⁴⁴

GAP'ın Türkiye'yi güçlendireceğine inanan ve bundan rahatsızlık duyan Suriye, Kürtçü terörizmi desteklemeyi kendi yararına görmüş ve GAP için kullanılan şantiyelerin PKK tarafından baskınlarla tahrip edilmesini projeyi geciktirici unsur olarak desteklemiştir. Bir anlamda bu saldırılarıyla Türk egemenliğine meydan okumuştur. Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki su taşkınlarını önlemek anlamında faydalanılabilecek olan GAP'a Hafız Esad'ın cevabı terörist eylemleri desteklemek olmuştur.²⁴⁵

Hafız Esad'ın, su sorunu için iki strateji takip ettiği söylenebilir. İlki Irak'ın Dünya Bankası lobi faaliyetlerine katılarak işbirliği yapmak, diğeri ise Ermeni örgütü ASALA'ya, Kürt ayrılıkçı terör örgütü PKK'ya ve 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Türkiye'den kaçan sol görüşlü terörist gruplara maddi ve lojistik destek vermektir. 1984 Ağustos ayında PKK'nın ilk terörist faaliyeti Türkiye'ye karşı başlamıştır. Suriye'nin PKK'ya desteği konusu ise Fırat ve Dicle sorunu resmi düzeyde iki konunun coğrafi ve politik bağlantıları da gayri resmi olarak ilişkilendirilmiştir. 1987 yılından daha önce yapılan ekonomik ve işbirliği anlaşmasında Fırat ile ilgili maddeler bulunurken, güvenlik anlaşması imzalanması ve Suriye'nin PKK'ya desteğine son vermeyi taahhüt etmesi iki konunun yani, güvenlik ve su ilişkisini tamamen ön plana çıkarmıştır.²⁴⁶ Bu arada Suriye'nin Türkiye'de bazı sabotaj eylemlerini de bizzat kendilerinin yürüttüğü

²⁴⁴ Kodaman, 2007: 75.

²⁴⁵ Kodaman, 2007: 75-76.

²⁴⁶ Kodaman, 2007: 76-77.

gözlemlenmiştir.²⁴⁷ 1980’lerin sonlarında Süleyman Demirel su konusunda Hafız Esad ve Saddam Hüseyin’in Türkiye’yi suçlayan tavırlarına karşılık şu açıklamayı yapmıştır:

*“Sular tabii kaynaklardır. Tabii kaynaklarımızı nasıl kullanacağımızı komşularımız söyleyemez. Aynı şekilde petrol de tabii kaynaklardandır ve biz bu kaynağa sahip Arap ülkelerine onu nasıl kullanacaklarını söylemiyoruz.”*²⁴⁸

Terörizm ve su arasındaki ilişki, Türkiye tarafından sık sık belirtilmeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in Birleşik Arap Emirlikleri’nde yaptığı konuşmada “Suriye, özellikle su konusundaki problemlerini Türkiye ile çözmek amacıyla PKK’yı koz olarak kullanmaya çalışıyor... Kimse Türkiye’nin bu suyu Suriye ile paylaştığını düşünemez” şeklindeki cümleleri Türkiye-Suriye ilişkilerinde su unsurunun önemini ortaya koymuş,²⁴⁹ terörle suyun bağlantısını da dile getirmiştir. GAP’a bağlı gelişen su sorunu zamanla terör sorunu ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu yüzden Türkiye-Suriye ilişkilerinde “terör” iki ülkeyi savaşın eşğine getirecek sorunlar yaratmıştır. Türkiye’de terörün tarihsel gelişimi ile birlikte PKK ve Suriye’nin PKK’ya verdiği destekler bundan sonraki alt başlık altında incelenmiştir.

5.2.3. Terör Sorunu

Türkiye ile Suriye’yi sıcak savaşın eşğine getiren sorun Suriye’nin “Partia Karkaren Kurdistan’a (Kürdistan İşçi Partisi-PKK) ve dolayısıyla teröre verdiği destek” olmuştur. Suriye, “düşmanımın düşmanı dostumdur” düşüncesini devlet politikası olarak benimseyerek Türkiye aleyhtarı her türlü hareketi desteklemekten çekinmemiştir.

²⁴⁷ Suriye ajanları Ağustos 1986’da Kırkkale mühimmat fabrikasında bir patlama gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihte Suriye hesabına casusluk yaptıkları ve sabotaj eylemlerinde buldukları iddiasıyla yirmiyedi yakın kişi gözaltına alınmıştır. Bu grubun liderinin Ankara’da Suriye Büyükelçiliğinde ikinci kâtip olan Derviş Beledi olduğu tespit edilmiş fakat olaydan sonra Beledi Şam’a kaçmıştır. Yakalananların açıklamalarında GAP hakkında bilgi topladıkları ve asıl amaçlarının bu tesislerin bazılarını sabote etmek olduğunu söylemişlerdir. Ürdün uyruklu Adnan Musa Amirin isimli sabotajcı, Suriye’nin GAP’ın tamamlanmasıyla birlikte hiç su alamaktan korktuğunu, bu nedenle bu ülkenin kendilerine para vererek sabotaj yapmalarını istediğini söylemiştir. Sabotaj malzemelerini temin eden Suriye askeri ataşesi Muhammad Khayr Azkur ise Suriye’ye kaçmıştır. Kodaman, 2007: 77.

²⁴⁸ Şimşek, 2005: 144.

²⁴⁹ Kodaman, 2007: 78.

Türkiye'nin sorunlu komşularına karşı da kucak açan Suriye, başta Yunanistan olmak üzere bu ülkelerle çeşitli işbirliklerine girmiştir.

PKK tarafından başı çekilen Kürt milliyetçiliği, yirminci yüzyılın son yirmi yılı ile birlikte yirmi birinci yüzyılın ilk yedi yılında Türk iç ve dış politikasını domine etmiştir.²⁵⁰ PKK, küçük grupların siyasal etki yaratabilmeleri ve varlıklarını duyurabilmeleri açısından son derece güçlü bir strateji olan terörizmi 1984'ten bu yana Türkiye'ye karşı kullanmış ve halen daha kullanmaktadır.²⁵¹

5.2.3.1. Terör Sorunun Türkiye'de Tarihsel Gelişimi

Türkiye, 1960'lı yıllardan bu yana terörün hedefi olmuş, ancak teröre karşı verdiği savaşta hep yalnız başına kalmıştır. Batı ülkeleri de Türkiye'nin terörle mücadelesine hep şüpheyle yaklaşmışlardır.²⁵²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyaset döneminin başlamasıyla, Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesi, sosyal ve ekonomik gelişmeler eşliğinde siyasi dalgalanmalara sebep olmuştur.

Ancak 1960'ların sonlarına kadar ülkenin uğraştığı gelişme sorunları arasında terörizm hiçbir şekilde yer bulamamıştır. 1960'ların ikinci yarısında başlayan öğrenci hareketleri 1960'ların sonlarından bugüne kadar Türkiye'yi vuran dört terörizm dalgasının habercisi olmuştur. Öğrencilerin huzursuzluğu, sol ve sağdaki ideolojik terörizmi harekete geçirirken, bir grup Ermeni terörist örgütü de Türk diplomatlarına karşı dünya çapında bir eylem başlatmıştır. Onu ayrılıkçı PKK terörizmi takip etmiştir.

En sonunda devlet, PKK gibi Güneydoğu bölgesine yerleşmiş aşırı dinci bir örgütle mücadeleye girmek zorunda kalmıştır.²⁵³ Ama Türkiye'ye en ağır darbeleri Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA) ve PKK vurmuştur.

²⁵⁰ Robert Olson, (2005): *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*, Çev. Süleyman Elik, Orient Yayınları, Ankara: s.XIII.

²⁵¹ Deniz Ülke Arıboğan, (2007): *Terör Korku Hali*, Profil Yayıncılık, Üçüncü Baskı, İstanbul: s.28.

²⁵² Andrew Mango, (2005): *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, Çev. Orhan Azizoğlu, Doğan Kitap, İstanbul: s.7.

5.2.3.2. Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA)

Türk diplomatları ile yurtdışındaki diğer “yumuşak noktaları” hedef alan Ermeni teröristlerin faaliyeti 1975-1985 yılları arasında on yıl kadar sürmüştür.

Bu Ermeni terörist gruplarından en önemlileri ise 1975'te Beyrut'ta kurulan Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA) ve Ermeni Soykırımını İntikamı Komandoları (JCAG) olmuşlardır.²⁵⁴

Türk diplomatlarını öldüren Ermeni teröristler, bu cinayetleri 1915 yılında, sözde çektikleri sıkıntıları dünya halkına hatırlatmak için işlediklerini iddia etmişlerdir. Ermeni terörizminin 1975'te başlamasının sebebi ise, Lübnan'daki iç savaşın devlet otoritesinin çöküşüne yol açmış olmasından kaynaklanmıştır. Bu çöküşü, şiddete dayalı hareketler takip etmiş ve bu olaylar diğer gruplara örnek olmuştur. Ermeni toplumu Lübnan iç savaşında tam anlamıyla ortada kalmıştır. Şiddet eğilimindeki Ermeniler Filistinli militanların yanında yer almıştır. Bunun sonucu olarak ASALA, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) en radikal kollarından biri olan Marksist görüşlü Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından desteklenmeye başlamıştır.

1980 yılında Güney Lübnan'ın Sayda şehrinde yaptıkları basın toplantısında ASALA o tarihten itibaren ayrılıkçı Kürt Örgütü PKK ile işbirliği²⁵⁵ yapacaklarını ilan etmiştir.²⁵⁶ Mango'ya göre fırsat ve fesat terörizm doğurmuştur.²⁵⁷

Türk diplomatlarına yapılan ilk suikast 1973 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir. Mıgırdıç Yanıkyan adındaki yaşlı bir Ermeni, Los Angeles'teki Türk Başkonsolosu ile yardımcısını yemeğe davet etmiş ve yemek esnasında her ikisini de

²⁵³ Mango, 2005: 22-23.

²⁵⁴ Mango, 2005: 23.

²⁵⁵ Uğur Mumcu *Devrimci ve Demokrat* adlı kitabında bu işbirliğini şu kanıtla ortaya koymuştur: “(...) ASALA'nın yayımladığı ASALA Interview adlı broşürü okuyoruz. Broşürün 15'inci sayfasında 'Joint ASALA-Kurdish Workers Party Press Conference' başlıklı bölümde PKK adlı ayrılıkçı Kürt terörist örgütü ile ASALA'nın birlikte düzenledikleri basın toplantısının tutanağını okuyoruz. İşte PKK-ASALA işbirliği, hem de kendi ağızlarından.” Uğur Mumcu, (1995): *Devrimci ve Demokrat*, Tekin Yayınevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul: s.221.

²⁵⁶ Mango, 2005: 24.

²⁵⁷ Mango, 2005: 24.

öldürmüştür. Yanıkyan bu hareketiyle ASALA ve diğer terörist örgütlere emsal olmuştur.²⁵⁸

24 Ekim 1975'te, ASALA'nın kuruluşundan dokuz ay sonra, Paris'teki Türk Büyükelçisi korumasıyla birlikte öldürülmüştür. Bunu takip eden yıllarda Fransa, Avusturya, Yunanistan, Hollanda, İspanya, İsviçre'de hatta Avustralya gibi uzak ülkelerde Türk diplomatları birbiri arkasından suikastlara uğramıştır. Diplomatların aileleri ve yakınlarından da öldürülenler de olmuştur.

ASALA terörüyle tam 21 ülkedeki 110 olayda 42 Türk diplomatı öldürülmüştür.²⁵⁹

ASALA'nın terör eylemlerinden en şiddetlilerinden birisi, 15 Temmuz 1983'te Türk Hava Yolları'nın Orly Havaalanı'ndaki yolcu ve bagaj işlem bürosu önünde bir valiz içine yerleştirilmiş bir bombanın patlaması sonucu ikisi Türk, dördü Fransız, biri Amerikalı ve biri de İsveçli olmak üzere sekiz kişinin hayatını kaybettiği eylem olmuştur. Olayda 28'i Türk 60 kişi de yaralanmıştır.²⁶⁰

5.2.3.3.PKK

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hızlı sosyal değişiklikler Türkiye'nin Güney ve Doğu bölgesinin ülkenin diğer bölgeleriyle uyumunu gerektirmiştir. Fakat bunun sağlanamaması yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Eğitimin yaygınlaşması beklentileri artırmış, bu beklentilerin zamanında karşılanamaması, çarelerinin kısa yoldan aranmasına yol açmıştır. Bu durum bölgede şiddet yanlısı kişilerin ortaya çıkmasına zemin yaratmıştır. Gizli yapılanmalar bölgede kurulmaya başlamıştır. Gizli yapılanmalar içerisinde sivrilere isimler ortaya çıkmaya

²⁵⁸ Mango, 2005: 24-25.

²⁵⁹ Mango, 2005: 25.

²⁶⁰ Cem Başar, (1993): *Terör Dosyası ve Yunanistan*, Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF) Yayınları, İstanbul: s.15.

başlamıştır. Bunların en bilineni ise Abdullah Öcalan²⁶¹ olmuştur. Taraftarlarına “Apocular”, faaliyetlerine “Apoculuk denilmeye” başlanmıştır.²⁶²

27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır ili Lice ilçesi Fis Köyü’nde Apocular diye bilinen grubun Ankara çıkışlı ilk taraftarları ile, Doğu ve Güneydoğu’daki diğer taraftarların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı PKK tarafından örgütün Birinci Kongresi olarak kabul edilmektedir. Bu kongrede 7 kişilik bir yürütme komitesi seçilmiştir. Bu toplantıda Abdullah Öcalan, kendisini kurulan partinin genel sekreteri ilan etmiştir.²⁶³

PKK, 1973-1978 yıllarını ideolojik oluşum ve yönetici ekibin kurulması, 1978-1980 yıllarını politik ideolojinin denenmesi zamanı ve 1980-1984 yıllarını da bir geri çekilme ve hazırlıklar zamanı olarak nitelendirmiştir. Örgüt, gerilla savaşı ve uygulaması üzerinde Çinli lider Mao Ze Dungs tarafından ortaya atılan olan konsept çerçevesinde, 1984’ten itibaren uzun süreli bir halk savaşı başlatılması kararını almıştır.²⁶⁴ PKK, 1984’ten günümüze yaklaşık 35.000 kişiyi öldürmüştü²⁶⁵ ve Türk ekonomisine yıllık 8 milyar dolar civarı bir yük getirmiştir.²⁶⁶

²⁶¹ Abdullah Öcalan 1949’da Şanlıurfa’da Fırat vadisindeki küçük bir köyde doğdu. Yakın bir köyde ilkokulu, Nizip’te ortaokulu bitirdi. Ortaokulu bitirdikten sonra, askeri okullara başvurdu. Giriş yaşını geçirdiği için reddedildi. Bunun üzerine Tapu ve Kadastro okuluna kabul edildi. Öcalan bu okulu 1967’de bitirdi ve Diyarbakır Tapu ve Kadastro Müdürlüğü’ne atandı. 1970’te İstanbul’a tayin edildi. Kürt milliyetçiliğini destekleyen radikal Marksist bir örgüte ilk defa İstanbul’da katıldı. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) adındaki bu fraksiyon Dev-Genç’ten türemiştir. “Küçük burjuvazi feodal çocuklarının oyunu” dediği bu örgüt onu tatmin etmekten uzaktı. Giriş sınavlarını verdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydoldu. Sınavlardaki başarısı ona Maliye Bakanlığı’ndan bir burs kazandırmıştı. Bunun üzerine 1971’de Ankara’daki Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne geçti. Öcalan “halkın silahlı mücadelesi”, başka bir deyişle Marksist örgütün taraftarları arasına katıldı. 1972 Nisan’ında yasadışı bildiri dağıtmak suçuyla tutuklanıp yedi ay askeri cezaevinde yattı. 1999 yılındaki yakalanışına kadar cezaevinde sadece bu kadar bulundu. Serbest bırakıldıktan sonra, Öcalan resmen Siyasal Bilgiler Fakültesine döndü, ancak hiçbir zaman mezun olamadı, zamanın çoğunu çeşitli gizli örgüt planlamalarıyla geçirdi. Öcalan kendisine kısa zamanda taraftar topladı. Bunların arasında, arkadaşlarından birisinin nişanlısı olan Kesire Yıldırım adında bir genç kız da vardı. Öcalan bu kızla daha sonra evlendi. Sekiz-on kişilik gizli bir grup kuran Abdullah Öcalan 1975’te resmen Dikmen civarında bir araya geldikten sonra Doğu illerine gidip orada bir örgüt kurmaya karar verdi. Mango, 2005: 50-52.

²⁶² Mango, 2005: 50.

²⁶³ A.Cem Ersever, (2007): *Kürtler, PKK ve Abdullah Öcalan*, Milenyum Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: ss.64-65.

²⁶⁴ Ümit Özdağ, (2007): *Türk Ordusunun PKK Operasyonları*, Pegasus Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: ss.11-12.

²⁶⁵ Mango, 2005: 49.

²⁶⁶ Olson, 2005: XIV.

PKK'nın nihai amacı; Abdullah Öcalan'ın 1975-1976 yılları arasında 68 sayfa olarak örgüt kurucularından Mehmet Hayri Durmuş ile birlikte hazırladığı “Kürdistan Devriminin Yolu” isimli broşürde açıklanmıştır. Buna göre örgütün amacı “Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan'ın kurulması”dır. PKK terör örgütünün nihai amacı bu şekilde görülmekle beraber kısa vadede de bazı amaçları vardır. Bu noktada PKK'nın amaçları, diğer terörist örgütlerin amaçları ile büyük ölçüde örtüşmektedir. PKK'nın kısa vadeli hedefleri şunlar olarak sayılabilir:²⁶⁷

İlkin hedef olarak seçilen rejimi ve siyasi iktidarı yıpratmak, mevcut otoriteyi sarsmak, bunun için de halkın arasında ihtiyaç duyduğu anda devletin kendisine yardım edemeyeceği inancını yaymak temel hedefidir. İkinci olarak halkın, belirtilen dava veya anlaşmazlık karşısında taraf olmalarını sağlamak PKK'nın kısa vadeli hedeflerinden biridir. Üçüncü olarak iç ve dış kamuoyunda davalarının duyurulmasını sağlamak ve dikkatleri savundukları davanın üzerine çekmek, gerçekleştirilecek eylemlerle, örgütün olduğundan daha güçlü ve etkili olduğu izlenimini yaratmak sayılabilir. Ayrıca toplumda var olan eşitsizlikleri, haksızlıkları, dengesizlikleri, yolsuzlukları, resmi makamların keyfi ve yanlı uygulamalarını şiddetli propaganda ile sergilemek ve var olan hoşnutsuzluğu gözler önüne sergilemek de hedeflerinden bir diğeridir. Bunların sonunda halkı kendi yanına çekerek halk savaşını başlatmak kısa vadeli hedeflerinin en şiddetli yüzünü göstermektedir.

PKK bildirideki amaçlarını gerçekleştirmek için bir yandan silahlı saldırılara başlamışken bir yandan da uluslararası faaliyetlere de girişmek istemiştir. Abdullah Öcalan bu amaçla ve bir kuruluş bildirgesiyle 21 Mart 1985'te Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (ERNK) kurduğunu duyurmuştur.²⁶⁸ ERNK'nın görevleri'nin arasında ilk sırayı Kürt sorunu konusunda bilgi sağlamak gelmektedir. Ayrıca Kürtlere karşı yapılan insan hakları ihlallerini tespit edip bu bilgileri ulusal ve uluslararası kuruluşlara bildirmek ve bu yolla insan hakları örgütlerinin, parlamentoların, siyasi

²⁶⁷ Zeynep Andaç, (2000): *Ortadoğu'da Siyaset ve PKK*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sertaç Başeren, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: s.56.

²⁶⁸ Atilla Şehirli, (2000): *Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler*, Burak Yayınları, İstanbul: ss.298-299.

liderlerin, partilerin ve diğer demokratik kuruluşların desteğini sağlamaktır. Bu tür faaliyetler için bir bülten de çıkarılarak diğer illere çevrilmesi öngörülmüştü.

PKK, silahlı saldırılara başlamışken, aradığı uluslararası desteği Suriye'den fazlasıyla bulmuştur.

5.2.3.4.Suriye ve PKK İlişkisi

Suriye yönetimi “terörizm”i düşmanlarına karşı bir silah ve Ortadoğu’da yayılmaya yönelik bir güç olarak kullanmıştır. Bu karanlık savaşın kontrolünü, bir diktatör olan eski Devlet Başkanı Hafız Esad zamanında, ülkenin “Haber alma ve Güvenlik birimlerini kullanarak elinde tutmuştur. Suriye’nin İstihbarat birimleri, (Muhaberat) Batı ülkelerine, İsrail’e, Ortadoğu’da barış isteyen Arap ülkelerine ve Esad yönetimine ters düşen gruplara yönelik terör eylemlerini, el altında bulundurdukları terör taşeronlarına ihale etmişlerdir.²⁶⁹ İlginç olan nokta ise Suriye’nin terörü sadece düşmanlarına değil de kendi ülkesindeki rejim muhaliflerine karşı da kullanmış olmasıdır. Örneğin 1982 yılında Müslüman Kardeşler Örgütü’ne (MKÖ) karşı Hama kenti yerle bir edilmiş ve yüzlerce rejim muhalifi yok edilmiştir.²⁷⁰ Suriye’nin, yayılmaya yönelik olarak terörizmi kullanmasındaki hedefi “Büyük Suriye”²⁷¹ idealini gerçekleştirmektir. “Büyük Suriye” hayaline göre belirlenen dış politika hedefleri şu şekildedir: ²⁷² İsrail işgali altındaki toprakları kurtarmak dış politikasının temel taşı olarak sayılabilir. Diğer uzun vadeli hedefi Lübnan ve Arap-İsrail uzlaşmazlıklarını kendi çıkarları doğrultusunda çözmektir. Ayrıca Arap dünyasındaki gerici yönetimleri yıkmak ve Baas ilkelerini Arap dünyasına benimseterek, Arapların lideri olmak, Arap dayanışmasını bozmaya çalışan emperyalist güçlerle savaşmak dış politikadaki diğer hedefleri arasındadır. Türkiye’nin gasp ettiğini iddia ettiği İskenderun’u (Hatay) kurtarmak ise bugün gerçekleştirmesi mümkün olmayan bir hedef olarak iç kamuoyunda seyrek olarak dile getirilmektedir.

²⁶⁹ Cem Başar, (1996): *Terör Dosyası ve Suriye*, Uluslararası Araştırmalar Merkezi Yayınları, Lefkoşa: s.3.

²⁷⁰ Balbay, 2006: 91.

²⁷¹ Büyük Suriye: Lübnan, Ürdün, Filistin ve Türkiye’den Kahramanmaraş, Bingöl, Adıyaman, Diyarbakır’ın kuzeyine kadar ulaşan Toros’un güneyinde kalan alanı kapsamaktadır. Türk Demokrasi Vakfı, (1996): *Suriye ve Uluslararası Terörizm*, Aşama Matbaacılık, Ankara: s.8.

²⁷² Türk Demokrasi Vakfı, 1996: 8.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbesinden kısa bir süre önce Suriye’ye geçen Abdullah Öcalan Hafız Esad’ın kardeşi Cemil Esad aracılığıyla Suriye Gizli Servisi Muhaberat ile temas kurmuştur. Öcalan, Eylül 1979’da, Suriye’de bulunmakta olan Sovyet gizli servisi KGB görevlisi Yevgeny Primakov’un yardımı ile 250 kadar örgüt mensubunu gerilla savaşı konusunda eğitilmesi için FKÖ kamplarına götürmüştür.²⁷³ PKK, kurulma aşamasında yok olmak üzereyken Suriye’den aldığı bu destekle ayakta kalabilmiştir.

PKK’nın Birinci ve İkinci Kongreleri Suriye’de yapılmıştır. 20-25 Ağustos 1982 tarihlerinde Şam’da yapılan İkinci Kongrenin bitimindeki sonuç bildirgesinin ilk iki maddesi, Suriye’nin desteğini gözler önüne sermiştir. Bu kongrede alınan kararların ilk ikisi aşağıda verilmiştir:²⁷⁴

Madde 1: PKK mensuplarının Suriye’de eğitilmesi, eğitimin kısmen Türk sınırına yakın yerlerde yapılması

Madde 2: Şam, Halep, Kamışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilikler açılması

1984 yılında Türkiye’ye geri dönerek eylemlerine başlayan PKK’nın kilit noktalarına Muhaberat tarafından yerleştirilen Kürt ve Ermeniler getirilmek suretiyle örgütün kontrolü Suriye’de kalmıştır. Rıfat Esad, PKK’nın Suriye ve Lübnan makamları ile olan ilişkilerini düzenlemiştir. Ayrıca uyuşturucu trafiğini de elinde tutarak mali kaynak sağlamıştır.²⁷⁵

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984 yılında Hafız Esad’a teröre karşı ortak hareket etmeyi teklif etmiş, bu teklifi Esad’ın kabul etmesinden sonra 1985 yılı Mart ayında Şam’da “Sınır Güvenliği Protokolü” imzalanmıştır. Ancak bu

²⁷³ Özdağ, 2007: 38.

²⁷⁴ A.Cem Ersever, (2007): *Üçgendeki Tezgâh*, Milenyum Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul. s.103.

²⁷⁵ Erciyes, 2004: 105.

protokol sadece kâğıt üzerinde kalmış, Suriye bölücü örgüte verdiği desteği sürdürmüştür.²⁷⁶

1986 yılından itibaren PKK'nın merkezi olan Helve Kampı, Suriye'nin desteğiyle silahlı eğitim merkezine dönüştürülmüş ve Mahsun Korkmaz Akademisi adını almıştır. Terörist başı Suriye'deki kamplarda 1994 yılına kadar 15.000 terörist eğittiğini açıklamıştır.²⁷⁷

1989 yılında Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad “bölgede bir Kürt Devleti kurulması ve bu devletin Güneydoğu Anadolu’yu kapsamı gerektiğini ifade ederek bu konuda Suriye yönetiminin PKK’ya açıkça verdiği desteği” dile getirmiştir. Buna karşılık Türkiye, Dışişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun Suriye ziyaretini iptal etmiştir.²⁷⁸

19 Ocak 1993'te Suriye Başbakanı Mahmut El Zubi'nin resmi davetlisi olarak Suriye'nin başkenti Şam'a giden dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile su ve terör konularını görüşmüştür.²⁷⁹ Bu ziyarette Irak konusu da görüşülmüştür. Süleyman Demirel'in Suriye ile Türkiye'nin terör yüzünden gergin ilişkiler geçirdiği bu dönemde Suriye'yi ziyaret etmesi dünya'nın çeşitli yerlerinden olumlu karşılanmıştır. Bir batılı diplomat bu ziyareti “Türkiye Suriye gibi birçok komşusuyla olduğundan daha iyi ilişkiler kurmak isteğinde” diyerek anlamlı bulmuştur.²⁸⁰

1995 yılında Türkiye-Suriye ilişkileri PKK'nın bir eylemi nedeniyle kırılma noktasına gelmiştir. Çok sayıda PKK militanı Türkiye-Suriye sınırının en uç noktasında bulunan Çalıboğazı karakoluna yönelik ciddi bir eyleme girişmiştir. Ancak çok yoğun geçen çatışmalarda bölgedeki Türk kuvvetlerinin açtıkları topçu ateşinin büyük bir

²⁷⁶ Erciyes, 2004: 106.

²⁷⁷ Nihat Ali Özcan, (2000): *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.248.

²⁷⁸ Erciyes, 2004: 107.

²⁷⁹ Ayın Tarihi, 19 Ocak 1993,

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1993/ocak1993.htm> (15.03.2007).

²⁸⁰ Alan Cowell, (1993): “Turkish Premier Visits Syria To Mend Old Fences”, *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Jan 20, New York: p.A11.

bölümü Suriye topraklarına yönelik olmuştur. Bunun sonucunda çok sayıda kayıp veren PKK ile Muhaberat arasında sert tartışmalar yaşandığı aktarılmıştır. Türkiye'nin topçu ateşine Suriye'den hiçbir yanıt gelmezken, Ankara'nın Şam'a olan tutumu sertleşmeye başlamıştır.²⁸¹

1996 yılında Amerikan yönetiminin terör raporunda; terörü destekleyen devletler listesinde Suriye de yer almıştır. Suriye'nin desteklediği PKK, yine aynı listede dünyadaki en aktif terör örgütü olarak gösterilmiştir. PKK'nın gücünü 10-15 bin militan olarak tanımlayan Amerikan yönetimi, örgütün Avrupa'da sempatanları olduğunu ve Suriye, Irak ve İran'dan yardım aldığını açıklamıştır.²⁸²

1998 yılına kadar PKK'ya desteğini kesmeyen Suriye için sözün bittiği yer Orgeneral Atilla Ateş'in 16 Eylül 1998 günkü konuşması olmuştur. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren terör sorununda Suriye, Türkiye kamuoyunda sert şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Orta Doğu'da tüm gözler bir anda 1998'deki Ekim Krizine çevrilmiştir. Türkiye ile Suriye arasında yaşanan 1998 Ekim Krizi Türkiye-İsrail Yakınlaşması alt başlığından sonraki alt başlıkta detaylı bir şekilde incelenmiştir.

5.3. Türkiye-İsrail Yakınlaşması

Arap ülkelerinde ve Suriye'de Türkiye'ye olan tepkinin bir diğer sebebi de Türkiye'nin İsrail ile ilişki kurmasından kaynaklanmıştır. Türkiye'nin İsrail'i 28 Mart 1949'da "de facto"²⁸³ da olsa, çabuk tanınması ve bu tanımayı 9 Mart 1950'de "de

²⁸¹ Ümit Özdağ, (1999): *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.209.

²⁸² Erciyes, 2004: 108.

²⁸³ De facto tanıma, geçici ve sınırlı nitelikli bir tanımayı belirtmektedir. De facto tanıma çoğunlukla tanıyan devletin tanınan devletin bağımsızlığı, ülke üzerindeki otoritesi ve ülkedeki istikrara ilişkin olarak kuşku bulduğu ve bu nedenle tam bir tanımaya gitmediği gözlemlenmektedir. Hüseyin Pazarcı, (2006): *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Dördüncü Baskı, Ankara: s.339.

jure”²⁸⁴ olarak yineleyip İsrail’e bir maslahatgüzar yollaması günümüze dek sürüp gelen bir kırıklık, hatta kızgınlık doğurmuştur.²⁸⁵ Türkiye, İsrail’i tanıyan 43.ülke olmuştur.²⁸⁶

Türkiye-İsrail arasında gelişen ilişkiler Soğuk Savaş dönemi sonunda yeniden şekillenen uluslararası ortamın ürünü olmuştur.²⁸⁷ Bu dönemde Türkiye’nin İsrail ile yakınlaşmasına zemin hazırlayan neden, komşu ülkelerin Türkiye’ye karşı dostça olmayan yaklaşımlarından kaynaklanmıştır.²⁸⁸ Çünkü Türkiye 1956’dan itibaren İsrail’in komşu Araplarla yaptığı savaşlarda Arapları desteklemesine rağmen Suriye’nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan ile birleşerek Türkiye’ye karşı PKK terörünü desteklemesi, Türkiye’nin İsrail ile Ortadoğu’da stratejik işbirliği yapmasına yol açmıştır.²⁸⁹ 1996 yılında iki ülke arasında imzalanan askeri antlaşmalar,²⁹⁰ özellikle Arap ülkeleri ve çevre ülkelerden büyük tepkiler almıştır. Türk-İsrail anlaşması bu ülkeler tarafından tehdit anlaşması olarak yorumlanmıştır.²⁹¹

Türkiye’de ve uluslararası kamuoyunda, güvenlik kaygısına ek olarak Türkiye-İsrail yakınlaşmasının Amerika’daki kuvvetli Yahudi lobisinin desteğini sağlamak adına da Türkiye’nin çıkarına olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.²⁹² 25 Nisan 1996’daki New York Times gazetesinde William Safire’nin makalesinde, Türkiye’deki büyük

²⁸⁴ De jure tanıma, bir devleti tam olarak tanımının sağladığı bütün hukuksal etkileri ile tanımayı belirtmektedir. Pazarıcı, 2006: 338-339.

²⁸⁵ Soysal, 1999: 521.

²⁸⁶ Gencer Özcan, (1999): “50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: s.538.

²⁸⁷ Kamer Kasım, (2004): “Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, in İdris Bal (ed.), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s.819.

²⁸⁸ Malike Bileydi Koç, (2006): *İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul: s.320.

²⁸⁹ Soysal, 1999: 521.

²⁹⁰ Bu anlaşmalarda en önemli noktalar şunlardır. 600 milyon dolarlık bir proje ile İsrail Endüstrileri tarafından Türkiye’nin sahip olduğu F-4 Fantom Jetlerin üretim teknolojileri geliştirilecek, iki ülke arasında Suriye ve İran’a karşı güçlü istihbarat ağı kurulacak ve İsrail, Türkiye’ye terörle mücadele destek olacaktır. Marcus, Amy Dockser, (1996): “Emerging Alliance: With Blessing Of U.S., Israel Draws Closer To Turkey And Jordan”, *Wall Street Journal*, (Eastern Edition), May 30, New York: p.A1.

²⁹¹ Koç, 2006: 320.

²⁹² İlder Türkmen, (1999): “Türkiye’nin Yeni Jeopolitiği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: ss.648-649.

çoğunluğun İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesinin daha fazla ABD desteği ile sonuçlanacağına inandığı ifade edilmiştir.²⁹³

Bir Suriye gazetesi olan *Tişrin*'de, Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın İsrail hava kuvvetlerine Türk hava sahasını kullanma imkânı vermesinin Suriye'nin güvenliğini tehdit ettiği ve Türkiye-Suriye ilişkilerini tehlikeye soktuğu belirtilmiştir. Suriye, Türkiye'nin su silahını da Araplara karşı kullanmaya çalıştığını söyleyerek Arap dünyasını Türkiye karşısında bir cephe oluşturmaya çağırmıştır. Fakat 21-23 Haziran 1996 tarihleri arasında Kahire'de yapılan Arap Birliği Zirvesi'nde Türkiye'ye karşı bir deklarasyon yayınlanması yönündeki Suriye'nin çabası başarılı olamamıştır.²⁹⁴

1997 yılı ile birlikte Irak ve Suriye arasında Irak Savaşı'na kadar sürecek yakınlaşma ve işbirliği süreci başlamıştır. Yakınlaşmanın arkasındaki temel güdü, 1996 yılında gelişmeye başlayan ve askeri ilişkiler temelinde yürütülen Türkiye-İsrail ittifakı olmuştur.²⁹⁵

Bu dönemde Türkiye ile İsrail, Orta Doğu'yu güvenlik riskleri ortaya çıkaran istikrarsız bir bölge olarak ele almıştır. Ortak bir stratejik kaygı da her iki ülkenin rakibi olan ortak komşu Suriye etrafında yoğunlaşmıştır. Bu kaygı, Türkiye ile İsrail'in Suriye ile benzer çekişmeleri gerçeğiyle doğrulanmaktadır. Dönemin Savunma Bakanı Turhan Tayan, İsrail'e yaptığı bir ziyaretin hemen ardından 1997 Mayıs'ında düzenlenen basın toplantısında, terörizme verdiği destek nedeniyle, Ankara ile Tel Aviv'in Suriye'ye karşı aynı konumda olduklarını belirtmiştir. Türkiye'nin bu dönemde PKK terörüne verdiği destek nedeniyle Suriye'ye daha da sertleşmesi, İsrail ile olan yakınlaşma ile aynı zamana rastlamıştır. Benzer biçimde, terörle mücadele açısından bakıldığında İsrail'in Lübnan'da güç kullanmasını Türkiye anlayışla karşılamıştır.²⁹⁶ Diğer bir ortak sorun toprakla ilgilidir. Suriye, Türkiye'nin Hatay ili üzerinde hak iddia etmektedir.

²⁹³ William Safire, (1996): "Cradle Of Terror", *New York Times*, (Late Edition, East Cost), Apr 25, New York: p.A25.

²⁹⁴ Tayyar Arı, (2004): "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", in İdris Bal (ed.), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s.690.

²⁹⁵ Orhan, 2007b: 52.

²⁹⁶ Efraim Inbar, (2001): *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı*, Çev. Suna Ercan, Özgül Erdemli, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s.42.

Suriye, İsrail'den ise Haziran 1967 savaşında kaybettiği Golan Tepelerini talep etmektedir.²⁹⁷ Son ortak sorun ise, hem İsrail hem de Türkiye, Suriye ile su yüzünden çekişmektedir.

Şam ile benzer sorunlar yaşanması, iki ülkenin Suriye gibi revizyonist bir ülkeyi kontrol altında tutma noktasında, dış politikalarını koordine etmeleri açısından önemli bir faktör olmuştur. Türkiye için Yunanistan ile Suriye arasındaki yakın ilişkiler ayrı bir kaygı yaratmış, İsrail de Şam ile Tahran arasındaki sıkı bağlardan rahatsızlık duymuştur.²⁹⁸ İsrail ile ittifak, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının en önemli açılımlarından birini oluşturmuştur. Türkiye'nin siyasi ve askeri elitleri, Ortadoğu politikasını, Türkiye'deki rejimin devamına, laikliğe ve ülkesel bütünlüğe doğrudan bağlı olarak görmeye başladığı için, İsrail'le yakın ilişkiler, büyük ölçüde Türkiye'nin bölgesel güvenlik endişelerinin yeniden tanımlanmasının bir sonucunda ortaya çıkmıştır.²⁹⁹

Türkiye'nin İsrail ile askeri ve stratejik işbirliği yapmasında Suriye'den sonra Yunanistan da etkili olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Yunanistan, Suriye'den sonra Türkiye'nin öncelikli dış tehdidi olarak öne çıkmıştır. Yunanistan Dış Politika ve Ulusal Savunma Konseyi 8 Ocak 1986'da kabul ettiği "Yeni Savunma Doktrini" ile Türkiye'yi büyük tehdit olarak gördüğünü açıklamıştır. Türkiye'nin şüpheleri 1 Haziran 1995'te Yunan Parlamentosunun Ege Denizi'ni kendi gölü haline getiren karasularını 6 milden 12 mile çıkarma kararıyla artmıştır. Aynı yılın Haziran ayı ortalarında Yunan parlamenterlerin PKK lideri ile aleni bir şekilde buluşmaları iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Ocak 1996'da Kardak Krizi ve ardından Dönemin Yunanistan Savunma Bakanı Gerasimos Arsenis'in Selanik'te Mart 1996'da yaptığı konuşmada, Kemalizm'i bir yayılmacı ideoloji olarak tanımlaması; Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, İran, Irak, Rusya ve Suriye'yi kapsayacak bir anti-Türk bloğun kurulması çağrısı ve Yunanistan'ın 1990'dan beri Suriye ile stratejik ortaklık kurduğunu, savaş uçaklarının Suriye'deki hava alanlarını kullanma konusunda

²⁹⁷ Inbar, 2001: 43.

²⁹⁸ Inbar, 2001. 43.

²⁹⁹ Meliha Benli Altunışık, (2002): "Türkiye'nin İsrail Politikası in Alan Makovsky, Sabri Sayarı (eds.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.79.

anlaştıklarını ima etmesi ilişkileri gerginleştirmiştir.³⁰⁰ Bu gelişmeler Türkiye’yi askeri bir çembere aldığı için bölgede barış ve istikrarın tesis edilmesi için İsrail ile stratejik ve askeri bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

5 Ocak 1998’de ABD, İsrail ve Türkiye, Akdeniz’de Deniz Kuvvetleri Ortak Tatbikatı düzenlemişlerdir.³⁰¹ Türkiye-İsrail-ABD ortak tatbikatı, “Reliant Mermaid” (Güvenilir Denizkızı), Arap ülkelerinden özellikle de Suriye’den büyük tepki görmüştür. Dönemin Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam, “Bu tip operasyonlar bölgede bölünmelere neden olur ve bölgede risklere yol açar” demiş ve bu tür operasyonlardan kimsenin yarar sağlayamayacağını ifade etmiştir.³⁰² Mısır’ın Dışişleri Bakanı ise ABD-İsrail ve Türkiye’nin ortak tatbikatını, “Türkiye, bilmelidir ki, hiçbir ittifak bölgedeki dengeyi bozmayacaktır” diyerek eleştirmiştir.³⁰³

Türkiye-İsrail arasındaki sıkı bağlar Suriye’yi korkutmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin içindeki huzursuzluğu arttırıp bölgede güçlenmemesi için Suriye, terör örgütü PKK’yı Türkiye’ye karşı desteklemiştir.

5.4.İlişkilerde Gerginliğin Tırmanmaya Dönüşmesi: 1998 Ekim Krizi

1996-1997 yıllarında Türkiye’de ardı ardına kurulan iki hükümet Suriye ile ilişkilerde bazı açılımlar sağlama iddiasında bulunmuşlardır. Öncelikle Temmuz 1996’da kurulan Refah-Yol hükümetinin Refah Partisi (RP) kanadının hükümetin kurulduğu ilk aylarda “kardeş ülke Suriye” ile ilişkileri iyileştirme niyeti konusunda çeşitli haberler yayımlanmıştır. Suriye’de de RP’nin iktidara gelmesi sorunların çözüleceği konusunda çeşitli beklentiler yaratmıştır. Ancak bu dönemde ilişkilerde hiçbir değişiklik olmamıştır.³⁰⁴ Refah-Yol iktidarı döneminde iç politikada yaşanan

³⁰⁰ Yavuz Gökalp Yıldız, (2000): *Global Stratejide Ortadoğu*, Der Yayınları, İstanbul: ss.160-161.

³⁰¹ Ayın Tarihi, 5 Ocak 1998,

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ocak1998.htm> (21.03.2007).

³⁰² David Sharrock, (1998): “Naval Exercise Sparks Alarm In Meditarranean”, *The Guardian*, Jan 8, Manchester: p.012.

³⁰³ Serge Schmemann, (1998): “Unusual Naval Alliance Shows Off, And Arabs Glare”, *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Jan 8, New York: p.A3.

³⁰⁴ Meliha Benli Altunışık, (2002): “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye’nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası”, in Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel (eds.), *Türkiye’nin Komşuları*, İmge Kitabevi, Ankara: s.283.

gelişmeler üzerine 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının uygulamaya konulmasından sonra, 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantısında Milli Askeri Stratejik Konsept kamuoyuna açıklanmıştır. İrtica ve bölücü terör tehdidi birinci öncelik olarak nitelendirilmiş, dış tehditler listesinin başına alınmış ve bu tehdidi destekleyen ülkeler olarak İran ve Suriye'ye karşı siyasal, ekonomik ve hatta askeri güç kullanma ihtiyacının doğabileceğinin işaretleri verilmiştir. Türkiye böylece, ulusal birliğine ve toprak bütünlüğüne göz diken bölücü tehdidi, klasik Soğuk Savaş tehditlerinin önüne geçirmiş ve bir anlamda da yeni uluslararası sistemin tehditlerine yönelik kapsamlı ilk politika değişikliğine gitmiştir.³⁰⁵

5.4.1. Krizin Ortaya Çıkması ve Gelişimi

Temmuz 1997'de Necmettin Erbakan yerine Başbakanlık makamına geçen Mesut Yılmaz, Ağustos 1997'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Hatay'daki PKK eylemlerinden duyduğu rahatsızlığı yüksek sesle dile getirmiştir. Yılmaz, Suriye'yi ilk olarak ASALA'yı desteklemekle suçlamış ve bu sözlerine bu sefer de PKK'ya desteklediklerini söyleyerek devam etmiştir. Yılmaz'ın açıklamalarına göre Şam, Ankara ile yüz yüze gelmeyi çekindiği için, taşeron olarak kirli işlerini PKK'ya yaptırmıştır.³⁰⁶ Başbakan sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

*“Onlar, bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerdir. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduğunu biliyoruz. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasına engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar.”*³⁰⁷

³⁰⁵ Cumhuriyet, Yasemin Kahramaner, (2004): “Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6: s.121.

³⁰⁶ Olson, 2005: 4-5.

³⁰⁷ Hürriyet, 24 Temmuz 1997.

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın PKK terörünü bitirme karşısındaki kararlı tavrı Eylül 1998'de Filistin'e düzenlediği resmi gezide iyice belirginleşmeye başlamıştır. Filistin lideri Yaser Arafat ile görüşen Yılmaz, burada Arafat ile birlikte bir basın toplantısı düzenlemiştir.³⁰⁸ Yılmaz, bu toplantı esnasında bir gazetecinin, Suriye'nin Ortadoğu gezisine yönelik tepkilerini hatırlatarak, bu konudaki düşüncesini sorması üzerine aşağıdaki açıklamayı yaparak Suriye'yi Türkiye'deki bölücü teröre destek vermekle suçlamıştır:

*“Ürdün, İsrail ve Filistin'i kapsayan ziyaretimi Suriye'nin eleştirmiş olmasını, düşmanlık yaratacak bir gezi olarak nitelemesini kaale almamız söz konusu olamaz. Düşmanlıktan söz edilecekse, asıl büyüteç altına alınması gereken, Suriye'nin Türkiye'deki teröre verdiği destektir.”*³⁰⁹

Yılmaz'ın İsrail ziyaretine tepki gösteren Şam yönetimi ise, Türkiye'nin İsrail'le yapmayı düşündüğü bölgesel ittifakın “tehlikeli sonuçlar yaratabileceğini” öne sürmüştür.³¹⁰

5.4.2.Krizin Tırmanması

Kriz tırmanmaya 16 Eylül 1998 günü başlamıştır. Krizin tırmanmasında kilit rol oynayan dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 16 Eylül günü Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki Hudut Bölük Komutanlığını ziyaret etmiştir.³¹¹

Suriye sınırına yakın Reyhanlı'da askeri yetkililerden brifing alan Ateş'in beraberinde 2.Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman, Kara Kuvvetleri Harekat Daire Başkanı Tümgeneral Behzat Balta, 6.Kolordu Komutanı Korgeneral Çetin Saner ve 39.İskenderun Tugay Komutanı Tuğgeneral Necdet Demiral de yer almıştır. Kendisini

³⁰⁸ Ayın Tarihi, 08.09.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/eylul1998.htm> (21.03.2007).

³⁰⁹ Cumhuriyet, 09.09.1998.

³¹⁰ Cumhuriyet, 09.09.1998.

³¹¹ Ayın Tarihi, 16.09.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/eylul1998.htm> (21.03.2007).

karşıl原因 Reyhanlı halkına seslenen Ateş, Atatürk'ten bu yana Hatay'ın Türk bölgesi olduğunu dile getirmiş, “Bunun önemini vurgulamak için buradayım” diye konuşmuştur. Orgeneral Ateş, krizin savaşa doğru evrilmesine neden olabilecek olan sözlerine şöyle devam etmiştir:

*“Ülkemizin problemlerini çözmek, ekonomiyi düzeltmek, kalkınmayı sağlamak ve halkı daha çok refaha kavuşturmak için çaba harcanıyor. Bazı komşularımız, bizim iyi niyetimizi, gösterdiğimiz yakınlığı yanlış değerlendirmişlerdir. Uzun zamandan beri Apo denilen eşkiyayı kendi ülkelerinde barındırıp, onu destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırmışlardır. Şunu açıkça söylemek istiyorum: Türk milleti artık bu konuda göstereceği iyi niyetin sonuna gelmiştir. Sabrımız tükenmek üzeredir. Sabrımızı taşırmazınlar.”*³¹²

Atilla Ateş'in açıklamalarından sonra tırmanmaya başlayan kriz 1 Ekim 1998'de daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. 1 Ekim 1998'de TBMM Genel Kurulu yeni yasama dönemi çalışmalarına dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in açılış konuşmasıyla başlamıştır.³¹³ Demirel, TBMM'nin açılış töreninde yaptığı konuşmada, Suriye konusuna değinmiş ve Şam yönetiminin Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlediğini vurgulamıştır. Demirel sözlerine şöyle devam etmiştir:

*“PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarularımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.”*³¹⁴

Suriye ile yaşanan gerginlik Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun dile getirdiği, “Aramızda adı konmamış bir savaş var” sözleriyle doruk

³¹² Cumhuriyet, 17.09.1998.

³¹³ Ayın Tarihi, 01.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³¹⁴ Cumhuriyet, 02.10.1998.

noktasına çıkmıştır.³¹⁵ Türkiye'nin sabrının taşmakta olduğunu vurgulayan Kıvrıkoğlu, sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

*“1984'ten beri teröre destek veriyorlar. Uyarılarımız sonuç vermemiş görünüyor. Suriye ile Türkiye'nin gücü elbette karşılaştırılmaz. Bizim sabretmemizin nedeni, işbirliği yollarını tüketmemek”*³¹⁶

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 4 Ekim 1998 günü Fırat Üniversitesi'nin 1998-1999 öğretim yılı açılışı için gittiği Elazığ'da, Suriye'ye olan tepkisini daha da sertleştirmiştir.³¹⁷ Yalnızca Suriye'yi değil, tüm dünyayı da uyardıklarını söyleyen Demirel, şöyle devam etmiştir:

*“Biz uyarıyoruz, uyardık. Bundan çok mustaribiz. Bir komşu ülke, bir komşu ülkeye bunu reva göremez. Eli kanlı çeteleri, eşkıyayı kendi hudutları dâhilinde muhafaza edip Türkiye içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik. Yapılan bir nefis müdafaasıdır. Suriye'nin yaptıkları BM kararlarına aykırıdır. Bir devlet, bir devlet içinde suç işlenmesini teşvik edemez.”*³¹⁸

Bundan sonra neler olacağını gelişmelere bağlı olduğunu vurgulayan Demirel, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in Türkiye'ye gelmek istediğini belirtmiş ve şunları açıklamıştır:

“Kendi hoş geldi sefa geldi. Mübarek de Mısır da bizim dostumuzdur. Bütün Arap ülkeleri dostumuzdur. Türkiye içinde vuku bulan kanlı terör olayını anlattık. Dedik ki 'Bu Müslümanlığa sığar mı? Ölenler insandır. İnsanlığa sığar mı? Kardeşliğe, komşuluğa sığar mı? Suriye'nin yaptığı ne insanlığa ne Müslümanlığa ne de komşuluğa

³¹⁵ Orgeneral Kıvrıkoğlu, bu sözlerini TBMM Başkanı Hikmet Çetin'in verdiği resepsiyonda dile getirmiştir.

³¹⁶ Cumhuriyet, 03.10.1998.

³¹⁷ Ayın Tarihi, 04.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³¹⁸ Cumhuriyet, 05.10.1998.

sıgmaz. (...) İş ciddidir. Açıkça söylüyorum. Türkiye bu kadar zaman çok büyük ıstırap çekmiştir. Bundan sonra bu ıstırabı çekmek istemiyor. Mübarek belki Salı ya da Çarşamba geliyor. ABD, ne düşündüğümüzü biliyor. Benden duyduklarınızı o da duyuyor. Canı yanan Türkiye'dir. Ateş düştüğü yeri yakar.”³¹⁹

4 Ekim günü diğer açıklamalar da dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ve TBMM Başkanı Hikmet Çetin'den gelmiştir.³²⁰ Başbakan Yardımcısı Ecevit seçim kampanyasını başlatmak üzere Denizli'ye giderken şu sözleri sarf etmiştir:

“Suriye gibi bir ülkenin Türkiye'den toprak talepleri olması, Türkiye'yi bölmek isteyen bir terör örgütüne ev sahipliği yapması akıl almaz bir densizliktir. Suriye bundan kendisine ne çıkar umuyor, bütün sorunlarını barış içinde, diplomatik yollardan çözmeye çalışıyor, ama kendi haklarından, kendi güvenliğinden de en küçük bir özveride bulunamaz.”³²¹

Hikmet Çetin ise Hüsnü Mübarek'in Ankara'ya yapacağı ziyaret hakkında açıklamalarda bulunmuş ve Suriye ile yaşanan krizin diplomatik yollardan çözülmesini istediğini vurgulamıştır.³²²

5.4.3 Türkiye'nin Kriz Politikası

Türkiye, Suriye'nin teröre verdiği desteği bitirmek için kararlı adımlar atmış ve başarılı bir kriz politikası izlemiştir. Askeri ve diplomatik yollardan Suriye'ye karşı yapılan girişimler sonucu Suriye geri adım atmak zorunda kalmıştır.

³¹⁹ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³²⁰ Ayın Tarihi, 04.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³²¹ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³²² Ayın Tarihi, 04.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik tırmanırken Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Suriye sınırındaki askeri gücünü özellikle Hatay, Kilis ve Gaziantep bölgesinde takviye etmiştir. Fakat askeri yetkililer bu yığınağın Suriye'ye karşı olmadığını belirtmişler ve yapılanların PKK'ya karşı bir tedbir ve normal askeri eğitimin parçası olduğunu açıklamışlardır.³²³ Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş ise olağan dışı bir durumun olmadığını, bölgedeki NATO tatbikatına gidildiğini belirtmiş ve “Suriye Öcalan'ı besliyor, saklıyor. Asî Nehri'nin suyunu kesiyor. Bunlar varken sorun yok diyemeyiz. Sıcak çatışmaya dönük sorun yok ama... sorun var” diyerek daha ihtiyatlı bir politika izleneceğini ortaya koymuştur.³²⁴

Tüm bu yatıştırıcı açıklamalar yapılırken 4 Ekim günü Suriye'den Hatay'a geçmek için hazırlık yapan PKK militanlarına karşı TSK'nın kalkan oluşturduğu bildirilmiştir. Termal kameralarla bölgenin devamlı gözetim altına alındığını açıklayan askeri yetkililer her an teyakkuzda olduklarının belirtisini vermişlerdir.³²⁵

Fakat 4 Ekim günü söylenenler 5 Ekim'de hemen Genelkurmay Başkanlığı tarafından yalanlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı, Suriye sınırına özel yığınak yapıldığına ve savaş planlarının adım adım uygulamaya konulduğuna ilişkin haberlere tepki göstermiştir. Genelkurmay sınırdaki hareketliliğin NATO tatbikatından kaynaklandığını tekrar ifade etmiştir. Arkasından Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlhan Kılıç da diplomasi yoluyla çözülemeyen sorunların “kriz yönetimiyle” aşılmasının en iyi savaş tarzı olduğunu belirtmiş ve “Çözülemezse ondan sonra müteakip safhalar uygulanır” demiştir.³²⁶

Orgeneral Ateş'in, Başbakan Yılmaz'ın ve ardından Cumhurbaşkanı Demirel'in çıkışları ile tırmanmanın artması, askeri önlemlerin dışında beraberinde diplomatik alanda da görüşmelerin ve karşılıklı mesajların artmasına neden olmuştur. Özellikle dönemin Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı olan İsmet Sezgin, krizin çözümünde önce diplomatik yollara başvurulmasını sık sık dile getirmiştir. Diplomatik yolların tükenmesinden sonra diğer yollara başvurulmasından yana olduğunu defalarca

³²³ Cumhuriyet, 03.10.1998.

³²⁴ Cumhuriyet, 03.10.1998.

³²⁵ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³²⁶ Cumhuriyet, 06.10.1998.

vurgulamıştır.³²⁷ Sezgin'in 3 Ekim günü gazetecilere yaptığı açıklama Suriye'ye karşı diplomatik yolların tükenmesinden sonra askeri yollara başvurulacağını ipuçlarını vermiştir:

*“İçişleri Bakanı olduğum dönemde 1992’de Şam’a yaptığım bir ziyarette, Suriye ile bir anlaşma imzaladık. Belirli bir süre bu anlaşma yürürlüğe girdi. Bekaa’yı boşalttılar. Ama bunun dışında gene Suriye bildiğini okudu. Kendileriyle yaptığım konuşmalarda Abdullah Öcalan’ın Şam’da olmadığını söylediler. Bunun üzerine cebimden çıkardığım kağıdı, ‘Buyrun adresini veriyorum size, telefon numarası da bu. İsterseniz ben götüreyim sizi oraya’ dediğimde bir yanıt bulamadılar. Öcalan’ın şu anda Şam’da bulunup bulunmaması önemli değil. Şam’dan ayrılması 10 dakikalık iştir. Ama PKK’yı korudukları, eğittikleri, konuşlandırdıkları, lojistik destek sağladıkları belirlidir. Görüyoruz ki Suriye, bu inatçı tutumundan vazgeçmiyor. Sabrın da tahammülün de bir hududu vardır. Biz diplomasiye yanayız ama diplomasiye bittiği bir yer vardır. Diplomasiye bittiği yerde ne gerekiyorsa o yapılır.”*³²⁸

Bu arada ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından “Türkiye ve Suriye arasında yaşanan ihtilafa” ilişkin yapılan açıklamada “ABD, Türkiye ve Suriye’den aralarındaki problemleri diplomatik yollardan çözmelerini istiyor” denilmiştir.³²⁹

Diplomatik girişimlerin çerçevesinde ilk önce Türkiye’nin Şam Büyükelçisi Cenk Duatepe “idari izin” çerçevesinde Ankara’ya çağrılmış ve daha sonra tekrar Şam’a gönderilmiştir.³³⁰

Bu arada Türkiye-Suriye arasındaki gerginlik nedeniyle Reyhanlı pamuk üreticileri Suriye’den pamuk ithalinin durdurulmasını talep eden bir miting düzenlemiştir.³³¹

³²⁷ Cumhuriyet, 02.10.1998.

³²⁸ Cumhuriyet, 04.10.1998.

³²⁹ Ayın Tarihi, 02.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³³⁰ Cumhuriyet, 03.10.1998.

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise Kayseri’den kriz hakkındaki görüşlerini net bir şekilde ifade etmiştir:

*“1998’in Şubat ayında Katar’ın başkenti Doha’da İslam Konferansı’nda Suriye Dışişleri Bakanı ile bizzat görüştim. Bölücü şiddetin Türkiye’ye saldırılarının Suriye bağlantısıyla ilgili diplomatik çözüm bulunmamasının gereğini, durumun vahametini kendisine anlattım. Bir anlayış zemini oluşturulmasının ve bu zemin üzerinde teröre son verilmesinin tarafımızdan beklendiğini söyledim. Bir çalışma yapılmasını önerdim.”*³³²

Öneri bağlamında bir Dışişleri yetkilisinin Şam’da temaslarda bulunduğunu, Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısının da Ankara’ya geldiğini belirten Cem Suriye’yi şu sözlerle duyarsızlıkla suçlamıştır:

*“Biz son derece dikkatli ölçülü ama kararlı bir ilkeler metninin kabulü için önerimizi anlattık. Bu girişimlerimiz öteki Arap ülkeleri bazında teşvik görmüş ise de Suriye’den yankı almamıştır.”*³³³

Cem, Suriye’nin Türkiye’nin tutumunu İsrail benzeri etkenlere bağlamaya ve böylece diğer Arap ülkelerini yanıltıp kışkırtmaya ittiğine işaret etmiş ve şöyle devam etmiştir:

“Bu durumda bizim yaptığımız tahlil şudur; en azından bugün gelinmiş bulunan nokta bakımından diplomasinin önü Suriye tarafından tıkanmıştır. ‘Diplomasinin önünü Suriye tıkası’ diye, ‘Önerimizi cevapsız bıraktı’ diye, elimizi kolumuzu bağlayıp Suriye’nin keyfinin olmasını beklememiz, bölücü şiddetin Suriye destekli saldırılarına rıza göstermemiz, bunu kader bellememiz elbette söz konusu olamaz.

³³¹ Cumhuriyet, 06.10.1998.

³³² Cumhuriyet, 06.10.1998.

³³³ Cumhuriyet, 06.10.1998.

*Türkiye'nin uygulama ile bütünleşmeyen boş sözlere kanacak lüksü ve zamanı yoktur. Buna ihtiyacı da yoktur.”*³³⁴

Türkiye, Ekim Krizinde Suriye'ye karşı başarılı bir kriz politikası izlemiştir.

5.4.4.Suriye'nin Kriz Politikası

Suriye, bir anda Türkiye'deki en üst düzeydeki isimlerden beklenmedik tehditler algılayınca savunma durumuna geçmiştir. Fakat olayın ciddiyetinin farkına vardıktan sonra diplomatik girişimlere başvurmuştur. Suriye'nin kriz politikasını Türkiye'nin diplomatik ve askeri girişimlerine paralel yürüttüğü söylenebilir.

İlk etapta Türkiye'nin Hatay, Kilis ve Gaziantep bölgesine asker takviyesi yapmasına karşılık Suriye, Türkiye sınırına 30 kilometre mesafeye yığınak yapmıştır. Transit taşımacılık yapan ve Suriye'nin yığınak yaptığı gün Türkiye'ye giren tır şoförleri, askeri hareketlilikle ilgili olarak şunları açıklamışlardır:

*“Halep istikametinden Türkiye'ye dönerken yol boyunca zırhlı birlikler gördük. Güney'den sınıra doğru giden çok sayıda zırhlı araç vardı. Güzergâhtaki aramalar da her zamankinden daha sıkı. Türkiye sınırlarına yakın yerlerde daha çok askeri araç gördük. Suriye, ne zaman Türkiye'den kendisine bir eleştiri gelse hemen sınırlarımıza yığınak yapıyor.”*³³⁵

Suriye, Türkiye'nin kararlı tutumunu gördükten sonra geri adım atmaya başlamıştır. Türkiye'nin bölgedeki gücünün farkında olan Suriye, kriz politikasını fazla sürdüremeyeceğini anlamış ve Adana Süreci'ne katılmayı hemen kabul etmiştir.

³³⁴ Cumhuriyet, 06.10.1998.

³³⁵ Cumhuriyet, 03.10.1998.

5.4.5.Krize Arap Devletlerinden ve Ortadoğu Ülkelerinden Bakış

Krizin ilk günlerinde Arap Devletlerinin sergileyebilecekleri davranışlar hakkında Türkiye’de değişik görüşler açıklanmıştır. Bir kısım görüşlerde Arap Devletleri’nin tarafsız kalacağı savunulurken, bir kısım görüşlerde de Arap Devletlerinin Suriye’nin yanında yer alacağından bahsedilmiştir.

Araştırmacı-gazeteci Ergun Balcı Türkiye’nin İsrail ile yaptığı askeri anlaşmaya değinirken bu anlaşmanın Türkiye’nin önüne bazı engeller çıkaracağını dile getirmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

*“Anlaşmaya kuşku ile bakan Arap ülkelerinin bir Türkiye-Suriye çatışması halinde Suriye’yi destekleyecekleri kesindir. Şam da kuşkusuz bu olguyu sonuna kadar istismar edecek ve “Siyonizmle ittifak halindeki Türk emperyalizminin Arap ulusuna saldırdığı” yolunda çılgınlık atacaktır.”*³³⁶

Kriz, Arap ülkelerini bir anda telaşa düşürmüştür. Yukarıda adı geçen yazarın ve o dönemde tahmin yürüten diğer yazarların aksine Arap Devletleri, Suriye’ye tam destek vermekten kaçınmıştır. Arabuluculuk rolünü ise fazla vakit geçirmeden Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek üstlenmiştir.

Mısır’ın Ortadoğu Haber Ajansı (MENA) Mübarek’in arabuluculuktan önce Suudi Arabistan Kralı Fahd ile görüşüğünü açıklamıştır. Bu sırada yaptığı açıklamada şu sözleri söylemiştir:

“Gerilimi durdurmalı, kontrol altına almalıyız. Ve askeri tehditler sona ermeli. Bu yönde, Ankara ve Şam’da bütün gayreti sarf etmeye

³³⁶ Cumhuriyet, 03.10.1998.

*hazırım. (...) Türkiye, hepimiz için kardeş bir ülke ve Türkiye ile Suriye arasındaki herhangi askeri bir eylem kabul edilemez.”*³³⁷

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik nedeniyle Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, 4 Ekim 1998’de Şam’a gitmiş ve Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşmüştür. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara görüşme sonrası yaptığı açıklamada, “Görüşmede, durumun ciddiyeti ve sorunun yüzleşme ya da tehditlerle değil, diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı” demiştir.³³⁸

Bu arada aynı gün bir açıklama da Arap Birliği’nden gelmiştir. Arap Birliği, Türkiye’ye Suriye ile arasındaki krizi çözmek için Şam yönetimiyle “ciddi bir diyalog” ve silahlı çatışmadan kaçınma çağrısı yapmıştır.³³⁹

Krize, Arap ülkesi olarak Irak’tan da Arap Birliği ile paralel tepkiler geldiyse de bazı gazeteler Türkiye’nin Suriye ile savaşması halinde Irak’ın Suriye’nin yanında yer alacağını ifade etmişlerdir. Bağdat yönetimi, Türkiye’yi Suriye ile anlaşmazlıkların diplomatik yollardan çözmeye çağırılmış ve gerginliğin silahlı bir çatışmaya dönüşmesi halinde bu durumdan sadece İsrail’in yararlanacağı uyarısında bulunmuştur.³⁴⁰

Krizle ilgili sert tepkilerden biri Irak’ın resmi yayın organı El Tavra gazetesinden gelmiştir. El Tavra, krizle ilgili yazısında şu cümlelere yer vermiştir:

“Türkiye ile Suriye arasında havada kalan bazı konular olduğu doğru, aynı Türkiye’nin başta Irak olmak üzere diğer Arap ülkeleriyle arasında olduğu gibi. Ne var ki bu sorunlar silahlı çatışma yoluyla değil ancak iyi komşuluk ilkelerine dayanan diyalog ve mantık yoluyla çözümlenebilir. (...) Anlaşmazlığı tırmandırmak hem Türkiye hem de Suriye açısından hata olacaktır, bundan sadece hem Araplar hem de dost

³³⁷ Cumhuriyet, 03.10.1998.

³³⁸ Ayın Tarihi, 04.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³³⁹ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³⁴⁰ Cumhuriyet, 05.10.1998.

ve müttefik gibi gözükse de Türkiye'nin düşmanı olan ülkeler yararlanacaktır.”³⁴¹

Ayrıca Türkiye'yi Suriye'ye yönelik tehditlerini sürdürmemesi yönünde uyarın El Tavra, “Hiçbir Arap ülkesi bunu kabullenemez, sadece Araplar arası bağlardan değil, aynı zamanda dış müdahalelerden dolayı bölgenin içinde bulunduğu anormal durumdan ötürü” açıklamasını yapmıştır.³⁴²

İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Tahran'da yaptığı açıklamada, Türkiye ile Suriye arasındaki krizin İsrail'in yarattığı bir komplo olduğunu ileri sürerek, “Türkiye'nin bu tehditleri daha fazla sürdürmekten kaçınması gerektiğini” söylemiştir.³⁴³

Mübarek'in arabuluculuk yaptığı günlerde Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa Şam'da yaptığı açıklamada, Suriye ile Türkiye arasında yaşanan krizin diyalogla çözülmesi gerektiğini belirterek, “Arapların Suriye ile dayanışması Türkiye'ye karşı değildir. Ancak gerilimin artması, bölgede yaşayan tüm halklar arasındaki ilişkileri zedeleyebilir” demiştir.³⁴⁴

5.4.6.Krize ABD, İsrail ve Batılı Ülkelerden Bakış

ABD ve Batılı ülkeler, kesinlikle diplomatik yolların kullanılması sonucu elde edilecek barıştan yana bir tavır sergilemişlerdir. Krizin uzun sürmesini de bölge dengeleri bakımından uygun görmediklerini dile getirmişlerdir. Özellikle ABD, İsrail-Filistin barış sürecinde İsrail Başbakanı Netanyahu ile Filistin lideri Arafat'ı Washington'da buluşturması ertesinde bölgede yeni bir krizin çıkmasına taraftar kalmayacağını belirttilerini de vermiştir. İşte tam bu sırada ABD Dışişleri Bakanlığı

³⁴¹ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³⁴² Cumhuriyet, 05.10.1998.

³⁴³ Ayın Tarihi, 05.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³⁴⁴ Ayın Tarihi, 05.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

tarafından yapılan açıklamada kesin görüş belirtilmiştir: “ABD, Türkiye ve Suriye’den aralarındaki problemleri diplomatik yollardan çözmelerini istiyor”³⁴⁵

İsrail, krize karşı daha başında tavrını ortaya koyarak tarafsız kalmayı yeğlemiştir. İsrail Savunma Bakanlığı Sözcüsü Avi Benayahu, İsrail’in, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerilimin hiçbir şekilde içinde olmadığını belirtmiştir. Benayahu yaptığı açıklamada, “İsrail, bu tartışmanın bir parçası değil ve bununla hiçbir şekilde ilgisi yok” demiştir.³⁴⁶

5.4.7.Krizin Sonu: Adana Mutabakatı

Türkiye ile Suriye arasında Suriye’nin teröre verdiği desteğe Türkiye’nin tepkisi ile gerilen ilişkiler Adana Mutabakatı ile son bulmuştur. Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa tarafından Suriye adına getirilen mesajların ışığında, terörizmle mücadele işbirliğini görüşmek üzere, Türk ve Suriye Heyetleri 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana’da bir araya gelmişlerdir.

Toplantıda Türk tarafı, gelinen noktada ilişkilerde yaşanan gerginliğin giderilebilmesi için Mısır Cumhurbaşkanı’na sunulan Türk taleplerini tekrarlamıştır ve Suriye’den bu konu ile ilgili aldığı cevabı hatırlatmıştır. Buna göre;

“Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecek, PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir, birçok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri mevcuttur ve Suriye bu listeleri Türk tarafına vermiştir”³⁴⁷

³⁴⁵ Ayın Tarihi, 02.10.1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm> (22.03.2007).

³⁴⁶ Cumhuriyet, 05.10.1998.

³⁴⁷ Adana Mutabakatı ön koşulu olarak Suriye’nin Türkiye’ye verdiği cevap.

Suriye heyeti belirtilen hususları teyit etmiştir. Böylelikle Türkiye'nin haklılığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ayrıca aşağıdaki konularda da anlaşmaya varılmıştır:

1. Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarı bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklar üzerinde, özellikle PKK'nın silah, lojistik, malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
2. Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütlerinin, PKK'nın ve tüm yan kuruluşların faaliyetlerini yasaklamıştır.
3. Suriye ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.
4. Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.
5. PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanabilmesi için bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmışlardır. Bu mekanizmalar şunlardır:

1. İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya açılacaktır.
2. Taraflar diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler Misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edilecektir.

3. Türk tarafı, terörle mücadele bağlamında, güvenlik arttırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere, bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye tarafı, bu öneriyi makamlarının onayına sunacağını ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.
4. Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatinin alınması kaydıyla, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.

Bu mutabakat ile Suriye, Türkiye'ye karşı yıllarca sürdürdüğü teröre destek politikasına son vermiştir. Suriye krizi ve sonrasındaki Adana Mutabakatı Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu politikası için bir dönüm noktası olmuştur.³⁴⁸ Ortadoğu Uzmanı Barry Rubin'e göre Türkiye'nin Suriye'yi "dize getirmesi", bir ülkenin, güçlü bir komşusuna gücünü göstererek sözünü dinletmesiydi ve bu durum nadir görülen bir olaydı.³⁴⁹

Anlaşma dünya basınına "Türkiye'nin zaferi" olarak yansımıştır. Uluslararası basında, Türkiye'nin Suriye karşısındaki güçlü tutumunun sebebi olarak İsrail ile olan iyi ilişkiler gösterilmiştir. Artık Türkiye'den tüm bölgenin çekindiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin bundan sonraki dış politikasının daha hissedilir olacağı vurgulanmış ve Türklerin daha güçlü bir ülke olacağını altı çizilmiştir.³⁵⁰ Türkiye'nin Suriye sınırındaki PKK terör faaliyetlerinden bıktığı ve bu yüzden Hafız Esad'a "Öcalan'ı ver PKK'yı bitir, yoksa biz gelir alırız" mesajını verdiği uluslararası basında yer alan ifadeler olmuştur. Ayrıca Abdullah Öcalan'ın da Moskova dışındaki Odintsovo'ya "uzun zamanlı sponsoru" Yevgeny Primakov'un yanına gittiği iddia edilmiştir.³⁵¹ Rusya'nın Öcalan'ı elinde koz tuttuğunu ve Türkiye'nin Çeçenistan'a verdiği desteğin kesilmesine karşılık kullanacağına dair ifadeler de kriz sonrası dünya basınına

³⁴⁸ Mahmut Bali Aykan, (1999): "The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View", *Middle East Policy*, Vol:6, No:2: p.174.

³⁴⁹ Barry Rubin, (2007): *The Truth About Syria*, Palgrave Macmillan, New York: p. 96.

³⁵⁰ Hugh Pope, (1998): "Turkey Shows New Boldness To Neighbors", *Wall Street Journal*, (Eastern Edition), Oct 22, New York: p.1.

³⁵¹ William Safire, (1998): "Dealing With Dictators", *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Oct 22, New York: p.A27.

yansımıştır.³⁵² Türkiye adına en güzel haberlerden biri *The Atalanta Constitution*'dan, Paul Skoczylas'tan gelmiştir. 29 Ekim'de Türkiye'nin 75.yıl kutlamalarına değinen yazar, Suriye karşısındaki zaferini Türkiye'nin büyük bir coşkuyla Cumhuriyet Bayramında kutladığını ve her yerin bayraklarla donatıldığını ifade etmiştir.³⁵³

³⁵² Chris Morris, (1998): "Political Path For Rebel Kurds", *The Guardian*, Oct 27, Manchester: p.014.

³⁵³ Paul Skoczylas, (1998): "Turkey Set To Celebrate 75 Years As A Republic Internal Anxieties And Feuding With Syria Cloud Festivities", *The Atalanta Constitution*, Oct 29, Atlanta: p.B.06.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA VE YAKINLAŞMA

DÖNEMLERİ

1.Uluslararası Sistemin Durumu

Küreselleşmenin etkili olduğu bu dönemde kırılma noktası, ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. Bu saldırılar uluslararası sistemi derinden etkilemiştir. Bir anlamda küreselleşmeye bir başkaldırı olarak uluslararası terörizm hissedilmeye başlamıştır.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde elde ettiği üstünlüğün, 1993 ile 2001 yılları arasında Demokrat Parti'li Bill Clinton'ın başkanlığıyla birlikte daha da pekiştiği söylenebilir. Bu dönemde dengeli bir dış politika izleyen ABD, Türkiye ile de etkili işbirliği yapmıştır. Hatta Clinton, bu dönemde Türkiye'ye gelerek TBMM'de konuşma yapmıştır.

Clinton sonrası ABD başkanlığına Cumhuriyetçi Parti'den George Bush seçilmiştir. George Bush'un başkanlığı devralmasıyla ABD'nin dış politikada daha "şahinci" politikalar izlenmesi gerektiğini savunan Neo-Conlar (Yeni Muhafazakârlar) da uluslararası sistemin aktif aktörleri haline gelmişlerdir.

11 Eylül terör saldırıları "şahinci" politikaları izleyebilmeleri için Neo-Conlar'a zemin hazırlamıştır. ABD, bu dönemden itibaren önce Afganistan'ı ardından Irak'ı işgal etmiştir. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki renkli devrimleri desteklemiştir. Bu ülkeleri Rusya'nın etki alanından çıkarmak arzusu ve Hazar Havzası'nın enerji

paylaşımında aktif rol oynamak isteği ABD'nin bu devrimlerde rol oynamasına yol açmıştır.

Ortadoğu'da Irak'ı işgal eden ABD, bölgede “demokrasi” ve “insan hakları” adına Büyük Ortadoğu Projesi'ni gündeme getirmiştir. Fakat Irak içinde düştüğü çıkmaz ve BOP'a getirilen eleştiriler ABD'nin bu konuda geri adım atmasına yol açmıştır.

Yine bu dönemde Ortadoğu'da aktif olan ABD, Suriye ve İran'ı teröre destek veren ülkeler olarak göstermiş ve birçok kez tehdit etmiştir. Özellikle İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmaları sırasında bu tehditler artmıştır. ABD, 11 Eylül sonrası dönemde Ortadoğu bölgesindeki stratejik ortağı Türkiye ile iyi ilişkiler kuramamıştır. Özellikle Irak'a asker göndermek için Türkiye'de 1 Mart 2003 tezkeresinin reddedilmesi iki ülke ilişkilerini zedelemiştir.

Irak ve Ortadoğu'da girdiği bunalımlı dönem sonrası ABD'nin “tek süper güç” olduğu sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle Vladimir Putin ile ivme kazanan Rusya, petrol gelirlerinden elde ettiği ekonomik kazançları siyasi alanda kullanmaya başlamıştır. Putin'in 2006 yılında düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmaları ABD hegemonyasına bir tepki ve “çok kutupluluğa doğru gidiş” olarak yorumlanmıştır.

11 Eylül sonrası dönemde Çin'in de uluslararası sistemde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde Rusya ile girdiği ittifak ve ŞİÖ'nün gün geçtikçe artan gelişimi ABD'den endişe ile takip edilmektedir.

Bu dönemin diğer bir etkili aktörü ise Avrupa Birliği'dir. 2007 yılı itibariyle 27 üyeli bir organizasyona dönüşen AB, ABD ile son dönemlerde bazı konularda anlaşmazlıklar yaşamaktadır. Bu anlaşmazlıkların ABD'nin Irak'ı işgali sırasında arttığı daha da net görülmüştür.

Bunların dışında Hindistan, Pakistan, İsrail, İran ve Türkiye'nin de bu dönemde önemli birer aktör olduğu kabul edilmektedir.

2.Bölgenin Durumu

1991 yılındaki Körfez Savaşı ile Orta Doğu'da varlığını daha da güçlendiren ABD'nin, 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan sonra, Orta Doğu bölgesini yeniden yapılandırmaya karar verdiği görülmektedir. Saldırıların hemen sonrasında El-Kaide hedef gösterilmiş ve buna bağlı olarak dikkatler Orta Asya ve Ortadoğu'ya yönelmiştir. ABD'nin El-Kaide'nin yaşam alanı olarak görülen Afganistan'a müdahalesi ilk bakışta meşru müdafaa olarak görülse de bu müdahale, El-Kaide operasyonu ile sınırlı kalmamış, önce Gürcistan'a, ardından Irak'a ulaşmıştır. Bir yandan da, ABD tarafından, Suudi Arabistan, teröristlerin vatani olarak resmedilirken diğer yandan İran ve Suriye'ye de teröre destek vermemeleri konusunda direktiflerde bulunulmuştur. Sadece Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in yönetimden uzaklaştırılması olarak görülmemesi olarak vurgulanan ABD'nin Irak'ı işgali, küresel etkileri de olan, Orta Doğu bölgesine şekil verme girişimi olarak iddia edilmektedir.

ABD'nin bölgesel ve uluslararası örgütlerin yanı sıra, büyük devletlerin de politikalarını dikkate almayarak tek taraflı kararlarla Irak'ı işgal etmesi dünya kamuoyunda ciddi tepkilere sebep olmuştur. Özellikle ABD'nin Irak'ı işgal ederken ileri sürdüğü Irak'ın Kitle İmha Silahlarına (KİS) sahip olduğu gibi iddiaların asılsız olduğunun ortaya çıkması, söz konusu işgalin, bölgede çok büyük bir yapılanmanın başlangıcının göstergesi olarak algılanmasına neden olmuştur. 2003 yılında ABD tarafından işgal edilen Irak, bölgenin ve dünyanın en önemli güvenlik sorunu olarak hissedilmeye başlanmıştır.

İşte böyle bir ortamda ABD, özellikle Ortadoğu'daki varlığının devamı için, enerji kaynakları ve ona giden yollar üzerinde bulunan Büyük Ortadoğu'ya ilişkin yeni bir projeyi gündeme taşımıştır. Bunun için de demokrasi, liberal ekonomi ve insancıl müdahale söylemleri adı altında Büyük Ortadoğu Projesini ortaya atmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) son zamanlarda yoğun olarak tartışılan bir konu haline gelmiştir. Genel olarak, 19. yüzyılda Avrupa'nın dünya siyasetinde oynadığı rolün, bu yüzyılda, ABD tarafından icra edilmekte olduğu görüşüne dayanan bu analizler çerçevesinde, BOP, Yeni Dünya Düzeni'nin oluşturulmasının önündeki en büyük tehdidi oluşturan terör ve kitle imha silahlarının yok edilmesini hedefleyen, çok boyutlu bir bölgesel girişim olarak tanımlanmaktadır.

Bu dönemde bölgenin bir diğer önemli aktörünün İran olduğu söylenebilir. İran'da Haziran 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Mahmut Ahmedinejad kazanmıştır. Ahmedinejad döneminin en önemli özelliği İran dış politikasının sertleşmesi ve saldırganlaşmasıdır. Yeni yönetim farklı bir dış politika doktrini temelinde siyaset üretmeye başlamıştır. Kendini ABD ve İsrail'in hedef listesinde gören İran, saldırganlığı ve krizi tırmandırmayı en etkili caydırıcı faktörler olarak görmektedir. Böylece kendi rejiminin bekası doğrultusunda saldırganlığı rasyonalize etmeye çalışmaktadır.

Radikal muhafazakârlara göre İran gibi Batı dünyası ile çeşitli sorunları olan bir ülkenin, Batı karşısında sürekli taviz vererek rejiminin kalıcılığını sağlaması mümkün değildir. İran'ın tehlikeli olduğu konusunda uluslararası toplumda fikir birliği oluşmaya başlamıştır. Nitekim uluslararası kuruluşlarda İran aleyhinde kararlar alınabilmektedir.

Nükleer çalışmaları bağlamında Atom Enerji Ajansı ile ilişkileri gerginleşmiştir. Ayrıca, İsrail ve insan hakları konusunda BM'de iki defa İran aleyhinde karar çıkmıştır. İran'ın dostları kendisinden uzaklaşmakta ve bölge devletlerinin İran'ın nükleer çalışmalarından duydukları tedirginlik artmaktadır. Bu fırsattan mutlaka yararlanmak isteyen ABD ve İsrail; İran karşıtı propaganda çalışmalarına hız vermiştir. ABD ve İsrail içinde İran'a askeri müdahalede bulunulmasını isteyen grupların var olduğu bir dönemde, İran'ın radikalleşmesi askeri müdahale için meşru bir zemin oluşturabilir.³⁵⁴

³⁵⁴ Arif Keskin, (2006): "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakâr Akım", *Panorama Dergisi*, Sayı:16.

11 Nisan 2006'da İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad büyük bir basın toplantısı yaparak İran'ın uranyum zenginleştirmeyi "başardığını" açıklamıştır.³⁵⁵ Ahmedinejad: "İran artık nükleer enerjiye sahip ülkelerden birisidir. İran halkının direncinin sonucu olan bu çalışmalarımıza uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devam edeceğiz" açıklamasını yapmıştır. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney de ABD'nin İran'a saldırması halinde sert bir şekilde karşılığını bulacağını ve İran'ın bu karşılığı, dünyanın mümkün olan her köşesinde verebilecek kapasitede olduğunu söylemiştir.³⁵⁶

İran, Batıya, kendisine yapılacak bir saldırı karşısında Irak ve Afganistan gibi olmayacağını ve bu eylemin faturasının Batı için çok ağır olabileceğini hissettirmektedir. İran'ın bu gövde gösterisi tam tersi bir sonuç verebilir. Çünkü İran'ın bu etkinliği Batıyı ciddi şekilde tedirgin etmektedir. Batı, radikal İslam Dünyasında nüfuz sahibi olan bir İran'ın nükleerleşmesini istememektedir. Bu açıdan bakıldığında Batılılar için nükleerleşmiş bir İran büyük bir tehdittir. İran'ın radikalleşmesi Batının da sertleşmesine yol açmaktadır. Bölge yavaş yavaş istenilmeyen bir duruma sürüklenmektedir.³⁵⁷

3.İlişkilerde Yumuşama Dönemi (1998-2002)

1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye ile Türkiye arasındaki ilk ciddi bunalım 1957'de yaşanmıştır. Suriye'de 1960'ların ikinci yarısından itibaren iktidarı devralan Baas Partisi, Hatay'ın Suriye'nin toprağı olduğunu iddia etmiş ve bu konuda hem kendi kamuoyunda hem de Arap dünyasında propagandalar yapmıştır.

"Büyük Suriye" ideali çerçevesinde revizyonist politikalar geliştiren Suriye, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin yanında yer almış ve Türkiye için ciddi tehlikeler yaratmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ne başlama kararını almasından sonra su sorununu gündeme taşıyan Suriye, Türkiye'yi su emperyalizmiyle

³⁵⁵ İran'ın nükleer çalışmaları için Bkz. Zbigniew Brzezinski ve Robert M. Gates, (2006): *İran'ın Zamanı Geldi*, Çev. Sermin Karakale, Profil Yayıncılık, İstanbul: ss. 39-46.

³⁵⁶ Gökhan Çetinsaya, Talha Köse, (2006): *İran Dosyası*, SETA Vakfı Yayınları, Rapor No: ST2-706, Ankara: s.39.

³⁵⁷ Keskin, 2006, "Devrim İçinde Yeni...":

suçlamış ve Arap ülkelerini devamlı Türkiye aleyhine kışkırtmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesini engellemek için Türkiye'ye karşı olan terörist örgütlere maddi ve lojistik destek sağlayan Suriye, Türkiye'ye 1984'ten bu yana ciddi zararlar veren PKK Terör Örgütü'ne 1998 yılına kadar yardım ve yataklık etmiştir.

16 Eylül 1998'de Orgeneral Atilla Ateş ile başlayan Suriye'ye uyarı ve tehdit mesajları Ekim ayında Türkiye ile Suriye'yi savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Uzun yıllar asimetrik tehdit algılaması temelinde yürüyen Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1998 yılının Ekim ayı kırılma noktası olmuştur. Terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın derhal Suriye'den çıkarılması ve ardından imzalanan Adana Mutabakatı, iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girilmesine neden olmuştur. Bu dönemde ilişkiler normale dönmeye başlamıştır. Bu dönem "İlişkilerde Yumuşama Dönemi" olarak adlandırılabilir.

3.1.Adana Mutabakatı'nın Getirdikleri

Hafız Esad'ın Türk tarafının şartlarını kabul etmesi, Adana Mutabakatının imzalanması sonucunu doğurmuş ve çatışmanın daha fazla tırmanmasını engellemiştir. Hatta Hafız Esad, bu mutabakatın öncesinde PKK liderini sınır dışı etmiş ve mutabakatın Türk talepleri tarafından dikte edildiği oldukça açık bir şekilde meydana çıkmıştır. 15 yıllık savaşın ardından Türkiye, PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ı sırasıyla Suriye, Rusya, İtalya ve yakalanıp ülkeye getirildiği Kenya'ya kadar süren uzun bir kovalamanın ardından ele geçirmiş ve yargılayarak PKK'ya karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmesi sonucu ulaşılan noktadan Türk tarafının tatmin olduğu ve ilişkilerin, bu gelişmeden sonra yavaş yavaş normale döndüğü söylenebilir.³⁵⁸

Ağustos 1999 ayında Suriye Turizm Bakanı Danho Dawoud ve beraberindeki heyet, Turizm Bakanı Erkan Mumcu'yu ziyaret etmiştir. Bu ziyarette iki ülke arasında, tanıtım, 2000 yılı ortak etkinlikleri ve seyahat acentelerinin işbirliği, medya mensuplarının karşılıklı ziyaretlerinin teşviki, eğitim programı alışverişi gibi konuların

³⁵⁸ Aras, 2003: 134-136.

yer aldığı Türkiye-Suriye 4.Dönem Turizm Karma Komisyon Toplantısı Protokolü imzalanmıştır.³⁵⁹

Adana Mutabakatına bağlı olarak bugün de güvenlik komiteleri düzenli olarak toplanmaya devam etmektedir. Bu alanda, Türkiye ile Suriye arasında “içten ve güven esasına dayalı bir işbirliği” yürütülmektedir.³⁶⁰ Tabi ki dostluk ve iyi ilişkiler bir anda gelişmemiştir. Yeniden kurulmuş olan bu dostluğa rağmen, anlaşmazlıklar Temmuz 2000’e kadar sürmüştür.

1 Temmuz 2000 tarihinde, PKK yönetim kurulundan başkan Cemil Bayık’ın Hafız Esad’ın ölümünden hemen sonra Şam’ı ziyaret etmesi ve Suriye’ye “PKK’ya olan desteğin artması, PKK örgüt evlerinin yeniden açılması ve Suriyelilerin de PKK’ya katılmasına izin vermesi” isteklerini iletmesi haberi üzerine Ankara Suriye’yi protesto etmiştir. Her iki isteğin de Adana’da “ilan edilmemiş” savaşın ardında yapılan mutabakatı geçersiz duruma getireceğinden Suriye bu istekleri geri çevirmiştir.³⁶¹

Hafız Esad’ın ölümünden sonra hızlı bir yakınlaşma sürecine giren ilişkiler siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlara taşınmıştır. Bu yakınlaşma “iyi komşuluk ve karşılıklı ortak çıkar oluşturma” stratejisi üzerine oturmuştur. Bu stratejiyi ilk somutlaştıran eylemler, her iki ülkenin en yüksek siyasi iradelerinden gelmiştir. En yüksek düzeyde gerçekleştirilen ziyaretler zinciri ilişkilerdeki olumlu süreci hızlandırıp, her alanda ortak değerler yaratılmasına ve iki ülkenin birbirini tekrar keşfetmesine neden olmuştur. Bu ziyaretler zincirinin iki önemli halkası, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in ilk yurt dışı ziyaret olarak 2000 Haziran ayında Hafız Esad’ın Şam’daki cenaze törenine gitmesi ve Beşar Esad’ın 2004 Ocak ayında Türkiye’ye gelmiş olmasıdır. Sezer’in ziyareti, Türkiye-Suriye ilişkilerinde Suriye Arap yönetiminin gururunu okşayan ve samimiyeti vurgulayan önemli bir köşe taşı sayılmıştır.³⁶² Bu ziyaretten sonra 2007 yılının sonuna kadar geçen yedi yılda karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiştir. Bu ziyaretler Türkiye ile Suriye arasındaki güven bunalımlarının giderilmesine ve ilişkilerin sağlam temellere oturmasına sebep olmuştur.

³⁵⁹ Zaman, 10.08.1999.

³⁶⁰ Orhan, 2007b: 55.

³⁶¹ Olson, 2005: 23.

³⁶² www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir (13.11.2007).

3.2.Beşar Esad İktidarı

1970'lerin başından itibaren Suriye'de rejimi tehlikeye sokabilecek tek olay Kasım 1983'te yaşanmıştır. Hafız Esad'ın ciddi bir rahatsızlık geçirmesi, halefinin kim olacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Devlet Başkanı Esad'ın inşa ettiği iktidar yapısı tümüyle ona bağımlıydı; onsuz ayakta duramayacakmış gibi görünüyordu. İşlerin yürütülmesi için altı kişilik bir komite oluşturulması emrini vermiş ve bu sorun halledilmiştir.³⁶³

Patrick Seale ile bir söyleşide “her zaman kurumların insanı oldum” demesine rağmen³⁶⁴ ve 13 Kasım 1992 yılında Time Dergisiyle yaptığı bir röportajda halefinin devlet kurumları tarafından belirleneceğini söylemesine karşın,³⁶⁵ 1990'ların başında çok sayıda Suriyeli, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın en büyük oğlu Basil Esad'ın babasından yönetimi devralmaya hazırlandığı düşüncesindeydi. Başkanlık Muhafız Alayı'nda Kurmay Subay ve Başkanlık Güvenlik Teşkilatı'nın komutanı olan Basil Esad, aynı zamanda binbaşı rütbesiyle bir zırhlı tugayın komutanlığını da yapmaktaydı. Fakat Basil'in, 21 Ocak 1994'te 32 yaşındayken bir trafik kazasında ölmesiyle babasının yerini alması yönündeki beklentiler de son bulmuştur.³⁶⁶

Suriye'de otuz yıl iktidar olan Hafız Esad'ın Haziran 2000'de ölümüyle beraber, bu görev için altı yıl hazırlanan diğer oğlu Beşar Esad,³⁶⁷ Devlet Başkanlığına seçilmiştir. Beşar Esad, Basil Esad'ın 1994 yılında geçirdiği trafik kazası sonrasında hayatını kaybetmesi üzerine, öğrenim gördüğü İngiltere'den çağrılmış ve hızla devlet içinde yükseltilmiştir.³⁶⁸ Beşar, Lübnan'la ilişkiler, İran ve Lübnan Hizbullah Örgütü

³⁶³ Van Dam, 2000: 194.

³⁶⁴ Van Dam, 2000: 195.

³⁶⁵ Devlet Başkanı Hafız Esad, 13 Kasım 1992 yılında Time dergisiyle yaptığı bir röportajda, halefinin kim olacağı sorusunu çok resmi bir şekilde yanıtlamıştır:
“Benim halefim yoktur. Halefimin kim olacağı devlet kurumları, Anayasa ve Parti Örgütü tarafından belirlenecektir. Öyle sanıyorum ki, bu kurumlar köklü kurumlardır; çünkü 20,22 yıllık deneyimleri vardır ve dolayısıyla bu sorunla başa çıkabilirler.” Akdemir, 2000: 233.

³⁶⁶ Van Dam, 2000: 210-211.

³⁶⁷ Beşar Esad 11 Eylül 1965'te dünyaya gelmiştir. 1991'de Şam'da Tıp Fakültesinden mezun olduktan sonra uzmanlığını yapmak üzere Londra'ya gitmiştir. Beşar, İngiltere'de hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, kamu idaresinin bütünlüğü, siyasal yozlaşmayla mücadele kültürü ve ekonominin asıl sektör olduğu inancı gibi Batılı değerlerle ilgilenmiştir.

³⁶⁸ Oytun Orhan, (2000): “Suriye’de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:8: s.45.

arasındaki bağlar ve son olarak barış sürecine ilişkin konular da dâhil olmak üzere dış politika alanında sorumluluk ve yetki ile donatılmıştır.³⁶⁹

Suriye yönetimi Hafız Esad'ın ölümü sonrasında ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmada gerçekten çok hızlı davranmıştır. Suriye devlet televizyonu Hafız Esad'ın ölüm haberini verdikten hemen sonra yayını keserek Meclis'te anayasanın 83.maddesinin değişikliğine ilişkin oylamayı vermiştir. Bu oylamayla, devlet başkanının yaşının en az otuz dört olması (O anki Beşar Esad'ın yaşı) şeklindeki anayasa değişikliği onaylanmıştır. Başkanlık için adaylığı meclis tarafından da kabul edilen Beşar Esad yapılan seçimler sonucunda oyların % 97,29'unu alarak Devlet Başkanlığına seçilmiştir.³⁷⁰

Beşar Esad iktidara geldiğinde Suriyeliler, Beşar'ın babasından farklı olduğuna ve yeni açılımlar getireceğine inanılmaktaydı. Bu bağlamda hem Suriyelilerin hem de dış politika uzmanlarının aklına ilk gelen soru Beşar'ın görevine başladıktan ne kadar sonra söz verdiği politik, sosyal ve ekonomik reformlara girişeceğiydi. Beşar, Suriye'yi 21.yüzyıla taşıyacak lider olarak görülmekteydi.³⁷¹

Türkiye ve Suriye arasında Ekim 1998 tarihinde imzalanan Adana Mutabakatı sonrası oluşan “arkadaşçıl” ilişkiler Beşar Esad'ın iktidara gelmesinden etkilenmeyecek gibi görülmüştür. Nitekim Cumhurbaşkanlığına yeni gelen Ahmet Necdet Sezer'in 10 Temmuzdaki ilk yurtdışı gezisi Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (ECO) daveti için İran'a değil de Şam'a, Esad'ın cenazesine yapılmıştır.³⁷²

Beşar Esad ve A.Necdet Sezer, amaçlarını iki ülke arasındaki ilişkileri daha da ileri taşımak olduğunu vurgulamışlardır. Türkiyeli uzmanlar, Beşar döneminde, açıkça Suriye ile olan ilişkilerde belirgin bir değişme beklemediklerini fakat “uzun vadede

³⁶⁹ Zisser, 2000: 118.

³⁷⁰ Orhan, 2000: 46.

³⁷¹ Eyal Zisser, (2006): “What Does The Future Hold For Syria”, *Middle East Review of International Affairs*, June, Vol:10, No:2: p.91.

³⁷² Olson, 2005: 23.

pozitif gelişmeler” olabileceği yorumunu yapmışlardır. Birçok makalede Şam ile daha iyi ilişkiler kurulması gerektiğinin altı çizilmiştir.³⁷³

4. İlişkilerde Yakınlaşma Dönemi: 2002’den Günümüze

Özellikle Mısır’ın arabuluculuğu ve diğer Arap ülkelerinin desteğiyle imzalanan Adana Mutabakatı sonrası Suriye, PKK’ya olan desteğini kesmiş ve PKK’nın elebaşı Abdullah Öcalan’ı sınır dışı etmiştir. Adana Mutabakatından sonra ilişkiler yumuşamaya başlamıştır.

1998 Adana Mutabakatı ve Abdullah Öcalan’ın yakalanmasından sonra yumuşamaya başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri 2000 yılında Beşar Esad’ın, 2002 yılında da Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesiyle bir anda ivme kazanmıştır. ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesini gündeme getirmesi ve Irak’ı 2003’te işgali ile Türkiye-Suriye arasında yakınlaşma süreci başlamıştır.2000 yılında Suriye’de iktidarı devralan Beşar Esad, Türkiye ile olan ilişkilere önem vermeye başlamıştır. Türkiye ile ekonomik ve kültürel alanda birçok anlaşma imzalanmıştır.

ABD’nin Orta Doğu’daki emperyalist tutumu Suriye ve Türkiye’yi 2002’den sonra yakınlaştırmıştır. Irak’ın toprak bütünlüğünü savunan ve bu bölgede bir Kürt Devleti’nin kurulmasını istemeyen Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler son dönemlerde iyice gelişmektedir.2002 sonrası artan koordinasyon, 2003 Kasım ayında İstanbul’da HSBC Bankasının bombalanması olayına karışan 22 şüphelinin Suriye’de yakalanıp Türkiye’ye iadesiyle sonuçlanmıştır.³⁷⁴

4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı ve Parti’nin Ortadoğu Politikası

Türkiye’de RP’nin kapatılmasından sonra siyasetten uzaklaştırılan Necmettin Erbakan’ın yerine Milli Görüşü ve İslamcı çizgiyi birleştirecek isimler olarak Abdullah

³⁷³ Olson, 2005: 23.

³⁷⁴ Anonymous, (2003): “Syria Extradites 22 Turks”, *New York Times*, (Late Edition (East Cost)), New York, N.Y., December 1: p.A12.

Gül ve Recep Tayyip Erdoğan anılmaya başlanmıştır. RP'nin yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) Birinci Kongresinde, “yenilikçi” kanadın temsilcisi olan Abdullah Gül genel başkanlık seçimlerinde “gelenekçi” kanadın temsilcisi Recai Kutan'a kaybetmiştir. Bu sürecin sonrasında “yenilikçiler” FP'den ayrılarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurmuşlardır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Anavatan Partisi'nin (ANAP) ilk yıllarını anımsatan bir yapıyla kurulmuştur. Bu yapının çekirdeğini her ne kadar Milli Görüşçüler oluştursa da, eski solculardan milliyetçilere, ANAP ve Doğru Yol Partisi (DYP) kökenli liberallerden Kürt kökenlilere kadar farklı gruplaşmalar parti içindeki varlıklarını sürdürmektedirler. Zamanla ideolojik farklılaşmaların yanı sıra, bir de Başbakan Erdoğan'ın ‘belediye ve danışmanlar’ ekibi olarak tanımlanan ayrı bir grup da parti politikalarına etki etmeye başlamıştır.

Her ne kadar değişik ideolojilerin hâkim olduğu bir parti görünümü verse de partiye hâkimiyet Milli Görüş kanadından gelenlerde olmuştur. Dine olan bağlılık partinin seçim propagandalarına da yansımıştır. Müslümanlığın temel yakınlaştırıcı etken olması nedeniyle parti, Müslüman ülkelerle ilişkilere de fazlasıyla önem vermiştir. Özellikle Ortadoğu'daki Müslüman ülkeler arasında partinin, birleştirici ve yönlendirici aktör olmak isteğinin olduğu söylenebilir.

Kitle partisi olma iddiasıyla kurulan AKP içindeki farklılaşmalar, ilk olarak ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılması ve Türk askerinin Irak'a gönderilmesine ilişkin tezkerenin TBMM'de görüşülmesi sırasında su yüzüne çıkmıştır. Partinin gövdesini oluşturan Milli Görüşçüler, bu oylamaya ağırlığını koyarak tezkerenin reddedilmesini sağlamışlardır. Böylece parti, Müslüman ülkelere karşı olan ılımlı tutumunu bir kez daha göstermiştir.

2004 yazında Başbakan Erdoğan'ın AB'den gelen bazı eleştiriler karşısında Türkiye'nin dış politikasına yeni bir boyut kazandırmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Erdoğan, Türkiye'nin ille de bir AB üyeliğine mecbur olmadığını ve “başka

seçeneklerinin” de olduğunu söylemiştir. Başbakanın bu sözleri, AKP’nin kendi gücüyle Orta Doğu’da hâkim güç olmayı deneyebileceği şeklinde anlaşılmıştır.³⁷⁵

AKP Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, hem Müslüman bir ülke olması bakımından hem de Arap ülkeleri arasındaki belirleyici konumu bakımından Suriye ile olan ilişkilere de ayrı bir önem vermiştir. Özellikle AKP’nin Orta Doğu politikası çerçevesinde Türkiye’nin Suriye ile olan ilişkileri yakınlaşma sürecine girmiştir.

AKP, Milli Görüşçü yapısının dışında, kuruluş aşamasında Amerika’dan icazet alması nedeniyle de Türk kamuoyunda çok eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin içinde AKP’nin ABD tarafından iktidara getirildiği de iddia edilmiştir.

Bu iddialarda AKP, ABD’nin Orta Doğu coğrafyasında Büyük Ortadoğu Projesini gerçekleştirmedeki “maşa”sı olarak gösterilmiştir. *Bir ABD Projesi Olarak AKP* kitabında gazeteci yazar Merdan Yanardağ bu partinin, ABD tarafından geliştirilen BOP ve “İlimli İslam” siyasetinin bir ürünü olarak Washington’da tasarlanmış ve Ankara’da yürürlüğe konulmuş politik bir proje sonucu kurulduğunu savunmuştur.³⁷⁶

4.2.Serbest Ticaret Anlaşması ve Ekonomik Yakınlaşma

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ilk Türkiye ziyaretini Ocak 2004’te yapmıştır. Bu ziyaret tüm bölgede olumlu karşılanmıştır. Beşar’ın bu ziyareti David W. Lesch’e göre Suriye’nin olası ABD müdahalesine karşı, komşularıyla iyi ilişkiler kurmak için yapılmıştır.³⁷⁷ Beşar’ın ziyaretinin ardından iki ülke arasında hızla ekonomik ilişkiler de gelişmiştir.

Türkiye ile Suriye’nin en uzun sınırları birbirine olan sınırlarıdır ve iki ülkenin kuzeye ve güneye açılımları bu sınır üzerinden gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de,

³⁷⁵ Thomas Gutschker, “Türkiye’nin Yakın Doğu Dış ve Güvenlik Politikası”, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/10thomas.pdf> (19.09.2007).

³⁷⁶ Merdan Yanardağ, (2007): *Bir ABD Projesi Olarak AKP*, Siyah Beyaz Kitap, İstanbul: s.16.

³⁷⁷ David W. Lesch, (2005): *The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria*, Yale University Press, New Haven and London: p. 232.

özellikle son 25 yıldır Konya, Kayseri, Adana, Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi bazı doğu illerinde ihracat yönelimli ekonomik faaliyetlerin arttığı görülmektedir ve bu ekonomik açılım Halep ve Şam'a kadar genişletilebilir.³⁷⁸ Bu yüzden ekonomik işbirliği iki ülke ilişkilerinin geliştirilebilmesi için ilk adımı oluşturmuştur.

2004 yılının ilk aylarında gelişen iki ilişkiler özellikle ekonomik alanda somut adımların atılmasına neden olmuştur. Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanması için yaptığı girişimler olumlu sonuçlanmış ve STA iki ülke arasında 22 Aralık 2004 günü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı bir ziyarette hayata geçirilmiştir. İmza töreni ardından yapılan basın toplantısında "Kardeş Suriye halkını en kalbi selamlarımı iletirim" diyerek sözlerine başlayan Erdoğan, bu anlaşmayı Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik ve ticari birlikteliğin hukuki altyapısını oluşturan bir adım olarak nitelendirmiştir.³⁷⁹

Ardından R.Tayyip Erdoğan, Beşar Esad tarafından kabul edilmiştir. B.Esad, Cumhurbaşkanlığı binasında gerçekleşen görüşmenin başında yaptığı konuşmada, Türkiye ile Suriye arasında devam ettirdikleri ikili ilişkileri artırmak istediklerini söylemiştir.³⁸⁰

R.Tayyip Erdoğan'ın 2004 sonundaki Suriye ziyareti ve STA'nın imzalanmasının üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Adam Ereli, Türkiye'nin, Suriye gibi komşularıyla bölgede ikili ilişkiler kurmada özgür olduğunu belirterek, "Türkiye'nin Suriye ile ne yaptığı, Türkiye ile Suriye arasındadır" demiştir. Ereli "Türkiye bölgede istediği ülkeyle ikili ilişkiler kurmada özgürdür. Biz bu konuda yorum yapacak konumda değiliz" diyerek ABD'nin bu konu hakkında herhangi bir itirazının olmadığını ifade etmiştir.³⁸¹

1998 krizinden altı yıl sonra Ekim 2004'te Suriye Hükümeti, Türkiye'nin Suriye üzerinden demiryolu ile Irak'a mal taşınmasına koyduğu kısıtlamayı kaldırmıştır.

³⁷⁸ Aras, 2003: 138-139.

³⁷⁹ www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir (13.11.2007).

³⁸⁰ Zaman, 22.12.2004.

³⁸¹ Zaman, 28.12.2004.

Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, bu gelişmenin Türkiye'nin Irak'a yönelik ihracatını da olumlu etkileyeceğini söylemiştir.³⁸²

2004 yılındaki bir başka önemli olay Türkiye'nin Suriye sınırındaki mayınlı bölgelerin temizlenme çalışmalarının başlatılmasıdır. Hem Başbakan R.Tayyip Erdoğan hem de Başbakanlık GAP İdaresi Başkanı Muammer Yaşar Özgül'ün açıklamalarına göre Suriye sınırındaki mayınlı bölgenin temizlenmesinden sonra burada organik tarım yapılması planlanmaktadır.³⁸³

2000 yılından beri Türkiye dış ticaretinde ön plana çıkan “iki ülke arasında ticaret hacmi ne kadar büyük olursa siyasi gerginlik çıkma olasılığı o kadar azalır” tezi Suriye-Türkiye ekonomik ilişkilerinde hızlı bir iyileşmeye neden olmuştur. Bu gelişmeyi devam ettirecek bir STA'nın imzalanması Türkiye-Suriye ticaretinde yeni bir dönem başlatmıştır.

Türk özel sektörü, önce Suriye, sonra da Suriye üzerinden Arap Dünyası'na açılıp yeni yatırım ve genişleme olanakları bulmaya başlamıştır.³⁸⁴

Ekonomik ilişkiler 2005 yılında da hızla devam etmiştir. Nisan 2005'te Gaziantep'te Suriyeli ve Türk işadamlarının arasında gıda ve tekstil sektörlerinde altı anlaşma imzalanmıştır.³⁸⁵

4.3.ABD'nin Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkileri

11 Eylül sonrası Orta Doğu'ya olan ilgisini arttıran ABD, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ve 2003 Irak Savaşı ve sonrasında bölgede problemlerin ana kaynağı olmuştur. Bu çerçevede ABD'ye karşı Türkiye ve Suriye ilişkilerinde yakınlaşma görülmeye başlanmış ve iki ülke arasında işbirliği artmıştır.

³⁸² Zaman, 16.10.2004.

³⁸³ Zaman 03.09.2004.

³⁸⁴ www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir (13.11.2007).

³⁸⁵ Anonymous, (2005): “Contacts Signed Between Syrian And Turkish Businessmen”, *The Syria Report*, Paris, Second Quarter, Iss.27: p.49.

ABD'nin Ortadoğu'da egemenlik kurmak isteği vardır. Bunun temel hedefleri aşağıda verilmiştir. ABD'nin Ortadoğu'daki hedefleri karşısında bölge ülkeleri ciddi şekilde etkilenmektedir.

4.3.1.ABD'nin Ortadoğu Politikasının Temel Hedefleri

Soğuk Savaş sonrası dönemde, demokratik çoğulculuk ve liberal ekonomi, ABD'nin, özellikle İslam dünyası ile Ortadoğu politikalarının temel kavramları haline gelse de aslında, ABD'nin Ortadoğu politikasını, uzun bir geçmişi olan stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarları belirlemiştir.³⁸⁶ Bu çıkarlar, petrolün düzenli bir şekilde sevkini sağlamak, bölgenin herhangi büyük bir devletin egemenliği altına girmesini önlemek, bölgedeki müttefik devletleri koruyarak, ekonomik çıkarları güvenceye almak ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır. Bu çıkarlar birbiriyle bütündür ve ABD'nin Ortadoğu politikasında, bir arada ele alınması gereken unsurlardır.

4.3.1.1.Ekonomik Çıkarları

ABD'nin bölgeye yönelik politikasının belirlenmesinde temel kaygının ekonomik çıkarların korunması olduğu düşünüldüğünde, ilginin ana noktasını petrolün meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü petrole bağımlılıkları her geçen gün biraz daha artan ABD ve Batılı müttefikleri, petrol ihtiyaçlarının önemli bir kısmını dünya petrol rezervinin yaklaşık yüzde 70'inin bulunduğu bu bölgeden karşılamaktadır. Dolayısıyla Batılı ülkelerin petrol gereksinmesi arttığı ve petrole alternatif olabilecek yeni enerji kaynakları devreye sokulmadığı sürece bölgeye olan bağımlılığın devam edeceği beklenmektedir.³⁸⁷

Petrol arzının azalması veya petrol sevkinin kesintiye uğraması dünya ekonomisini oldukça olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu durum ilk defa 1973 petrol ambargosuyla kendini göstermiş ve 1.7 dolar dolayında seyreden petrol fiyatları 11.6

³⁸⁶ Tayyar Arı, (1999): *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.58.

³⁸⁷ Arı, 1999: 58.

dolara yükselmiştir.³⁸⁸ Hemen arkasından gerek 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı gerekse Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizinde petrol fiyatları bir anda 40 dolara çıkmıştır.³⁸⁹ 1991'den bu yana meydana gelen krizlerden sonra ise günümüzde petrol fiyatları 90 dolar seviyesine yükselmiştir.³⁹⁰ Petrol, ABD'nin ve gelişmiş sanayi ülkelerinin bölgeye yönelik çıkarlarının ne kadar hayati olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca ABD ile Batılı müttefiklerinin Körfez ülkeleri ile ekonomik ilişkileri öyle boyutlara ulaşmıştır ki ufak bir değişiklik ekonomiler üzerinde karşılıklı olarak son derece olumsuz etkiler yapabilecek durumdadır.³⁹¹

4.3.1.2.Stratejik Çıkarları

Bölge, adı geçen ekonomik çıkarların korunması noktasından ABD ve Batılı müttefikleri için hayati derecede stratejik bir öneme de sahiptir. Dolayısıyla ABD, Batı'nın çıkarlarını tehdit eden bir gücün bölgeyi denetimine veya hegemonyası altına almasını kesinlikle istememektedir.³⁹² Bu önemi ABD'nin eski Başkanlarından biri olan Richard Nixon'un şu cümlelerinden de anlamaktayız:

“ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Ortadoğu'daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün Ortadoğu'da egemen durumuna gelmek istemesi, bölgedeki uyuşmazlık ve gerginlikleri şiddetlendirecek, ABD ve özgür dünya ülkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecek ve tehlikeye sokacaktır. ABD, bu bölgede egemenlik kurmak istemediği gibi, başka ülkenin de burada egemen duruma gelmesine izin vermeyecektir.”³⁹³

³⁸⁸ Petrol fiyatlarının tarihsel analizi için Bkz. <http://www.enerji.gov.tr/petrolfiyatları.htm> (25.10.2007); http://www.ekodialog.com/istatistik/ham_pet.html (25.10.2007).

³⁸⁹ Arı, 1999: 58.

³⁹⁰ Sabah, 26.10.2007.

³⁹¹ Arı, 1999: 60.

³⁹² Arı, 1999: 62.

³⁹³ Atun F., Doğanay Z., Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yönden İncelenmesi, Ankara, 1994, s.40.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Nixon'un bu sözünün ne kadar da geçerli olduğu günümüzde gözler önüne serilmiştir. Günümüzde, Nixon'un o zaman ifade etmekten kaçındığı ya da gözünden kaçırdığı tek olay, ABD'nin bölgeye yerleşip burada egemenlik kurma isteğidir. Yukarıda sözü edilen bu olay, yani olası bir hegemon gücün bölgede petrolü kontrol etmeye başlaması, ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin de güvenliğini tehlikeye sokacaktır. Bu bakımdan ABD, özellikle 1945 sonrasında Sovyetler Birliği'nin bölgede kontrolünü veya geliştirmesine karşı duyarlı olmuştur. ABD'nin bölgenin güvenliğini sağlama ve bunu hiçbir şekilde şansa bırakmama yönündeki politikasının bu çerçevede bir süreklilik arz ettiği görülmektedir.³⁹⁴ Bu yüzden Soğuk Savaşın hemen sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine müdahalede bulunmuş, 11 Eylül terör saldırılarından sonra yine Irak'a girip Saddam Hüseyin'i devirmiş, İran'a nükleer gücünü geliştirmemesi yönünde baskılar kurmuş ve Suriye'ye terörü desteklememesi yönünde uyarılarda bulunarak, bölgedeki hegemonyasını göstermiştir.

4.3.1.3.Siyasal Çıkarları

ABD, bölgeye yönelik olarak, İsrail'in güvenliğinin sağlanması ile bölgedeki geleneksel rejimlerin korunması ve bu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesini uyumlaştırmaya yönelik bir politika izlemiştir.³⁹⁵ Nora Bensahel ve Daniel L.Byman da, Arı ile aynı noktalara işaret ederken, bunlara ilaveten “terörü önleme” ve “insan haklarını ve demokrasiyi yayma” politikalarından bahsetmiştir.³⁹⁶ Fakat ABD için, ılımlı Ortadoğu devletlerinin güvenliği ve bu nedenle bu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi her zaman ayrı bir önem taşımıştır.

Aralarında önemli kültürel ve siyasi bağlar bulunan İsrail ile ilişkileri, ABD'nin bölge devletleriyle ilişkilerini geliştirmesi bakımından önemli bir engel oluşturmuş ve oluşturmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda ABD'nin İsrail ile ilişkileri, geçmişte

³⁹⁴ Arı, 1999: 62-63.

³⁹⁵ Arı, 1999: 64.

³⁹⁶ Nora Bensahel and Daniel L. Byman (2003): *The Future Security Environment in the Middle East*, RAND, Santa Monica: p.2.

olduğu gibi Filistin sorununun çözümünü bir anlamda zorlaştırırken, ılımlı Arap devletlerini de önemli ölçüde tedirgin etmektedir.³⁹⁷

4.3.2.11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası

Yeni yüzyılın başında Amerikan ulusal güvenlik anlayışının temelden sarsılmasına sebep olan terör saldırıları, Ortadoğu'dan kaynaklanmıştır. 11 Eylül 2001'de ABD'ye dünyanın en büyük terör saldırılarından birisi yapılmıştır. Terör saldırısının büyüklüğünün yanında, bu eylemde ilk defa yolcu uçakları füze gibi kullanılmış ve ABD de tarihinde ilk defa kendi evinde bir terör saldırısını yaşamıştır. İkiz Kuleler'in ve Pentagon duvarlarının çökmesini, antarks denen çok zararlı maddenin yayılması korkusu izlemiştir.³⁹⁸ El-Kaide terör örgütünün ABD'ye karşı düzenlediği 11 Eylül terör saldırılarından sonra Amerikan ulusal güvenlik anlayışının sadece "barışçıl arabuluculuk" rolleri veya "insani müdahale misyonu" ile sınırlı kalmayacağı açıklık kazanmıştır. Uluslararası teröre karşı "küresel bir güvenlik anlayışı" benimseyen ABD, yaşadığı bu travmanın ardından tüm kurumları ile hegemonyasını yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda, on yıl boyunca dolaylı bağımlılık ilişkilerini temel alan esnek imparatorluk anlayışı, güç kullanımına dayalı, kapsamlı ve uzun vadeli bir meydan okumaya dönüşmüştür.³⁹⁹

Emekli Tuğgeneral Nejat Eslen'e göre, 11 Eylül ile birlikte inançlara, ön yargılara, korkuya, korkutmaya ve şiddete dayanan yeni bir süreç başlatılmıştır.⁴⁰⁰ Hemen saldırılardan sonra, Başkan Bush, uluslararası terörizmin temel sebebi olarak, Ortadoğu'da demokratik rejimlerin olmayışını göstermiştir.

Başkan Bush ve ekibine göre "Büyük Ortadoğu" bölgesindeki devletler, sosyo-ekonomik ve siyasi sıkıntılar yaşamaktaydı ve mevcut rejimlerde halkın taleplerini ve küreselleşme ile modernleşmenin gereklerini yerine getiremiyorlardı. Bölgedeki kötü

³⁹⁷ Arı, 1999: 65.

³⁹⁸ Türkkaya Ataöv, (2004): *11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi*, KİTABEVİ, İstanbul: ss. 83-84.

³⁹⁹ Armağan Kuloğlu ve Fatma Elif Sarıkaya (2004): "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:48: s.26.

⁴⁰⁰ Nejat Eslen, (2006): "Medeniyetler Çatışması Şiddetlenecek", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:117: s.4.

siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar, aşırılığı ve ABD karşıtlığını ortaya çıkarmaktaydı. Demokrasi ve özgürlük ise “Bush Doktrini” ile sağlanabilirdi.

Bush Doktrini aslında Neo-Conlar tarafından oluşturulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” ne dayanmaktaydı.⁴⁰¹ Akademisyen Tayyar Arı’ya göre 11 Eylül sonrasında Bush’un adıyla yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturan Bush Doktrini açıkça dünyayı tekrar Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ikili bir ayrıma tabi tutmaktan ibarettir:

“Bush, 26 Eylül’de Kongre’deki mesajında tüm ülkelere bir seçim yapması gerektiğini ‘ya bizimle berabersiniz ya da bizim karşımızda teröristlerle’ ifadeleriyle net bir şekilde ortaya koymaktaydı. Yeni Amerikan politikasında artık ‘Sovyet Tehdidi’ retoriğinin yerini “terör tehdidi” retoriği almıştı.”⁴⁰²

ABD, bu saldırılar sonrasında, kendisinin ve müttefiklerinin enerji güvenliği için yoğun bir enerji güvenliği politikası ve terörizme karşı küresel bir savaş politikası izlemiştir.⁴⁰³ ABD’nin geleneksel Ortadoğu politikası aslında hiç değişmemiştir. Fakat artık bu politikalarını “terörizmle savaş” adı altında toplayarak yürütmektedir ve Amerika’nın bu politikalarının karşısında duranları George W.Bush, karşıt ülkeler olarak ilan etmiştir.⁴⁰⁴ Araştırmacı-yazar Şanlı Bahadır Koç;

“ABD’nin Ortadoğu politikalarında 11 Eylül sonrası yaşanan ve beklenen gelişmeler ile Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra yaşanan değişim karşılaştırılırsa, ilkinin ikincisinden daha derin olduğu söylenebilir”

⁴⁰¹ Gülten Kazgan, (2005): *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: s.108.

⁴⁰² Tayyar Arı, (2004): “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, in İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s.714.

⁴⁰³ Hasan Köni ve Sinan Oğan, (2002): “11 Eylül Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Ekseni ile Flörte”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:30: s.10.

⁴⁰⁴ Köni-Oğan, 2002: 10.

diyerek, 11 Eylül sonrası ABD'nin Ortadoğu politikasında yeni açılımların olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁰⁵ Aslında, 11 Eylül ile birlikte artık ABD'nin aradığı düşman da bulunmuştur: “Radikal İslam” ve “teröristler”. ABD'nin kendine nasıl bir hararetle düşman aradığını ise Mümtaz'er Türköne şu şekilde anlatmıştır:

“1989'un, yani Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen ertesini konu alan Hollywood yapımı bir komedi filmi vardı. Konusu, ABD'nin yeni bir düşman arayışı idi. “Kızıl Tehlike” sona erdikten sonra, Amerika'nın hegemonik sistemi çöküyor ve anlamını kaybediyor. Potansiyel düşmanların hepsine tek tek müracaat ediyorlar, ama hiçbirinden yüz bulamıyorlar. Sonunda Kanada, sinsi ve tehlikeli düşman ilan ediliyor. Başta Başkan'ın beyanları ve medyanın kampanyası ile Amerikan halkı, Kanada'nın ABD'yi işgal etmeye hazırlandığına inandırılıyor.”⁴⁰⁶

11 Eylül saldırılarının hemen ardından ABD, Afganistan'daki Taliban yönetimini, El Kaide terör örgütüne güvenli bölgeler sağlamakla, Irak'taki Saddam yönetimini de uluslararası terör örgütleri ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmakla ve kitle imha silahları edinmekle suçlanmıştır. Bu suçlamaların peşinden ise bu ülkeler ABD tarafından işgal edilmiştir.

4.4. Irak Savaşı

11 Eylül saldırılarının ardından Taliban rejimini ve Usame Bin Ladin'in lideri olduğu El-Kaide örgütünü kendisine hedef seçen Amerikan yönetimi, vakit kaybetmeden, bölge devletlerinin ve Rusya, Çin gibi büyük güçlerin desteğini alarak, bu ülkeye askeri operasyon düzenlemiştir. Operasyonun hemen ardından, George W. Bush yönetimindeki “şahinler”, dönemin Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman ve dönemin Savunma Bakanı Donald

⁴⁰⁵ Şanlı Bahadır Koç, (2002): “İyi, Kötü ve Çirkin: Amerika'nın Ortadoğu Politikaları”, Cilt:2, Sayı:21: s.6.

⁴⁰⁶ Mümtaz'er Türköne, (2002): “İslam-Batı Çatışması Ne Getirecek?”, Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Özel Sayı, Ankara,: s.211.

Rumsfeld, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararını ihlal ederek, kitle imha silahları üreten Irak'ın da bölge güvenliğini tehdit ettiğini iddia ederek, Saddam Hüseyin rejiminin de bir an önce yıkılması gerektiğini ifade etmeye başlamışlardır.⁴⁰⁷ George W. Bush, 28 Ocak 2003'te yaptığı 'Ulusa Sesleniş' konuşmasında, "bu ülkenin geleceği başkalarının kararlarına bağlı değildir" diyerek ABD'nin BM kararlarını dikkate almayacaklarının ipuçlarını vermiştir. Irak müdahalesi ise söz konusu politikanın tepe noktası olmuştur.⁴⁰⁸

Irak'a karşı girişilecek harekâtın meşruluk temellerinin oluşturulması amacıyla, BM Güvenlik Konseyi tarafından 8 Kasım 2002 tarihinde 1441 sayılı karar kabul edilmiştir. 1441 sayılı karar, ABD'nin zaferi olarak değerlendirilmiştir. Başkan Bush, Irak'ın denetçilerin görevlerini engellemeye çalışması halinde bunun en ağır sonuçlarına katlanacağı beyanatını verirken, Irak'a yönelik kuvvet kullanma niyetinden vazgeçmediğini vurgulamıştır. 1441 sayılı kararın gerekleri yerine getirilirken, ABD ve İngiltere uçaklarının Irak'ı bombalaması da ABD'nin niyetini göstermiştir. 8 Aralık 2002 tarihinde Irak'ın 1441 sayılı karar gereğince BM'ye sunduğu 11.807 sayfalık silah raporu daha incelenmeden ABD Başkanının, raporun doğru bilgiler içermemesi halinde BM kararlarının maddi ihlali ve askeri müdahaleye zemin hazırlayacağı tehdidi, ABD'nin saldırı için hukuki meşruiyet temellerini hazırlamakta olduğu görüşünü doğrulamıştır.

ABD Başkanı George Bush'un Irak'a verdiği sürenin dolmasından sonra başlayan ABD ve İngiliz saldırıları Bağdat ile Musul'un bombalanmasına yol açmıştır. Ardından ABD deniz piyadeleri ve İngiliz Kraliyet Donanması'na bağlı askeri birlikler Irak'ın güneyine girerek kara harekâtı başlatmışlardır. ABD'nin Irak'a girdiği ilk gün ise dünya kamuoyundan çok büyük bir tepki gelmiştir.

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, saldırının BM'nin onayı olmadan gerçekleşmesinden büyük üzüntü duyduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiştir:

⁴⁰⁷ Ertan Efeğil, "1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi'ni Kabul Etmedi?" www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=2 (10.12.2006).

⁴⁰⁸ Burcu Bostanoğlu (2004): "Amerika'da Tarihi Kim Yazacak?", *Panorama Dergisi*, Sayı:2.

*“Fransa, operasyonların, hızlı ve olabildiğince az insanın ölümüyle sonuçlanmasını ve insanlık için bir felakete neden olmamasını ümit ediyor. (...)Fransa, haklı ve uzun ömürlü çözümler bulma yolunda dünyaya gereken baskıyı yapacaktır. Bu da ancak, Irak’a barış getirmekle yükümlü tek yasal çatı olan BM’de mümkündür.”*⁴⁰⁹

Dönemin Almanya Başbakanı Gerhard Schröder ise, “Savaş, her zaman politika için bir yenilgidir” demiştir. Başbakan, ülkesinin, sorunun barışçıl yollarla çözülememesinden büyük üzüntü duyduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰

Rusya’da ise Devlet Başkanı Vladimir Putin, saldırıyı “ciddi bir politik hata” olarak nitelendirerek, ABD’yi Irak saldırısını durdurmaya davet etmiştir.

Çin’den de tepki büyük gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Kong Quan, saldırının, uluslararası topluluğun karşıtlığı göz ardı edilerek yapıldığını söylemiştir. Çin’in Irak sorununun barışçıl yollardan çözülebileceği yönündeki tutumunun devam ettiğini söyleyen Kong, hükümetinin barış yönündeki çabalarının devam edeceğini ifade etmiştir.⁴¹¹

İran’da Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, saldırıyı kınayarak, eylemin “yasadışı” olduğunu bildirmiştir. Harrazi, İran’ın savaşta hiç kimsenin yanında olmayacağını söylemiştir. İran, hava sahasını savaşçı güçlere kapatırken sınırlarını da kapatarak, mültecilere Irak sınırında hizmet vermeye başlamıştır.⁴¹²

Zbigniew Brzezinski ABD’nin Irak’ı işgali ve oluşan tepki sonucunda ABD’nin düştüğü durumu “Tarihte ilk kez Amerika, askeri gücünün en doruğunda ancak siyasi popülaritesinin en düşük noktasındadır” sözleriyle vurgulamıştır.⁴¹³

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 21.03.2003.

⁴¹⁰ Cumhuriyet, 21.03.2003.

⁴¹¹ Cumhuriyet, 21.03.2003.

⁴¹² Cumhuriyet, 21.03.2003

⁴¹³ Bostanoğlu, 2004: 11.

ABD işgalinin ardından Irak halkının ABD askerlerini çiçeklerle karşılaması, Washington yönetiminin siyasi, ekonomik ve ticari anlamda beklentilerini tatmin edecek bir hükümet kurulması, ABD şirketlerinin çıkarlarının güvence altına alınması, bütün dünyanın gözünde de ABD'nin Irak'a demokrasi, insan hakları ve liberal ekonomi getirmesi beklenmiştir. Ancak beklenen çıkmamıştır.

ABD ve İngiltere'nin 1441 sayılı kararın kendilerine müdahale imkânı vermemesine rağmen Irak'a müdahale edip Saddam rejimini devirmeleri, Irak içerisinde bir istikrara değil kargaşaya neden olmuştur. İç güvenliğin sağlanmasında büyük problemler yaşanmaktadır.

Bunun üzerine, Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok devletten Irak'ta demokrasinin yerleştirilmesi amacıyla yardım istenmiştir. İlk başlarda BM karıştırılmadan bu gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da, devletlerin uluslararası hukuk bakımından meşruiyetin olmadığı bir harekâta yanaşmamaları karşısında Güvenlik Konseyi karar almaya zorlanmıştır.⁴¹⁴

Savaş sonrası Irak halkı, kuzeydeki Kürtler dışında, ABD askerlerini çiçeklerle karşılamadığı gibi ABD'ye karşı ciddi bir direniş oluşmuştur. ABD'nin Afgan kökenli Büyükelçisi Zalmay Khalilzad'ın bütün çabalarına karşın siyasi istikrar oluşturulamamıştır. İşgalin hemen ardından direnişçilere destek verdikleri gerekçesiyle Sünniler dışlanmıştır.

Baas yönetimi ile ilişkisi olduğu düşünülen ve aralarında doktorlar, öğretmenler, subaylar ve üst düzey bürokratların bulunduğu 750 bin kişi işsiz kalmıştır. Sünnilerin sistem dışı kalmasıyla Tahran yönetiminden büyük destek alan Şiilerin eli güçlenmiştir. Nükleer gerginlik nedeniyle ABD-İran çekişmesi, Irak'ta yankı bulmuştur. Siyasi açıdan istikrara ulaşamadığı gibi ülke bölünme aşamasına gelmiştir. ABD, büyük önem verdiği tek müttefiki olarak elinde kalan Kürtlerin eline önemli siyasi kozlar

⁴¹⁴ Enver Bozkurt, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi"
www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=11 (11.12.2006).

verip, Ortadoğu'daki dengeleri alt üst etmiştir. İnsan hakları ve demokrasinin yerine, Ebu Gureyb cezaevindeki skandal işkence görüntüleri ortaya çıkmıştır.⁴¹⁵

4.5. Irak Savaşı'nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

Irak Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı köklü değişimden en çok etkilenenlerin başında Suriye ve bölgede yaşayan Kürtler gelmiştir. Kürtler, Kuzey Irak'ta bağımsız devlet kurma yolunda tarihi bir fırsat yakalamıştır. Suriye ise "rejim değişikliği, bölünme, askeri müdahale gibi", senaryolarla karşı karşıya bırakılmıştır. Bu ortam Suriye'yi daha fazla Türkiye'ye itmiştir.

Türkiye'nin en büyük kaygısının Kuzey Irak olduğunu bilen Suriye, İran'ın yaptığı gibi bu konuda Türkiye'ye destek vermiş, Kuzey Irak'taki gelişmelerin kendisi için de kabul edilemez olduğunu sıkça ifade etmiştir.⁴¹⁶

Suriye, Irak Savaşı'nın hemen sonrasında ABD'nin askeri müdahale ve rejim değişikliği tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. ABD'nin Orta Doğu politikasının merkezine bölgedeki "otoriter-totaliter rejimlerin demokratikleştirilmesini içeren Büyük Orta Doğu Projesi'ni oturtması, Suriye'yi giderek daha fazla köşeye sıkıştırmıştır.⁴¹⁷

ABD'nin Irak'a girmesiyle, Kuzey Irak Suriye ve Türkiye için ciddi bir sorun haline dönüşmüştür. Bu yüzden iki ülkenin Kuzey Irak politikalarını incelemek yararlı olacaktır.

4.5.1.2003 Irak Savaşı Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve statükoyu alt üst etmesi sonrasında Türkiye'nin bölgeye olan ilgisinin birbiriyle ilintili şu genel kaygılardan kaynaklandığı söylenebilir:

⁴¹⁵ Bahadır Selim Dilek, (2006): "BOP Irak'ta Çöküyor", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:123: s.13.

⁴¹⁶ Orhan, 2007b: 51.

⁴¹⁷ Orhan, 2007b: 52.

1. Irak'ın toprak bütünlüğünü bozacak gelişmeler ve bu bağlamda ülke sınırları ve yeni idari yapılanması.⁴¹⁸

Türkiye'nin Irak'a ilişkin temel kaygısı ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Kuzeyde oluşacak olası bir yapının kendi ulusal güvenliğini tehdit edeceğini düşünmektedir. Bunu yaşamsal bir sorun olarak algılayan Türkiye, Irak politikasını büyük ölçüde bu çerçevede oluşturmaktadır. Yani Türkiye'nin Kuzey Irak'a bakışı Irak politikasını da şekillendirmektedir.⁴¹⁹

2. Kuzey Irak'taki kamplarda yerleşmiş 5.000 dolaylarındaki PKK'lı teröristin varlığı ve etkinlik kazanması ihtimali.⁴²⁰

Bu ihtimal 2006'nın yaz aylarından başlayarak 2007'nin sonlarına doğru gerçekleşmiştir. PKK, Türkiye'ye bu dönemde ciddi zararlar vermiş ve vermektedir.

3. Kerkük'ün Kürt gruplara geçmesi ve Türkmenlere yönelik herhangi bir saldırının olması ve Türkmenlerin Irak'taki statülerinin zayıflatılması.⁴²¹

Türkiye'nin Kerkük konusundaki kaygıları aşikârdır. Kerkük'ün olası bir Kürt devletinin yaşayabilirliği için hayati olduğunu düşünen Türkiye, Kerkük'te ayrı bir statü oluşturulması gerektiği ve 2007 yılı sonunda yapılması planlanan referandumun da ertelenmesi gerektiği düşüncesindedir.⁴²²

4.5.2.2003 Irak Savaşı Sonrası Suriye'nin Kuzey Irak Politikası

Suriye'de genel algılama, Kürt devletinin bir "İsrail Projesi" olduğu yönündedir. Tarihi Yahudi-Kürt ilişkileri ve İsraili ajanların Kuzey Irak'ta yoğun olarak faaliyet gösterdiğine ilişkin haberler bu algılamayı pekiştirmektedir. İsrail'in Kuzey Irak'tan

⁴¹⁸ Erol Kurubaş, (2003): "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 4: s.205.

⁴¹⁹ Orhan, 2007b: 52.

⁴²⁰ Kurubaş, 2003: 205.

⁴²¹ Kurubaş, 2003: 205.

⁴²² Orhan, 2007b: 59.

toprak satın alarak Suriye ve İran'a yönelik istihbarat faaliyetleri yürüttüğü ve Kürtlerin de işbirliği yaptığı haberleri Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürtlere bakışında önemli rol oynamaktadır.⁴²³

Suriye'nin Kuzey Irak politikasını ve Kürt gruplarla ilişkilerini büyük ölçüde Orta Doğu ve Irak'a ilişkin genel vizyonu belirlemektedir. Suriye'nin tehdit algılamasının merkezinde Türkiye'den farklı olarak Kuzey Irak'ın bizzat kendisi yatmamaktadır. Toprak bütünlüğü bir tehdit unsuru olmakla beraber temel sorun, Amerika'nın Irak'taki askeri varlığıdır. Bunu, kendi rejimine yönelik yaşamsal bir tehdit olarak görmektedir. Kuzey Irak politikasını ve Kürtlerle ilişkisini de bu yaşamsal tehdit bağlamında oluşturmaktadır.⁴²⁴

Suriye, savaş sonrası Irak politikasını ABD'nin başarısızlığı üzerine kurgulamış, bölgesel stratejilerin merkezine “işgal girişimlerine karşı direnişi” oturtmuştur. Suriye'nin Irak'a ilişkin temel hedefleri; ABD'nin askeri olarak tam bir başarısızlığa uğraması, askerlerini geri çekmesi ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olarak sıralanabilir.⁴²⁵

Kürtlerin ABD ile kurmuş oldukları yakın ilişki, Suriye'nin Kürtlerle arasına mesafe koymaktadır. Bu kızgınlık ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra Suriye'nin “intikam” almasına neden olabilecek boyutlara ulaşmış durumdadır. Sorunun temelinde, Kürtlerin bağımsızlık yolunda ilerlemelerinden çok ABD ile kurdukları yakın ilişki yatmaktadır.⁴²⁶

Suriye yönetimi Kuzey Irak'taki gelişmelerden rahatsızdır. Iraklı Kürtlerin özerklik elde etmeleri, Arapça'nın yanında Kürtçe'nin de resmi dil olarak kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın Kürt olması, Suriye Kürtlerini etkilemiş ve cesaretlendirmiştir. Bunun yanında Iraklı Kürtlerin Suriye Kürtleri üzerinde oynamaya başlaması süreci hızlandırmıştır. Örneğin 2004 yılındaki Kamışlı olaylarında, Suriye

⁴²³ Orhan, 2007b: 58.

⁴²⁴ Orhan, 2007b: 52-53.

⁴²⁵ Orhan, 2007b: 53.

⁴²⁶ Orhan, 2007b: 54.

Kürtlerine yakınlığıyla bilinen KYB'nin parmağı olduğu yönünde birçok iddia, hem Batı hem de Arap basınında yer almıştır. ABD'de düzenlenen Suriye Kürtleri konferansına Talabani'nin oğlunun katılması da, Kuzey Iraklı Kürtlerin konuya artık daha farklı yaklaştıklarının göstergesidir.⁴²⁷

4.6. Büyük Ortadoğu Projesi

Ortadoğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir.⁴²⁸

Ortadoğu terimi ilk kez 1902'de Alfred Mahan tarafından kullanılmış; 1990 sonrasında ise bu kavram üç unsuru ifade etmek için kullanılmıştır:⁴²⁹

- i) Sadece İsrail-Filistin toprakları,
- ii) Arap yarımadasını, Türkiye ve İran'ı da içine alan tanım,
- iii) Büyük Ortadoğu; Fas'tan Endonezya'ya kadar bütün coğrafya.

ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" de aslında üçüncü unsurda belirtilen geniş coğrafyayı kapsamaktadır.⁴³⁰ ABD'nin yakın dönemde gündeme taşımış olduğu BOP bu ülkeye göre küresel yeniden yapılanmanın ilk ve en önemli aşamasını

⁴²⁷ Orhan, 2007b: 54.

⁴²⁸ Arı, 2005: 25

⁴²⁹ Serkan Çelik ve Anıl Gürtuna, (2005): *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara: s.17.

⁴³⁰ Arı, 2005: 25.

oluşturmaktadır. BOP, siyasi, güvenlik, ekonomik, ticari ve enerji başlıkları altında hazırlanan programları içermektedir.⁴³¹

BOP aslında Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Dick Cheney, Richard Perle ve William Kristol gibi Neo-Con'ların önde gelen teorisyenleri tarafından 1997'de oluşturulan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin bir alt unsuru olarak ortaya çıkmıştır.⁴³²

Neo-Con'ların 1997 yılında teorisini ortaya koyduğu BOP'un pratik uygulaması İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanmaktadır. 1945 sonrasında ABD izlediği yalnızcılık politikasından ayrılmıştır. Yeni dönemde, savaştan ağır yaralarla çıkan İngiltere'den ve Fransa'dan boşalan güç dengesini ABD sağlamıştır. 1945 yılında, ABD Başkanı Franklin D.Roosevelt ve Suudi Arabistan Kralı arasında imzalanan anlaşma Amerikan şirketlerinin Suudi petrolü üzerindeki denetiminin ilk aşaması olmuş, akabinde ABD, Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'ya ağırlığını koymuş ve bölgede sadece ekonomik değil askeri olarak da egemenlik kurmuştur.⁴³³

Soğuk Savaş'ın ardından dengelerin değişmesiyle, ABD'nin enerji ve su kaynaklarına bakışı da farklılaşmıştır. Bu bağlamda, Neo-Con teorisyenler “kendileri için yeni bir dünya” kurma adına “küreselleşme” kavramını ön plana çıkarmıştır. Küreselleşmenin Ortadoğu'ya empoze edilmesini sağlamak için de Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) gündeme getirilmiştir.

BOP, Kuzey Afrika'nın en batıdaki ucundan Asya Pasifik bölgesine kadar uzanan oldukça büyük coğrafyayı kapsamaktadır. ABD'nin proje kapsamına aldığı ülkeler, küresel güç merkezlerini çevreleyen ülkelerdir.⁴³⁴ BOP'un sınırları ABD Başkanı Bush'un Ulusal güvenlik danışmanı ve şimdiki Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 7 Ağustos 2003 tarihinde The Washington Post Gazetesine yaptığı açıklamada “BOP ile 22 ülkenin hedef alındığını” söylemesiyle çizilmiştir. İlk defa Ortadoğu Barış Süreci çerçevesinde Madrid'de Simon Peres tarafından dile getirilen bu proje,

⁴³¹ www.turksae.com/face/index.php?text_id=30 (11.01.2007).

⁴³² Bahadır Selim Dilek, (2006): “BOP Irak'ta Çöküyor”, Cumhuriyet Strateji, Sayı:123: s.12.

⁴³³ Arı, 2005: 269.

⁴³⁴ Osman Metin Öztürk, (2005): “ABD, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, *Yorum*, Ankara, Sayı.03: s.6.

SSCB'nin yıkılmasıyla bölgede oluşan boşluğun başka güçler tarafından doldurulması veya radikal İslamcı grupların ön plana çıkması endişesiyle Neo-Conlar tarafından da benimsenmiş ve Pentagon'a bağlı "Stratejik Etütler Milli Enstitüsü" tarafından 1995 yılında tüm yönleriyle ele alınmıştır.⁴³⁵

1995 sonrasında askıya alınan proje, Başkan Bush tarafından 26 Şubat 2003'de "American Enterprise Institute"de Irak'a müdahale gerekçeleri esnasında, Saddam rejimi yıkılarak bu ülkenin de çağdaş demokratik değerleri kazanmaları ve Bağdat'ta kurulması olası demokratik rejimin bölge ülkeleri için "domino" etkisi yapacağı vizyonuyla gündeme gelmiştir. Savaşın sonra 6 Kasım 2003'de, bu kez "National Endowment for Democracy" kuruluşunda yaptığı konuşmada Başkan Bush, artık Müslüman dünyasının demokrasi ile tanışma vaktinin geldiğini" öne sürerek, bundan böyle terörü besleyen siyasi, ekonomik ve kültürel sorunların da üzerine gidilmesi ve İslam coğrafyasında kurumsal bir yapılanmanın gerektiğini dile getirmiştir. Böylece, küresel terörle savaş stratejisi, İslam dünyasına demokrasi, insan hakları ve ekonomik refah getirilmesi misyonuyla birleştirilmiştir. Başkan Bush, 8 Ocak 2004'de Kongre'de yapmış olduğu konuşmada, sınırları "Fas'tan Çin'e kadar uzanan büyük Ortadoğu coğrafyasında zulüm ve umutsuzluk egemen olduğu sürece" ABD ve müttefiklerini tehdit eden hareketlerin ortaya çıkacağını belirterek, terörü besleyen zeminin değiştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve akabinde 20 Ocak 2004 tarihinde yaptığı Birliğin Durumu konuşmasıyla bu Proje'nin uygulanması için düğmeye basılmıştır. ABD'nin, G8'ler için "Çalışma Belgesi" başlığıyla 13 Şubat 2004 tarihli El Hayat Gazetesi'nde⁴³⁶ dünya kamuoyunun ilgisine sunduğu Büyük Ortadoğu Projesi'nin uygulanma modeli ve hedefleri, Haziran 2004 G-8'ler toplantısı ve NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde resmen açıklanmıştır.⁴³⁷

4.6.1.BOP'a Getirilen Eleştiriler

İçeriği tam olarak ele alınmadan, neredeyse salt ABD menşeli olması nedeniyle tepki çeken bir proje ya da daha doğrusu girişimle ön plana çıkan BOP, birçok yazar

⁴³⁵ Fevzi Uslubaş, (2005): *İmparatorlukların Bataklığı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul: s.221.

⁴³⁶ Londra Merkezli, ABD ve İngiltere'den yakından takip edilen gazete.

⁴³⁷ Uslubaş, 2005: 221-222.

tarafından öncelikle yeni olmamakla eleştirilmektedir. BOP dünyanın büyük kısmı tarafından ABD'nin emperyalist projesinin yeni bir adımı olarak algılanmıştır. Müttefikleri arasında inanırlılığını ve güvenilirliğini kaybeden ABD'nin bu yaklaşımı, doğal olarak olumsuz tepkiler almıştır. ABD'nin müttefikleri de dâhil birçok Ortadoğu ülkesindeki halkın yaklaşık 2/3'ü, ülkelerinin ABD işgaline uğrayacağına inanması olumsuz tepkiler için son derece açıklayıcı olmuştur. Wallerstein'in tabiriyle ABD, 200 yılda kazandığı inandırıcılığını 1960'larda altın rezervini tükettiğinden daha hızlı kaybetmektedir.⁴³⁸

“Irak, ABD için ikinci Vietnam oluyor” yorumları son bir yıldan bu yana artık daha sık duyulmaya başlanmıştır. Vietnam-Irak benzerliğini dile getiren yorumlara ısrarla karşı çıkan ABD Başkanı George Bush bile New York Times gazetesi yazarı Thomas Friedman'ın “Irak'taki durumla Vietnam savaşı sırasında komünist Kuzey Vietnam ordusunun düzenlediği *Tet Taarruzu* arasında benzerlik bulunduğu”nu dile getirdiği makalesine ilişkin olarak “haklı olabilir” diyerek Irak'ta son dönemdeki artan şiddete bağlı olarak iki savaş arasındaki paralelliği ilk defa kabul etmiştir.⁴³⁹

BOP, Amerika'nın önemli stratejistlerinden birisi olan Zbigniew Brzezinski tarafından da eleştirilmiştir. Brzezinski, demokrasinin ancak ve ancak bir siyasi itibar ortamında gelişebileceğini vurgulamıştır. Bu anlayışa göre İsrail'in kontrolünde yaşayan ve aşağılanan Filistinliler demokrasinin erdemlerini kolayca bulamayacaklardır. Aynı durum Amerika'nın işgali altındaki Irak için de geçerli olacaktır.

Diğer bir eleştiri de BOP çerçevesinde yapılanların hukuki bir geçerliliğe sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Buna göre Amerikan yönetimi, 1991 yılındaki askeri operasyon için gördüğü desteği, 2003 askeri harekâtı için görememiştir. Her ne kadar aralarındaki stratejik ortaklıktan ötürü İngiltere'nin tam desteğini alsa da, askeri harekâtın uluslararası meşruiyeti edinilememiştir. Amerikan yönetimi, Irak'ın elinde 1441 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına aykırı bir şekilde bölge güvenliğini tehdit edecek sayıda kitle imha silahı bulunduğunu iddia etmişse de, BM

⁴³⁸ Serhat Erkmen, (2004): “ABD, Büyük Ortadoğu ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:5, Sayı:52: s.17.

⁴³⁹ Dilek, 2006: 12.

gözlemcileri, bu iddiaları doğrulayacak bir bulguya ulaşamamıştır. Birleşmiş Milletler gözlemcilerinin hazırladığı raporlar da, Amerika-İngiltere ittifakının iddialarını desteklememiştir. Hatta Amerika delil olarak bazı uydu fotoğraflarını göstermişse de, yine de Irak'ın elinde kitle imha silahı olduğunu kimseye ispat edememiştir.⁴⁴⁰

İran, bölgesel çıkarları nedeni ile Saddam rejiminin sona ermesini onaylamakla birlikte, ABD'yle arasındaki “düşmanlık” nedeniyle “Irak'a Özgürlük Operasyonu”na tam bir destek vermemiştir. İran, Irak'a müdahale sürecinde izleyeceği politikanın “aktif tarafsızlık” olduğunu belirtmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı, müdahale öncesinde ve müdahale boyunca İran'ın bu tutumunu “tarafsız, ancak kayıtsız değil” şeklinde özetlemiştir. Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi İran için memnuniyet verici olmasına rağmen İran, bir “Amerikan Savaşı”ni onaylıyor görünmeme endişesi içinde kalmıştır. Washington'un savaş sebeplerine, askeri yöntemlerine, savaş sonrası Irak ve bölgesel düzen planları karşısında İran'ın şüpheli bakışı Amerika'nın Irak'a yerleşmesiyle daha da derinleşmiştir. Bu kaygılar, İran'ın ne müdahalenin içinde yer alan ne de tamamen dışında kalan politikasında belirleyici olmuştur.⁴⁴¹

4.6.2.BOP'ta Geline Son Nokta

Irak'ta siyasi yapı, etnik gruplar ve mezhepler üzerine kuruludur. Yönetimdekiler Irak devletine hizmet etmekten çok, bağlı oldukları gruplara hizmet etmektedirler. Nüfusun % 60'ını oluşturan Şiiiler, ilk kez ele geçirdikleri iktidarı korumak ve sağlamlaştırmak istemişlerdir. Sünniler ise iktidarı kaybetmenin üzüntüsü ile bir yandan işgal kuvvetlerine, bir yandan Şiiilere saldırılar düzenlemişlerdir. Kendi aralarında bölünen Şiiiler ise hem birbirleri ile hem de Sünnilerle savaş haline girmişlerdir. Kuzeyde ise, birleşen iki Kürt grup, bölgedeki hegemon emperyal güçlerle işbirliği yaparak adım adım bağımsızlığına kavuşacaklarına inanmışlar ve planlarını buna göre yapmışlardır.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Ertan Efeğil, “1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi'ni Kabul Etmedi?” www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=2 (10.12.2006).

⁴⁴¹ Pınar Arıkan, (2006): “ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu”, in Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (eds.) *II. Körfez Savaşı*, Platin Yayıncılık, Ankara: s.167.

⁴⁴² Cihangir Dumanlı, (2006b): “ABD Irak'ta Seyirci”, Cumhuriyet Strateji, Sayı:130: s.22.

Irak ekonomisi de çok kötü bir duruma girmiştir. 1970'lerde polis devleti ekonomisi, 1980'lerde savaş ekonomisi, 1990'larda ambargo ekonomisi yaşayan ülkede işsizlik oranı % 20 ile % 60 arasında tahmin edilmektedir. GSMH'nin % 70'ini, devlet gelirlerinin % 95'ini oluşturan petrol ihracatı, savaştan önce günde 2.5 milyon varil iken, şimdi günde 1.5 milyon varile düşmüştür. Petrol üretimini artırmak için güvenlik, yatırım ve ehliyetli personel eksikliği bulunmaktadır ve üstüne bir de günde 500 bin varil petrol çalındığı tahmin edilmektedir. Bu sorunlar bir yana; elektrik, su, temizlik, sağlık, eğitim gibi temel hizmetler dahi verilememektedir. Çünkü bu hizmetleri verecek kurumların başındakiler, sadece kendi gruplarına hizmet etmektedirler, güvenlik bulunmamaktadır. Ayrıca hizmetleri sağlayacak eğitilmiş personel eksikliği de hissedilmektedir. Doktorların ise büyük bir kısmı ülkeyi terk etmiştir. Ayrıca yolsuzluk da alıp başını gitmiştir.⁴⁴³

Irak'ta yaşanan olaylar, 2006 yılının sonuna doğru daha da sıkıntılı bir hal almıştır. İşte bu noktada, ABD'deki "iç denetim mekanizmaları" harekete geçmiştir. ABD Başkanı George Bush, Kongre seçimlerinde Demokratlara karşı kaybetmiş, hemen arkasında ortaya çıkan yenilgiyi gerekçe gösterip Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'i görevinden almış ve yerine eski CIA başkanlarından Robert Gates'i atamıştır. Böylece, ABD'nin Irak politikasında revizyona gidileceğinin ilk işareti ortaya çıkmıştır. İkincisi belki de birincisinden çok daha fazla umut doğuran işaret ise hazırlayanları arasında Gates'in de bulunduğu Irak Çalışma Grubu'nun (İÇG), kamuoyunda Hamilton-Baker raporu olarak bilinen öneriler dizisinin yayınlanması olmuştur.⁴⁴⁴

Bu raporun ardından da yeni yılda, 11 Ocak 2007'de Yeni Irak Stratejisi (YIS) açıklanmıştır. Bu stratejide, 2006 İÇG raporu yönünde bir strateji oluşturulmamış gözükmektedir. YIS, 20.000 ek ABD askeri göndermek amaçlı bir stratejik girişimi karşılamaktadır. Ayrıca bu yeni stratejide İran ve Suriye, diplomatik çözümün dışında bırakılmıştır. YIS, ise ağırlıklı olarak Steven Hadley⁴⁴⁵ - Jack Keane ve Robert Kagan⁴⁴⁶ tarafından oluşturulmuştur.

⁴⁴³ Dumanlı, 2006b: 22.

⁴⁴⁴ Bahadır Selim Dilek, (2007): "ABD Irak'ta Çıkış Arıyor", Cumhuriyet Strateji, Sayı:133: s.12.

⁴⁴⁵ Ulusal Güvenlik Danışmanı

YIS, 6 temel öğeye dayanmaktadır.⁴⁴⁷ İlk olarak Irak'taki sürece Iraklıların önderlik etmesi belirtilmiştir. İkinci olarak Iraklıların Irak halkını korumasına ABD'nin yardımcı olması planlanmıştır. Üçüncü olarak aşırı akımlara mensup gruplar izole edilmelidir. Siyasi süreç için yeni bir alan yaratılması dördüncü öge olarak YIS'ta yer almıştır. Beşinci olarak siyasi ve ekonomik çabalar çeşitlendirilmelidir. YIS'taki son ögede Irak stratejisinin bölgesel bir yaklaşıma yerleştirilmesi öngörülmüştür.

Yukarıdaki maddelere bakarak, YIS 4 başlıkta açıklanabilir: Güvenlik-politik-ekonomik ve bölgesel⁴⁴⁸

Güvenlik: Irak'a ek asker gönderilmesi.

Politik: Ulusal uzlaşma çabalarını hızlandırmak - Tüm aşırılıkçı grupları temizlemek için ABD ve Irak ordusuna yetki vermek ve ılımlı partileri içeren yeni bir hükümet kurulması. Bunun içinde Muktada Sadr'ın yok edilmesi gerekmektedir. Şii-Sünni-Kürt koalisyonlu yeni hükümet kurulması sağlanmalıdır.

Ekonomik: Hidrokarbon yasasının çıkartılması – Hizmetlerin tüm bölgelere eşit bir biçimde dağıtılması – Yeşil Bölge⁴⁴⁹ dışında da ABD'li sivillere yer verilmesi

Bölgesel: Arap devletleri ile daha etkin ilişkilerin kurulması – Komşu yardımları için bölgesel bir forum oluşturulması – PKK ile mücadelenin arttırılması – Irak'taki İran ve Suriye varlığına karşı konulması – BM'nin Irak bağlamında aktif hale getirilmesi

Kitle imha silahlarının bulunması ve Saddam rejiminin cezalandırılmasından ziyade, Ortadoğu bölgesine hâkimiyet, bölgenin enerji kaynaklarının kontrolü ile İsrail'in güvenliği mülahazasıyla yapılan Irak müdahalesiyle Arap Ligi Genel Sekreteri

⁴⁴⁶ American Enterprise Institute'dan iki uzman. Bu think-tank kuruluşu Neo-con'lar tarafından desteklenmektedir.

⁴⁴⁷ Serhat Erkmen, (2007): "ABD'nin Yeni Irak Stratejisi ve Başarı Şansı", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:82: ss.16-17.

⁴⁴⁸ Erkmen, 2007: 16-17.

⁴⁴⁹ Bağdat'ta ABD elçiliğinin ve diğer kurumlarının bulunduğu bölgeye verilen ad.

A.Musa'nın deyimiyle "Cehennem Kapıları" açılmış ancak, yeniden kapatılması için yeterli bir formül henüz bulunamamıştır.⁴⁵⁰

Amerika'nın eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger bir makalesinde⁴⁵¹ Amerikan ordusunun Irak'tan ani çekilmesinin Ortadoğu boyutunda bir Sünni-Şii kavgasına neden olacağını ve bölgeyi ateş içinde bırakacağını ifade etmiştir. Kissinger'e göre Irak'ta çözüm için iki boyutlu bir diplomasi uygulanmalıdır. Birinci boyutta Irak'a komşu ülkeler toplanmalı ve onlara barışçı bölgesel düzene katılma hakkı verilmelidir. Bu grupta, Türkiye, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan olmalıdır. Onların görevi danışmanlık yapmak ve dış baskılara karşı birleşik bir cephe oluşturmaktır. Karşılıklı pazarlıklar Suriye ve İran'la devam ettirilmelidir. Onlara da barışa katkıda bulunma hakkı verilmelidir. Bu toplantılar sonunda bütün taraflar uluslararası bir konferansa gitmelidirler. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri Pakistan, Hindistan ve Endonezya istikrar için sistemde yerini almalıdır. Barışın dışındaki seçimler ağır fiyat ödemelerine neden olmalıdır. İsrail'i çevreleyen ılımlı Arap ülkeleri de kendi aralarında bir uzlaşmaya gitmelidir. BM tek başına askeri sonuçları ve siyasal yapıyı taşıyamaz. Irak uluslararası toplum tarafından kalkındırılmalıdır.

Bu makaleden sonra 10 Mart 2007'de böyle bir konferans toplanmasına karar verilmiştir.⁴⁵²

4.7.2004 Sonrası İsrail-Türkiye İlişkilerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

Türkiye, İsrail ve Amerikan Yahudi topluluğuyla ilişkisini 1990'lardaki gibi 2004'lere kadar da güçlü bir şekilde ara sıra dalgalanmalara rağmen sürdürmüştür.

İki ülke arasındaki ilk kriz Başbakan Erdoğan'ın Hamas'ın lideri Şeyh Yasin'in 21 Aralık 2004'de İsrail tarafından suikastla öldürülmesinden dolayı yaptığı açıklamada

⁴⁵⁰ Uslubaş, 2005: 196.

⁴⁵¹ Makalenin tam metnine ulaşmak için Henry Kissinger, "About Irak", 19.01.2007 http://contreinfo.info/article.php3?id_article=420. (23.11.2007).

⁴⁵² Hasan Köni, (2007): *Amerika'nın Uluslararası Politikası*, Ekim Yayınları, İstanbul: ss.120-121.

olayı bir terör hareketi olarak tanımladığı zaman ortaya çıkmıştır. Erdoğan İsrail’i şiddetle kınayarak Mayıs ayında Gazze Şeridi’nde ve Rafah’da 200 adet Filistinlinin evinin İsrail tarafından yıkılmasını bir ‘devlet terörü’ olarak tanımlamıştır.⁴⁵³ Bu tepkiler sonrası Arap ülkelerinin desteğini alan Recep Tayyip Erdoğan, Suriye ile bir adım daha yaklaşmıştır. İsrail’e karşı sert çıkışların, Recep Tayyip Erdoğan ve partisinin uzun vadede Arap ülkelerine liderlik etme isteğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

İsrail ile Türkiye ilişkileri 2006’nın başında en ciddi bunalımını geçirmiştir. İsrail’in var olma hakkını tanımayan ve İsrail ile önceden yapılan anlaşmaları kabul etmeyen Hamas,⁴⁵⁴ Şubat 2006’da Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Hamas lideri Halid Meşal’in Türkiye’ye gelişi, hem İsrail’de, hem de dünyada tepkilere neden olmuştur.

16 Şubat sabahı bir Filistin heyetinin Ankara’ya geldiği, heyette İsrail tarafından aranan, terörist olarak görülen, örgütün Şam’daki siyasi lideri Halid Meşal’in de bulunduğu haberi Türkiye’de ve dünyada büyük şaşkınlığa yol açmıştır.

Türk Dışişleri, başta “Davet yok. Başka kanallarla gelmiş olabilirler” açıklaması yapmıştır. Bakanlık daha sonra ziyaretin Hamas’ın talebi üzerine yapıldığını resmen duyurup, “Görüşmelerde Filistin seçimlerinden sonra ortaya çıkan durum ışığında uluslararası toplumun beklentileri, en açık şekilde iletilecektir” bilgisini vermiştir. Bakanlık, ziyaretin Türkiye’nin Orta Doğu barış sürecine dair saydam ve ilkeli politikası çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dışişleri’nin ziyareti Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği’ne yapılan vize başvurusuyla öğrendiği belirtilmiştir.

⁴⁵³ Olson, 2005: XI.

⁴⁵⁴ Hamas, 1987’nin aralık ayında birinci İntifada’nın başlamasından kısa bir süre sonra Mısır’daki Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin kanadı olarak kuruldu. Örgütün lideri Şeyh Ahmed Yasin’dir. Hamas’ın kuruluş amacı, Ürdün Nehri’nden Akdeniz’e kadar olan İsrail’i de kapsayan topraklarda İslami yönetime dayalı, özgür bir Filistin devleti kurmaktır. Hamas, Filistin lideri Yaser Arafat yönetimindeki Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) İsrail karşısındaki pasif politikasını eleştiriyor, İsrail’in Filistin topraklarındaki varlığının sona erdirilmesini istiyordu. Özgürlüğü sağlamanın yolunun silahlı mücadeleden geçtiğine inanan Hamas, askeri kanadı İzzeddin El Kassam Tuğayları kurulur kurulmaz cihat ilan ederek ideolojisini hayata geçirdi. Hamas, FKÖ’nün Filistin’deki tek ulusal güç olarak tanınmasına ve Filistin halkının tek temsilcisi olarak görülmesine de karşı çıkıyor, örgütün laik ideolojisiyle çatışyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bora Bayraktar, (2007): *Hamas*, Kara Kutu Yayınları, İstanbul: ss.58-74.

Heyette Meşal'in yanı sıra siyasi bürodan Halid Ari Abdulgadir, İmad Galad, Nanuk Alami, Sami Naf Hatir, Muhammed Ahmed Abid Al ve Mustafa Ahmed yer almıştır.⁴⁵⁵

Planlamalar sırasında öngörülse de Başbakan R. Tayyip Erdoğan, Hamas heyetini kabul etmemiştir. Heyet AKP Genel Merkezi'nde Siyasi ve Hukuk İşlerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ile görüşmüş, heyette dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de yer almıştır. Başbakanlığa göre Gül toplantıya partideki görevine istinaden katılmıştır. Buna istinaden ziyaret bir anlamda resmileşmemiştir. Ziyaret gerçekleşmeden önce Ankara, İsrail ve ABD'ye bilgi vermiştir. Ancak İsrail yine de tepki göstermiştir. İsrail Dışişleri Bakanı Tzippi Livni, Abdullah Gül'e " Hamas terör örgütüdür, ziyareti ülkem adına protesto ediyorum" mesajı göndermiştir. Gül, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Ross Wilson'ı da aramış, ziyarete ilişkin bilgi vermiştir. ABD'li diplomatlar, Türkiye gibi bir müttefik ülkenin hassas bir konuda kendileriyle diyaloga girmemesinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir.

Washington, Meşal'in ziyaretinin Hamas'ın çıkarlarına hizmet ettiğini ifade etmiştir. Bu bakışa göre ziyaret, Hamas'ta "Uluslararası topluluğun beklentilerini yerine getirmeden de Türkiye'den kabul görebildiğimize göre, çizgimizde direnerek Batı'nın diplomatik ambargosunu kırabiliriz" inancı yaratmıştır. Bir başka Amerikalı yönetim mensubu ise, Ankara'nın Hamas'a "jest" yaptığını savunmuş ve sonucu " Hamas: 1, Teröre karşı cephe: 0" diye özetlemiştir.⁴⁵⁶

Amerikan Yahudi Komitesi Başkanı David A. Harris ise ziyareti şu şekilde değerlendirmiştir:

" Hamas'a kötü niyetli bir şekilde kırmızı halı serilmesinden dolayı hayal kırıklığına uğradık. Bu trajik bir hataydı. Hamas'a

⁴⁵⁵ Bayraktar, 2007: 195.

⁴⁵⁶ Yasemin Çongar, " ABD'nin Gözünde Hamas Ziyareti", Milliyet, 20.02.2006.

Ortadoğu Dörtlüsünün taleplerini yerine getirmeden meşruiyet sağlayacak bu tür girişimler barış sansını azaltıyor.”⁴⁵⁷

Hamas'ın ziyareti Türkiye ile İsrail'in arasını açmıştır. İsrail Başbakanlık Sözcüsü Raanan Gissin'in “Ziyaret, iki ülke ilişkilerinde derin yara açacak büyük bir hata, Biz, Abdullah Öcalan ile bir araya gelsek siz ne hissederdiniz?” şeklindeki açıklaması hemen Ankara tarafından “talihsiz bir beyan” olarak eleştirilmiştir. Ankara, İsrail'de iç siyaset kaygısıyla yapılan açıklamaların, “Türk tarafında derin yara açabileceğini” İsrail'e bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada da şöyle denilmiştir:

“İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Hamas heyetinin Ankara'ya ziyaretiyle ilgili olarak dün yaptığı açıklama, tarafımızdan talihsiz bir beyan olarak telakki edilmektedir. Bu açıklamadaki benzetmelerin tamamen yersiz ve yanlış olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen iç politika saikiyle yapıldığı anlaşılan bu beyandan duyduğumuz memnuniyetsizlik ve rahatsızlığa, dün (önceki gün) İsrail tarafının dikkati çekilmiştir”⁴⁵⁸

Dışişleri Bakanlığı kaynakları da, terör örgütü PKK ve Hamas arasında benzetme kurulmasının büyük bir yanlış olduğunu büyükelçiler düzeyinde İsrail'e ilettiklerini bildirmişlerdir.

4.8.Refik Hariri Suikastı ve Türkiye'nin Tutumu

2005'in başında Şubat ayında Ortadoğu önemli bir olayla daha çalkalanmıştır. Lübnan'da uzun yıllar başbakanlık yapmış olan ve Suriye kuvvetlerinin Lübnan'ı terk etmesi gerektiğini savunan Refik Hariri bir bombalı suikast sonunda Beyrut'ta öldürülmüştür. 350 kg. patlayıcı ile gerçekleştirilen suikast “Büyük Suriye'de Zafer ve Cihad” örgütü tarafından üstlenilmiştir. Böylece suikast ertesinde Suriye, şüpheliler listesinin en üstünde yer almıştır.⁴⁵⁹ Suikastın hemen ardından Suriye eski Devlet

⁴⁵⁷ Bayraktar, 2007: 196-197.

⁴⁵⁸ Cumhuriyet, 18.02.2006.

⁴⁵⁹ Yavuz, 2005: 11.

Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam,⁴⁶⁰ Esad'ın suikastta rolü olduğunu iddia eden açıklamalarda bulunmuş ve Suriye'yi iyice köşeye sıkıştırmıştır.⁴⁶¹

Suriye'nin ABD'nin başını çektiği uluslararası kamuoyu tarafından “zanlı” konumuna düşürüldüğü bir sırada, suikastın bir ay sonrasında, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Nisan 2005'te Suriye'ye düzenleyeceği resmi ziyaret gündeme gelmiştir. ABD, hiçbir şekilde bu ziyaretin gerçekleşmesini istememiştir. Özellikle Hariri suikastından sonra, ABD'nin Suriye üzerindeki baskıları artmış, bu baskılar sonunda Suriye 1976'dan beri Lübnan'da konuşlanan birliklerini geri çekmeye başlamıştır. Hatta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, “Coni'yi bekliyorum” demiş ve ABD'nin Irak'a yaptığı gibi asılsız iddialarla Suriye'ye de saldıracağını ifade etmiştir.⁴⁶²

Suriye'nin bu şekildeki bunalımlı günlerinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi ve bölgedeki en güçlü ülkelerden biri olan Türkiye'nin Cumhurbaşkanı, ABD'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen Suriye ziyaretini gerçekleştireceğini bildirmiştir. Bu durum dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Edelman tarafından “uluslararası camiaya katılın” çağrısı ile tepki almıştır. O sırada Birleşmiş Milletler (BM) de Suriye'ye 1559 sayılı kararı ile Lübnan'dan askerlerini tamamen çekmesini istemiştir. ABD'nin tüm isteksizliğine rağmen Cumhurbaşkanı Sezer'in Suriye ziyareti 13-14 Nisan 2005 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu ziyareti Suriyeli dış ilişkiler uzmanı Hüsnü Mahalli şöyle değerlendirmiştir.⁴⁶³

“...Türkiye, siyasi tercihleri içinde Suriye için çok çok önemli bir ülke. Hatta bazı Suriyeli yetkililer Türkiye'yi Arap ülkelerinden daha fazla önemsiyorlar; hatta geçen hafta bir Suriyeli, 'Keşke biz de Türk olsaydık' gibi bir espri yaptı. Çünkü Suriyeliler açısından Türkiye'nin tavrı gerçekten çok önemli. Türkiye olumlu bir tavır sergiliyor. Her alanda çok ciddi bir işbirliği var; siyasal, güvenlik, diplomatik ve ekonomik ilişkilerde çok ciddi bir iyileşme ve ilerleme var. Siyasi

⁴⁶⁰ Suriye'nin sürgündeki muhalif lideri, Paris'te yaşıyor.

⁴⁶¹ Balbay, 2006: 176.

⁴⁶² Yavuz, 2005: 11.

⁴⁶³ Yavuz, 2005: 11-12.

*kadrolar ve yöneticiler arasında inanılmaz bir karşılıklı güven söz konusu. Bütün bunlar yan yana konulduğunda bu gezi Suriyeliler açısından çok çok önemli. Özellikle Sayın Cumhurbaşkanı'nın Amerikan baskılarına karşı 'elbette gideceğim' şeklindeki yanıtı burada inanılmaz bir duygusallığa ve motivasyona neden oldu. Sokakta herkes Cumhurbaşkanı'nın gezisini konuşuyor. Tahmin ediyorum bu gezi Suriye-Türkiye ilişkilerinde çok çok daha ileriye dönük -Suriyeliler açısından söylüyorum tabii-ufuklar açacak."*⁴⁶⁴

Hariri'nin ölümünden sonra, önce Suriye'den Lübnan'daki askeri varlığına son verilmesi istenmiştir. Arkasından da Nisan 2005'te BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir kararla, "Hariri suikastı"nın soruşturmakla görevli Alman Savcı Detlev Mehlis'in başkanlığında bir Uluslararası Soruşturma Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun geçici raporu açıklandığında Suriye'nin suçlandığı gözlemlenmiştir.⁴⁶⁵ Rapor, Mehlis Raporu olarak adlandırılmıştır.⁴⁶⁶

Mehlis Raporu ara bir rapordur ve son kararı yine BM Güvenlik Konseyi verecektir.

4.9. Demokratikleşme Yolundaki Suriye'ye Türkiye'nin Bakışı

2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü üzerine Beşar Esad'ın iktidara gelmesinin ardından Suriye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatında bir değişim süreci yaşanmaya başlamıştır. Beşar Esad iktidarının ilk yılının ikinci yarısında, daha sonraları "Şam Baharı"⁴⁶⁷ olarak adlandırılacak bir siyasi, sosyal, ekonomik reform süreci siyasi elitler ve halk tabanında yaşanmıştır.

⁴⁶⁴ Yavuz, 2005: 12.

⁴⁶⁵ Türel Yılmaz, (2005): "Mehlis Raporu: Suriye ve Türkiye'deki Yansımaları", *2023 Dergisi*, Sayı:56: s. 31.

⁴⁶⁶ Mehlis Raporu'nun tam metni için Bkz: <http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport> (14.11.2007).

⁴⁶⁷ Uluslararası basındaki yaygın adıyla "Damascus Spring".

Demokrasi, sivil toplum, reform, insan hakları gibi kavramlar, bu dönem Suriye'nin siyasal ve sosyal yaşamında etkili olmaya başlamıştır.⁴⁶⁸

Suriye medyası da Beşar Esad'ın yolsuzlukla lekelenmemiş, değişim ve ilerleme arayışında Suriye gençliğini temsil eden aydınlanmacı ve açık imajını desteklemek için oluşturulan kampanyaya katılmıştır. Temel vurgu Beşar Esad'ın hobisi; internette gezinmek olmuş ve buna ek olarak kendisinin Suriye Bilgisayar Bilimleri Derneği Başkanı olarak bu konularda yaptığı çalışmaların altı çizilmiştir.⁴⁶⁹

Beşar Esad yönetimindeki Suriye, pazar ekonomisine hızlı bir geçiş yapmıştır. Beşar Esad, selefinden daha ciddi bir şekilde politik reformlardan önce ekonomik reformlara girişmiştir.⁴⁷⁰

Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkilerinin gelişmesi, reform alanına da yansımıştır. Suriye, Türkiye'yi bir model ülke olarak görmektedir. Suriye'nin Türkiye'ye yönelik bu bakışı, ortak değerler, Türkiye'nin demokrasi tecrübesi gibi etkenler reform projesinde Türkiye'yi ön plana çıkarmaktadır.

Suriye, demokratikleşme konusunda Türkiye'yi kendisine model olarak görmekte ve yapacağı katkıya olumlu bakmaktadır.⁴⁷¹

4.10.AB'nin Güneye Genişleme Süreci ve Türkiye-Suriye İlişkileri

Barcelona'da Kasım 1995'te 15 Avrupa Birliği ve 12 Akdeniz ülkesi Dışişleri Bakanlarının katılımı ile oluşturulan Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda, Avrupa Birliği'nin güneye açılım politikasının temel ilkelerini içeren Barcelona Bildirgesi imzalanmıştır. Avrupa ile Akdeniz'e komşu ülkeler arasında oluşturulmak istenen ortaklığın amacı siyasi diyalogun ve güvenliğin artırılmasıyla oluşacak ortak bir barış ve istikrar alanı yaratıp Akdeniz ülkelerinin zaman içinde kendi aralarında

⁴⁶⁸ Oytun Orhan, (2005): "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:65: s.22.

⁴⁶⁹ Zisser, 2000: 118.

⁴⁷⁰ Volker Perthes, (2006): *Syria Under Bashar al-Asad: Modernisation of Change*, Routledge, Second Edition, London: p. 5.

⁴⁷¹ Orhan, 2005: 28.

gerçekleştirilecek serbest ticaret bölgesi yoluyla ortak bir refah alanı oluşturmaktır. Suriye, Barcelona Sözleşmesi'ni imzaladıktan üç sene sonra 1998'de AB ile Ortaklık Anlaşması için müzakerelere başlamış ve Aralık 2003'te Suriye ile AB arasında bir Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Suriye, Türkiye ile STA imzalama konusunda yükümlülük altına girmiştir. Türkiye de Gümrük Birliği anlaşması gereğince AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ikili anlaşmaları imzalamak zorunda olduğu için 2004 yılı sonunda R.Tayyip Erdoğan'ın da katılımıyla STA imzalanmıştır.⁴⁷²

Suriye, Beşar Esad'ın iktidara gelmesinden sonra başlattığı demokratikleşme çabalarını daha üst platformlara taşımak için Avrupa Birliği (AB) ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Hatta uzun vadede AB'nin genişleme süreci Ortadoğu'yu da kapsarsa tam üye olmayı da arzulamaktadır. Bunun için de Türkiye, Suriye için kilit ülke konumundadır. Örneğin Türkiye'nin Halep Başkonsolosu Hulusi Kılıç bir konuşmasında Suriye'nin "Avrupa'ya açılma" çabasında Türkiye'ye büyük önem verdiğini, ilerleyen yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi gelişmeler yaşanacağına inandığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir.

*"Suriye, Türkiye'yi Avrupa'ya açılan kapı olarak nitelendiriyor. Bizim için de Suriye Ortadoğu'ya geçişte önemli yollardan biri. Bu açıdan önümüzdeki süreçte daha ciddi gelişmeler olacağına inanıyorum."*⁴⁷³

Türkiye'nin AB üyeliği için de Suriye önemli bir ülkedir. Çünkü sınır komşusu ile sorun yaşamayan bir ülke olmak AB karşısında Türkiye'nin elini güçlendirecektir. Bu konuda Suriye'de de önemli bir bilinç oluşmaktadır. Suriye Enformasyon Bakanı Dr. Mehdi Dahlallah, Ankara'nın AB üyeliğini desteklediklerini belirtmiş ve Türkiye'nin AB ve Arap ülkeleri arasından köprü rolü oynayacağını söylemiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷² www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir (13.11.2007).

⁴⁷³ Zaman, 08.06.2004.

⁴⁷⁴ Zaman, 23.12.2004.

4.11.2006 Lübnan-İsrail Gerginliği ve Türkiye-Suriye İlişkileri

12 Temmuz-14 Ağustos 2006 arasında devam eden Lübnan Savaşı'nı tetikleyen gelişmeler, Hizbullah'ın İsrail'in askeri mevzilerini ve sınıra yakın köylerini Katyuşya füzeleri ve havan topu ateşine tutması ve bu arada bir Hizbullah timinin sınırı geçerek iki İsraili askeri kaçırmaması olmuştur.⁴⁷⁵

İki askeri Lübnan'da üslenmiş olan Hizbullah tarafından kaçırılan İsrail, Lübnan'ı bombalamıştır. Tüm dünyanın, şiddetin Suriye'ye sıçramasından kaygılandığı bir sırada ABD, bir yandan BM'den İsrail aleyhine bir karar çıkmasını vetosuyla engellemiş, ardında da Lübnan Başbakanı Fuad Sinyora'ya desteğini açıklayarak belirsiz bir politika izlemiştir.⁴⁷⁶

İran Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad, Suriye'ye yönelik bir İsrail saldırısının tüm İslam âlemine yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceğini ve çok sert bir karşılık göreceğini söylemiş ve Ahmedinejad ayrıca, "İslam Konferansı Örgütü İsrail'in yarattığı yeni kriz konusunda daha faal olmalıdır" diyerek İslam Dünyasını işbirliğine çağırmıştır.⁴⁷⁷

Hemen ardından Suriye'de iktidarda olan Baas Partisi'nden yapılan açıklamada, "Suriye halkı, barbar İsrail'in suçlarına karşı Lübnan halkına ve kahramanca direnişlerine desteğini artırmaya hazırdır" denilmiştir.⁴⁷⁸

Türkiye'den tepki Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dan gelmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ardahan'da Toplu Konut İdaresi'nin açılış töreni sonrası gazetecilere yaptığı açıklamada, "İsrail bana göre dünyada kendini yalnızlığa doğru taşıyor" demiştir.

⁴⁷⁵ Meliha Benli Altunışık, (2007): *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, TESEV Yayınları, İstanbul: s.11.

⁴⁷⁶ Hürriyet, 15.07.2006.

⁴⁷⁷ Cumhuriyet, 15.07.2006.

⁴⁷⁸ Hürriyet, 15.07.2006.

Ortadoğu’da, Filistin’de 20 bombalama sonucu 7 Filistinli çocuğun öldürülmesiyle başlayan bir sürecin bulunduğunu belirten Erdoğan, şöyle devam etmiştir:

“Tabii bu hep göz ardı edildi. Gösterilmedi. 7 çocuk öldürüldü acımasızca ve bunun ardından bir onbaşının kaçırılması var. Ardından bizler devreye girdik. Filistinli ve İsraili yetkililerle görüşmelerimiz oldu. Bunlarla da kalmadık. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ile Rusya Devlet Başkanı ve İngiltere Başbakanıyla, Arap yetkililerle görüşme yaptık, sorunu nasıl çözeriz diye. Tüm gayretlerimiz neticesinde, orada orantısız bir güç kullanımına son verin, biz onbaşığı size bulup vereceğiz. Sayın Abbas bunu istiyor. İsmail Haniye de bunu istiyor dedik ama bunlar maalesef dinlenmedi. Filistin altyapısı bombalanarak artık adeta yok edildi.”⁴⁷⁹

Hizbullah’ın bir eylemi sonucu Lübnan’ın cezalandırılmasının akıl alır ve insani yanının bulunmadığını belirten Erdoğan, şöyle devam etmiştir:

“Yani bunun oradaki diplomasi boyutuyla da kabullenilir bir yanı yoktur. Bunlar Ortadoğu barışını adeta yok etmeye yönelik adımlardır. Burada süratle bir ateşkesin sağlanması ve diplomatik adımlarla barışı nasıl sağlamanın düşünülmesi lazım. İsrail’in bir defa bu noktada tavrını gözden geçirmesi lazım.”⁴⁸⁰

Birleşmiş Milletler’in de çok açık net ateşkes talebinde bulunduğu dikkat çeken Erdoğan, bu noktada ABD’yi de daha duyarlı davranmaya davet ettiklerini ifade etmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nde 14 ülkenin İsrail’e karşı bir tutum içine girdiğini belirten Erdoğan, şöyle diyerek konuşmasına son vermiştir:

⁴⁷⁹ Hürriyet, 14.07.2006.

⁴⁸⁰ Hürriyet, 14.07.2006.

*“Ortadoğu’nun bir kan gölü haline dönüşmemesi gerekir. Türkiye olarak hassasiyet içindeyiz. Kendi aramızda görüşmelerimizi yapıyoruz. Görüşmelerimiz daha detaylı olarak da devam edecek. Daha başka neler yapılabilir diye de düşünüyoruz. Ama Birleşmiş Milletler bu konuda çok daha farklı bir gayret göstermelidir. Şu anda buna savaş dememek için kendimizi aldatmış oluruz. Savaş değil de nedir. Ortada orantısız bir güç kullanımı var. Şu anda Lübnan’da vatandaşlarımız bulunuyor. Dün gelme noktasında sıkıntı yaşandı, gelemediler. Gidiş iyi bir gidiş değil. İsrail bana göre dünyada kendini yalnızlığa doğru taşıyor”*⁴⁸¹

AB Dönem Başkanı Finlandiya, İsrail saldırısının yayılarak Suriye’yi de çatışmanın içine çekmesinden endişe ettiğini açıklamıştır. Finlandiya Dışişleri Bakanı Tuomioja, “Durum çok kötü ve daha da kötüleşme olasılığı bulunduğunu düşünüyoruz. Çatışma yayılabilir. Her şey kontrolden çıkabilir” diye konuşmuştur. Beyaz Saray Sözcüsü Snow, ABD Başkanı Bush’un, İsrail’den saldırılarda sivil kayıpları en aza indirmesini istediğini ancak askeri operasyonu durdurması için baskı yapmayacağını açıklamıştır.⁴⁸²

İsrail’in, askerlerini kaçıran Hizbullah’ı barındırdığı gerekçesiyle Lübnan’ı vurmaya başladığı günden beri Ankara dâhil tüm dünya başkentlerinin korkusu şu olmuştur: Ortadoğu’daki çatışmalara ya Suriye ve İran da dâhil olursa, ateş bütün bölgeye yayılırsa.

İşte tam bu sırada bu korkuyu haklı çıkaracak gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Hizbullah’ın İsrail’in liman kenti Hayfa’ya füze ateşiyle sekiz kişiyi öldürmesinin ardından İsrail’in açıklamalarında tüm tepkiler İran ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Hizbullah, Hayfa’yı İran yapımı Raad füzeleriyle vurduğunu açıklarken, İsraili bir yetkili füzelerden birinin 220 mm.lik Suriye yapımı bir füze olabileceğini söylemiştir. Bu yetkili, İsrail’in 2001’de Suriye’yi Bekaa Vadisi’nde vurduğundan beri Şam’ın Hizbullah’a bu füzelerden verdiğini söylemiş ve “Hizbullah, Suriye’yi de bu kargaşanın içine çekmek istiyor olabilir” demiştir. İsrail’in askeri operasyonlar başkanı

⁴⁸¹ Hürriyet, 14.07.2006.

⁴⁸² Cumhuriyet, 15.07.2006.

General Gadi Azincot da Hizbullah'ın niyetinin Şam'ı savaşa sürüklemek olduğunu söylemiştir.⁴⁸³

İsrail, İranlı muhafızların Lübnan'da Hizbullah'ın Hayfa'ya yönelik füze saldırısına yardım ettiğini ileri sürerken İran yönetimi, bu iddiayı yalanlamıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi, “Bunlar tamamen yalan. Bu iddiaları kabul etmiyoruz. Biz şimdiye kadar Filistin ve Suriye'ye insani ve manevi yardımda bulduk, bu yardımları sürdüreceğiz” demiştir. Asefi, Hizbullah'ın güçlü bir örgüt olduğunu, kendini koruyabilecek güce sahip olduğunu birkaç gün içinde gösterdiğini söylemiştir. Asefi, “Şu anda Siyonist rejim baskı altındadır. Bu yüzden de insanlık dışı girişimlerde bulunuyor ve iftira atıyor” ifadesini kullanmıştır. Sözcü, İsrail'in Suriye'ye saldırması durumunda tepkilerinin ne olacağını sorulması üzerine de “İsrail'in böyle bir hata yapmamasını umuyoruz. İsrail, eğer Suriye'ye saldırırsa karşısında bizi bulur ve uğrayacağı kayıpları aklı hayali almaz” diye konuşmuştur.⁴⁸⁴

Suriye de İsrail'e tehditler savurmuş ve Enformasyon Bakanı Muhsin Bilal, “Suriye'ye yönelik bir saldırıya doğrudan karşılık verilecektir ve bunun sınırı da olmayacaktır” demiştir.⁴⁸⁵

ABD'nin, başından beri, HAMAS ve Hizbullah ile bu terör örgütlerini “maşa” olarak kullanan Suriye ve İran'ı suçladığı bilinmektedir. Başkan George W. Bush, Şam yönetiminin, Lübnan'da yeniden nüfuz sahibi ve etkili bir güç olmaya çalıştığından kuşku duyduğunu söylemiştir. Başkan Bush, “Lübnan'daki bu hükümetin ayakta kalması ve Suriye'nin Lübnan'dan uzak durması bizim çıkarımızdır. Temel sorun ise Hizbullah. Bu sorun çözülmelidir” demiştir.⁴⁸⁶

İsrail, karşı taraflarla görüşmek için Filistinli militanların kaçırdığı bir, Hizbullah'ın kaçırdığı iki askerinin serbest bırakılmasını, BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararının uygulanmasını şart koşmuştur. Söz konusu karar, Lübnan'daki tüm

⁴⁸³ Hürriyet, 17.07.2006.

⁴⁸⁴ Hürriyet, 17.07.2006.

⁴⁸⁵ Hürriyet, 17.07.2006.

⁴⁸⁶ Hürriyet, 18.07.2006.

milislerin geri çekilmesini, Lübnan sınırına da Hizbullah yerine Lübnan askerinin konuşlandırılmasını öngörmüştür.⁴⁸⁷

26 Temmuz 2006'da İsrail-Lübnan gerginliğin geldiği noktanın değerlendirilmesi için bir konferans düzenlenmiştir. Türkiye dâhil 18 ülkenin Dışişleri Bakanlarını Roma'da bir araya getirmiş olan Lübnan Konferansında bölgeye uluslararası güç yerleştirilmesi tartışması yoğunlaşmıştır.⁴⁸⁸ Fakat Amerika ve İtalya'nın ortak başkanlığında, savaşı sona erdirmek için düzenlenen ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu on sekiz ülkenin ve uluslararası kuruluşların üst düzeydeki temsilcilerinin katıldığı bir günlük Roma toplantısından bir sonuç çıkmamıştır.⁴⁸⁹

28 Temmuz'da uluslararası haber kanalı CNN'de "Larry King Show"ya katılan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Tayyip Erdoğan Ortadoğu krizi konusunda, "Şu anda suçlu arama durumunda değiliz. Şimdi yapmamız gereken ateşkesi sağlamaktır" demiştir. Başbakan Erdoğan, Ortadoğu'dan, Türkiye-ABD ilişkilerine varıncaya kadar bir dizi konuda görüşlerini açıklamış ve Larry King'in sorularını cevaplamıştır. Erdoğan, Türkiye'nin ancak ateşkes sağlandıktan sonra Lübnan'da oluşturulması planlanan istikrar gücüne katılabileceğini söyleyerek, şöyle konuşmuştur:

*"ABD, Türkiye'yi bu yönde sorumluluk almaya davet etti. Mevcut duruma bakarsak elbette bu görevi yerine getirmemiz gerektiğini hissediyoruz. Mevcut şartlarda orantısız bir güç kullanımına tanık oluyoruz. İnaniyoruz ki, bir istikrar gücünün varlığı çok önemli olacak. Ancak Türkiye ateşkes sağlandıktan sonra böyle bir güce katkıda bulunabilir."*⁴⁹⁰

King'in Ortadoğu'daki krizde kimin sorumlu olduğu yönündeki sorusuna ise Erdoğan şu cevabı vermiştir:

⁴⁸⁷ Hürriyet, 18.07.2006.

⁴⁸⁸ Hürriyet, 26.07.2006.

⁴⁸⁹ Talha Köse, Selin Bölme, (2006): *Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları*, SETA Vakfı Yayınları, Ankara: s.19.

⁴⁹⁰ Hürriyet, 29.07.2006.

”Şunu çok açık, net ifade etmeliyim ki, şu anda suçlu arama durumunda değiliz, çünkü suçlayacak birisini ararsak bu süreci daha da tehlikeye sokarız ve daha duygusallaşırız. Şimdi yapmamız gereken ateşkesi sağlamaktır ve barış sürecini nasıl başlatacağımıza bakmaktır. Bardağın dolu tarafını görmeliyiz. Suçlu ararsak çözümsüzlüğe doğru ilerleriz. Kimin haklı kimin yanlış olduğu, kimin suçlanması gerektiğine tarih karar verecektir. Bunu tarihe bırakmalıyız.”⁴⁹¹

Ağustos ayında ise ateşkes baskıları tüm dünyada artmıştır. Bunun üzerine BM'nin ateşkes girişimi çabaları neticesinde 11 Ağustos'ta Güvenlik Konseyi çatışmaların sona erdirilmesine ilişkin 1701 Sayılı kararı oy birliğiyle kabul etmiştir. Karar 12 Ağustos'ta Lübnan Kabinesi tarafından onaylanmıştır. 14 Ağustos'ta taraflar arası ateşkes yürürlüğe girmiştir. Ateşkesin ardından Lübnanlı mülteciler evlerine dönmüşlerdir.

Lübnan ordusu Güney Lübnan'a yerleştikçe İsrail birlikleri bölgeyi kademeli olarak terk etmişlerdir. Bununla birlikte, İsrail Hizbullah'a silah sevkiyatını önleyecek bir mekanizma kurulana kadar ambargoyu kaldırmayacağını açıklamış fakat İsrail'in deniz ablukasının kaldırılması için şart koştuğu uluslararası deniz gücünün bölgeye ulaşmaya başlaması ve BM Barış Gücü'nün konuşlanması ile birlikte hava ve deniz ablukasını 8 Eylül'de kaldırmıştır.⁴⁹²

Ateşkes sonrası Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu 28 Ağustos 2006 günkü toplantısında Lübnan'a asker gönderilmesi kararı almıştır. Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, “Bizim kararımız budur. Bu konuda içeride güvenlik zaafa uğrayacakmış gibi, hiç de doğru olmayan devletimizin büyüklüğüne de yakışmayan değerlendirmeler yapıldı” demiştir.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, asker gönderilmesine karşı olduğunu açıklamasının ardından toplanan Bakanlar Kurulu, TBMM'yi olağanüstü toplayarak asker gönderme kararını çıkarmayı benimsemiştir. Bakanlar Kurulu'nun yaptığı

⁴⁹¹ Hürriyet, 29.07.2006.

⁴⁹² Köse, Bölme, 2006: 20.

toplantının ardından Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, açıklamalarda bulunmuştur. Ortadoğu'daki gelişmeleri ele aldıklarını belirten Çiçek, “Türkiye bölge ülkesidir. Yanı başında olup biten her türlü olay Türkiye’yi çok değişik açılardan ilgilenmektedir. Dolayısıyla bir üçüncü ülke gibi uzak bir ülke gibi takip etmesi esasen milli menfaatlerimiz açısından da uygun değildi” demiştir. Çiçek şöyle devam etmiştir:

“Denizlerin ötesinde birçok ülke, Ortadoğu’yla bu kadar yakından ilgilenirken, bir kısım adımlar atarken, 1701 sayılı kararın hayata geçirilmesi noktasında kararlar alıp çaba sarf ederken bir bölge ülkesi olarak ve bölgeye yakinen alakası olan bir ülke olarak buna kale arkasından maç seyrederek gibi seyirci kalması söz konusu olamaz. Türkiye üzerine düşeni yapacaktır”⁴⁹³

Türkiye’nin İsrail-Lübnan krizindeki politikası değişik şekilde yorumlanmıştır. Fakat tartışmaların yoğunlaştığı nokta Türkiye’nin kriz politikasından çok Lübnan’a asker gönderip göndermeme konusunda olmuştur.

Kimi uzmanlara göre Türkiye, Ortadoğu’daki “bataklığa” çekilmek istenmiştir. ABD’nin ve İsrail’in bölgede Irak’ın işgali ile başlayan bunalımının içine Türkiye’nin de katılacağından endişe duyan bu uzmanlara göre Türkiye Lübnan’a asker göndermekle hata etmiştir.

Lübnan’a asker göndermenin doğru bir karar olduğunu söyleyen uzmanlar ise böylece Türkiye’nin Ortadoğu’daki gelişmeler karşısında “stadyumda bir seyirci” gibi kalmayacağını belirtmişler ve Lübnan’a asker göndermek ile bölgede aktif rol alınabileceğini ifade etmişlerdir. Emekli Tümgeneral Cihangir Dumanlı’ya göre Türkiye’nin böyle bir barış gücüne katılmakla sağlamayı düşündüğü en önemli fayda, “teröre karşı savaşa” ABD’nin ve İsrail’in yanında yer almak olmuştur. Hükümete göre böyle bir hareket Türkiye’nin saygınlığını ve bölgedeki rolünü güçlendirecektir.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Hürriyet, 29.08.2006.

⁴⁹⁴ Cihangir Dumanlı, (2006a): “Barış Gücü Ne Yapacak”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:112: s.7.

5.Son Dönem Türkiye-Suriye İlişkileri

AKP'nin İslami çizgide olması ve Arap ülkelerine yakınlığı bilinmektedir. Bu yüzden dış politikada öncelikler arasında Orta Doğu'da barıştan, diyalogdan ve işbirliğinden yana bir tavır sergilemektedir. Parti'nin 22 Temmuz 2007'deki Genel Seçimler öncesi seçim beyannamesinde AKP'nin Orta Doğu'ya bakışında Suriye'ye ayrı bir önem verildiği görülmektedir. “Komşularla sıfır sorun” politikası çerçevesinde Suriye ve İran ile ilişkilere verilen öneme değinen AKP “çevremizde güvenlik ağı oluşturma” ilkesi çerçevesinde İran, Irak ve Suriye ile yakın ilişkiler kurulduğunu ifade etmektedir. Bu amaç doğrultusunda “sürekli temas” yöntemi benimsenmiştir. Suriye, Irak ve İran ile artan ekonomik ilişkiler, Suriye ile imzalanan “Serbest Ticaret Anlaşması”, Halep ve Gaziantep ekonomilerinin bütünleşme sürecine girmeleri bu güven ilişkisinin sonuçları olarak sunulmaktadır.⁴⁹⁵ Parti programında dış politika başlığında Orta Doğu'ya bakış ise aşağıda verilmiştir:

“Orta Doğu'da akan kan tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir. AK Parti, din ve ırk ayrımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun, dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir.

Partimiz, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Bu nedenle, bir yandan bu ülkelerle ikili işbirliğimizi arttırılması, öte yandan İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ), uluslararası alanda daha saygın yer edinebilmesi ve inisiyatif alabilen dinamik bir yapıya kavuşturulması için çaba sarf edecektir. Yine bu bağlamda, başkanlığını Sayın Cumhurbaşkanımızın yaptığı İKÖ,

⁴⁹⁵ Anonim, (2007): “Dış Politika ve Siyasi Partilerimiz”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:88: s.29.

Ekonomik ve Ticari İşbirliği daimi Komitesi'nin (İSEDAK) faaliyetlerine daha somut içerik kazandırmaya çalışacaktır.”⁴⁹⁶

Son dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde yakınlaşma devam etmektedir. Özellikle AKP'nin ikinci dönemde iktidara gelmesi ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da Beşar Esad ile olan kişisel yakınlığı nedeniyle ilişkilerin bir dönem daha da bozulmadan gideceğini göstermektedir.

Son Dönem diye adlandırılan dönem AKP'nin ikinci kez iktidara geliş tarihi olan 22 Temmuz 2007 sonrasına denk gelmektedir. 22 Temmuz'dan çalışmanın bitirildiği tarihe kadar iki önemli olay Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşmayı pekiştirmiştir. Bunların ilki İsrail-Suriye arasında yaşanan Füze Krizi ve Ekim 2007 Türkiye-Irak Krizidir.

5.1.İsrail-Suriye Füze Krizi ve Türkiye

Eylül 2007'de Ortadoğu, bir kez daha çatışma haberleri ve savaş senaryolarıyla gündeme gelmiştir. Suriye Haber Ajansı'nın “İsrail uçaklarının Suriye hava sahasını ihlal ederek bazı hedefleri vurduğu” ve Suriye ordu sözcüsünün, “düşman İsrail Hükümeti'ni bu saldırgan davranışına karşı uyarıyoruz” şeklindeki açıklamalarıyla “bölgesel savaşa mı gidiliyor” korkusu yaşanmıştır.⁴⁹⁷

Olay ilk başta Türkiye'yi dolaylı olarak ilgilendiriyor gibi görünmüştür. Ancak gelen haberler ve Suriyeli yetkililerin açıklamaları ile Türkiye kendini birden olayların ortasında bulunmuştur. İlk olarak Suriye ordu sözcüsünün “İsrail uçaklarının Suriye hava sahasına kuzeyden girdiğini” söylemesi uçakların nereden havalandığı ve hangi rotayı izleyerek Suriye hava sahasına girdiği sorularını beraberinde getirmiştir.

⁴⁹⁶ <http://www.akparti.org.tr/program.pdf> (18.11.2007).

⁴⁹⁷ Orhan, 2007c: 47.

Ardından İsrail uçaklarına ait olduğu anlaşılan yakıt tanklarının Türkiye sınırları içinde bulunması, Türkiye'yi tartışmaların merkezine taşımıştır.⁴⁹⁸

Suriye'nin resmi haber ajansı SANA, İsrail uçağının Suriye hava sahasına girdiğini, doğuya yönelen uçağın ses duvarını aştığını açıklamıştır. İsrail uçağının yerleşim olmayan bölgelere mühimmat bıraktığını belirten SANA, bunun ardında Suriye hava savunma birimlerinin buna karşı gelerek uçakları hava sahasını terk etmeye zorladığını ifade etmiştir.⁴⁹⁹

İsrail uçaklarının Türk hava sahasını da ihlal ettiğinin anlaşılması ilk aşamada Türkiye-İsrail arasında bir gerginliğe neden olmuş, Türk Dışişleri Bakanlığı İsrail'den konuyla ilgili açıklama istemiştir. Diğer taraftan olay Türkiye-Suriye ilişkileri açısından da risk yaratmıştır. Çünkü İsrail uçaklarının hangi rotayı izleyerek Suriye'ye girdiği anlaşılamamıştır. İlk olasılık uçakların Akdeniz'den geçerek Türkiye-Suriye sınırı boyunca uçmaları ve sonra kaçış sırasında yine Türk hava sahasına girmeleridir. İkinci olasılık ise Türkiye-Suriye ilişkileri açısından çok daha sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Türk-İsrail Savunma İşbirliği Anlaşması'na göre İsrail uçakları Konya'da Türk hava sahasını eğitim amaçlı kullanabilmektedir. İsrail uçaklarının Türkiye'den kalktıktan sonra Suriye'ye geçme olasılığı Türkiye'yi son derece zor durumda bırakacak bir durumdur. Ancak bu olasılık Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.⁵⁰⁰

Olayın hemen ardından Suriye Dışişleri Bakanı Velit Muallim Ankara'yı ziyaret etmiştir. İsrail'i sert bir şekilde eleştiren Muallim Türkiye'den destek aramıştır. Son yıllarda Suriye-Türkiye arasında gelişen ilişkiler ve İsrail'in Türk egemenlik sahasını ihlali gibi haklı gerekçeler sayesinde, Türkiye'den beklediği desteği bulmuştur.

Suriye Dışişleri Bakanı Muallim'in Ankara'da "biz Suriye olarak Türkiye'nin kendi topraklarını Suriye'ye karşı kullandırmayacağından eminiz, böyle bir olasılığa inanmak istemiyoruz" şeklindeki ifadesi bir taraftan Türkiye'ye duyulan güveni

⁴⁹⁸ Orhan, 2007c: 47.

⁴⁹⁹ Hürriyet, 07.09.2007

⁵⁰⁰ Orhan, 2007c: 52.

gösterirken diğer taraftan da yumuşak biçimde ileriye dönük kaygıların, yaşanan güven bunalımının işareti olarak değerlendirilebilir.⁵⁰¹

İsrail uçaklarının Suriye'ye girişinin gözler önüne serdiği gerçeklerden biri de, Suriye'nin sadece uluslararası alanda değil bölgesel anlamda da yalnız kaldığıdır. Suriye, Arap kamuoyunun İsrail'in verdiği cılız tepki nedeniyle hayal kırıklığı içindedir. Bu tepkisizlik, yarattığı hayal kırıklığının ötesinde Suriye'nin Arap dünyasından soyutlandığını göstermektedir. Bu da Suriye'ye çıkış sağlaması açısından Türkiye'nin önemini arttıracak bir faktördür. Suriye'nin izole konumu onu daha çok Türkiye'ye itmektedir. Suriye hiçbir Arap ülkesinden alamadığı desteği Türkiye'den almıştır.

İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in 28 Ekim'de Türkiye'den özür dilemesi ile Füze Krizi aşılmıştır.

5.2.Ekim 2007 Türkiye-Irak Krizi

1998'den sonra Türkiye'nin sıcak çatışma içine girebilme ihtimali yaşadığı bir diğer Ortadoğu ülkesi de Irak olmuştur. Yaklaşık sekiz sene boyunca terör faaliyetleri pek hissedilmeyen PKK terör örgütü, 2006 yılı yaz aylarından itibaren Türkiye'de TSK'ya karşı silahlı eylemlerde bulunmaya başlamıştır. 2007'nin bahar aylarından başlayarak bu eylemlerin şiddeti artmıştır.

Eylül 2007'nin son günlerinde terör eylemlerinde Türkiye'ye ciddi zararlar veren PKK, Ekim ayında iki büyük terörist saldırı gerçekleştirmiştir. İlk operasyonda 7 Ekim 2007'de Şırnak'ta 13 asker teröristlerce öldürülmüştür. Hemen arkasından Genel Kurmay Başkanlığı'nın açıklaması şu şekilde olmuştur:

Terör örgütü mensupları, yurt içerisinde operasyon birliklerimizle, yurtdışına kaçış noktalarında ise ateş destek vasıtalarıyla

⁵⁰¹ Orhan, 2007c: 52.

takip edilmektedir. Ortaya çıkan bu tablo, mücadele azmimizi ve kararlılığımızı daha da artırmıştır”⁵⁰²

Suriye Devlet Başkanı, Türkiye’de terör olayları yaşanırken Ekim 2007 ayı içinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Türk Hükümeti’nin teröre ve terör faaliyetlerine karşı gündemine aldığı kararları desteklediklerini söylemiştir. Beşar Esad, terör saldırılarından üstü kapalı da olsa Amerika Birleşik Devletleri’ni sorumlu tutmuştur:

“Şunu bilmekte yarar vardır ki, esas itibariyle Irak topraklarını işgal eden kuvvetler, bu terör faaliyetleri ve bu tür eylemlerinden birinci derecede sorumlu kuvvetlerdir. Çünkü o ülkeyi kontrol altında tutanlar kendileridir”⁵⁰³

Suriye, teröre karşı “Türkiye’nin yanındayız” mesajını verdikten sonra bir hafta içinde PKK’dan Türkiye’ye karşı bir büyük eylem daha da yapılmıştır. 21 Ekim 2007 tarihinde Hakkâri’nin Yüksekova İlçesi Dağlıca Köyü’nde 12 asker öldürülmüş, 16 asker yaralanmış ve 8 asker de kaçırılmıştır.⁵⁰⁴

Türkiye’den PKK ve Irak’a yönelik tepkiler büyük olmuştur. Türkiye’nin Kuzey Irak’a olası bir müdahalesine karşı bölge liderleri sınıra daha fazla peşmerge yerleştirmiştir.

Talabani ve Barzani, PKK’nın silahlı çatışmaya devam etmek niyetinde olması durumunda Irak’ı terk etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Barzani şöyle devam etmiştir:

“Biz hiçbir Kürdü Türkiye’ye teslim etmeyiz, hatta bir kediyi bile. PKK liderleri Kürdistan’ın engebeli dağlarında. Türk Ordusu bütün

⁵⁰² Cumhuriyet, 08.10.2007.

⁵⁰³ Hürriyet, 17.10.2007.

⁵⁰⁴ Sekiz asker daha sona Demokratik Toplum Partisi (DTP) Milletvekillerinin (Osman Özçelik, Fatma Kurtulan, Aysel Tuğluk) girişimleriyle 4 Kasım 2007’de Türkiye’ye geri verilmiştir.

*kudretine, son teknolojisine rağmen onları yok edemedi veya yakalayamadı. Şimdi biz onları nasıl yakalayıp Türkiye'ye verelim.”*⁵⁰⁵

Başka bir açıklamasında Barzani, PKK'yı terörist olarak kabul etmediklerini belirtmiştir. Irak Cumhurbaşkanı Talabani PKK'nın silah bırakacağını açıklamıştır. Condoleezza Rice'dan gelen bir telefon sonrasında Barzani de PKK'nın ateşkes ilan edeceğini açıklamıştır. Bu açıklamalara rağmen PKK silah bırakmayacağını bildirmiştir. Irak Başbakanı Nuri El Maliki, PKK bürolarının kapatılacağını ve PKK'nın saldırıları için Irak toprağını kullanmasının engelleneceğini söylemiştir.

İran Dışişleri Bakanı Muttaki görüşmelerde bulunduğu Ali Babacan'a “Adı PJAK ya da PKK, ne olursa olsun fark etmez, terör örgütü terör örgütüdür” diyerek PKK saldırılarını kınamıştır.⁵⁰⁶ Türk kamuoyundan gelen tepkiler üzerine Hükümet, TSK'ya kullanmak üzere “sınır ötesi harekât” tezkeresini çıkarmıştır. Tezkerenin süresi bir yıl ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin sınır ötesi harekât kararına ilk destek veren yine Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad olmuştur. Beşar Esad Sınır ötesi harekâtın Türkiye'nin hakkı olduğunu belirtmiştir. Böylece 1998 yılı Ekim ayında “terör” yüzünden sıcak savaşın eşiğine gelen Türkiye-Suriye ilişkileri 2007 yılı Ekim ayında “terör” yüzünden tarihinin en yakın dönemine girmiştir.

⁵⁰⁵ Hürriyet, 22.10.2007.

⁵⁰⁶ Hürriyet, 30.10.2007.

SONUÇ

Dört yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan Suriye, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız Mandası olmuştur. Suriye, Fransa ile 1936 yılında imzaladığı antlaşma ile özerklik kazanmış ve 1946 yılında bu ülkenin topraklarını terk etmesi sonrası tam bağımsızlığına kavuşmuştur. 1936 yılında imzalanan antlaşma Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çıkış noktası olmuştur. Suriye, İskenderun Sancağı'nın ayrılarak bağımsız bir devlet olmasını ve Hatay adını alarak Türkiye'ye katılmasını kabullenememiştir. Hatay'ın kendi toprağı olduğu yönünde Arap dünyasına devamlı propaganda yapmış ve Türkiye'yi bu konuda defalarca zor durumda bırakmıştır.

Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olmasını kabullenemeyen Suriye, Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nin liderliğini yaptığı Doğu Bloğu'nda yer almıştır. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin süper güç olarak egemen olduğu Batı Bloğunda yer alan Türkiye, Suriye ile ilk ciddi bunalımı 1957'de yaşamıştır. Sıcak savaşın eşiğinden dönülen bunalımda tarafların yumuşamasında arabuluculuklar etkili olmuştur.

Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle azalan ilişkiler, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni başlatma kararı ile bir anda alevlenmeye başlamıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hem kendi ülkelerinde hem de Arap ülkelerinde su kıtlığına yol açacağını iddia eden Suriye yönetimi, bu tezini bir propaganda haline dönüştürmüştür. Arap ülkelerini de arkasına alan Suriye, Türkiye'den su konusunda kabul edilemeyecek tavizler istemiştir. Bu dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlikler başlamıştır.

Su sorununda uzlaşmaz tavırlar sergileyen Suriye, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni engellemek için PKK terör örgütünü desteklemeye başlamıştır. Türkiye Suriye'yi PKK terör örgütünün eylemlerini desteklememesi için defalarca uyarılmış fakat bu konuda Suriye'den beklediği adımları görememiştir. Bu dönemde PKK, Türkiye'ye büyük zarar vermiştir. Suriye, terörü destekleme konusunda Irak, İran ve Yunanistan ile çeşitli işbirliklerine girmiştir.

Komşularından yoğun bir şekilde tehdit algılayan Türkiye, 1996 yılında İsrail ile askeri işbirliğine gitmiştir. Bu işbirliği Arap dünyasında hoş karşılanmamıştır. Suriye, Türkiye'yi hain ilan etmiş ve PKK'ya verdiği desteği arttırmıştır. Türkiye'nin İsrail ile stratejik ortaklığa girmesini kendileri için sorun yaratacağını düşünen Arap ülkeleri, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik eylemlerine göz yummuştur. PKK'nın eylemlerini Hatay bölgesinde şiddetlendirmesi sonucu 16 Eylül 1998'de Reyhanlı'da bir konuşma yapan Orgeneral Atilla Ateş, PKK'ya karşı Türkiye'nin sabrının kalmadığını söylemiş ve Suriye'nin derhal PKK'ya olan desteğini kesmesini gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine gerilen ilişkiler Ekim ayında tırmanmaya başlamış ve iki ülke 1957'den sonra bir kez daha sıcak savaşın eşiğine gelmiştir. Hüsnü Mübarek'in yoğun arabuluculuğu ve tüm Arap ülkelerinin bu arabuluculuğa desteği ile kriz aşılmıştır. Kriz sonrası imzalanan Adana Mutabakatı ile Suriye, PKK'ya verdiği desteği kesmeyi taahhüt etmiştir.

Adana Mutabakatı sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinde yumuşama dönemi başlamıştır. Bu dönemde Suriye'nin PKK'ya olan desteğinin kesildiği görülmüştür. PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve Kenya'da tutuklanarak Türkiye'ye getirilmesi bu dönemde iki ülkenin istihbarat paylaşımı yaptığını göstermiştir. Hafız Esad'ın ölümünden sonra iktidarı devralan oğlu Beşar Esad döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri geçmişten kalan sorunların unutulmaya başladığını göstermiştir.

Siyasi hedefleri ve dünya görüşü Arap ülkelerine yakın olan AKP'nin de Türkiye'de iktidara gelmesi 2002 yılından sonra ilişkileri yakınlaştırmıştır. Bu dönemde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması iki ülke arasında karşılıklı güvenin artmasına yol açmıştır. 11 Eylül terör saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu coğrafyasına Büyük Ortadoğu Projesi ile gelip Irak'ı 2003'te işgali bölgedeki ülkeler arasında tedirginlik yaratmıştır. Irak'taki istikrarsız ortamın Kuzey Irak'ta bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasına doğru evrilmesi Türkiye-Suriye ve İran arasında bölgedeki işbirliğinin artmasına yol açmıştır. Ayrıca Refik Hariri suikastı sonrası Suriye'nin de Amerika Birleşik Devletleri tarafından tehdit edilmesi karşısında Türkiye'nin olumsuz tutumu Suriye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca son dönemde yaşanan Türkiye'nin PKK ile olan krizi ve bu kriz karşısında sınır ötesi harekât hazırlığı Suriye

tarafından desteklenmiştir. Sınır ötesi harekâtın gündeme geldiği sırada Türkiye’de olan Beşar Esad’ın tutumu Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşmayı pekiştirmiştir.

2007 Eylül ayında İsrail ile Suriye arasındaki Füze Krizi Türkiye açısından kısa bir süre problem yaratmışsa da sorun İsrail Başbakanının özür dilemesiyle aşılmıştır.

2007’nin Ekim ayında, yaklaşık dokuz sene sonra, Türkiye yine “terör belası” ile karşı karşıya gelmiştir. Terör örgütü PKK’nın Türkiye sınırları içinde Türk Silahlı Kuvvetlerine yönelik eylemlerini arttırması Türkiye’de büyük tepkilere yol açmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu saldırılar sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerine sınır ötesi harekât yapabilmesi için gereken tezkereyi onaylamıştır. Tezkere kararına ilk destek Suriye’den gelmiştir. İki ülkenin arasını açan “terör”, iki ülkeyi bu sefer hiç olmadığı kadar yakınlaştırmıştır. Bir anlamda dokuz sene içindeki yakınlaşma, iki eski düşmanı yeni birer dost olarak ilişki kurmaya yöneltmiştir.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları üzerine kurulmuş bir devlettir. Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte uluslararası sistemde güçlü bir devlet olarak kabul edilmiş ve bugünlere gelmiştir. Sınırları itibariyle “sorunlu” bir bölgede yer almaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra tüm komşularıyla problemler yaşamaya başlamıştır. Bunlardan biri de Suriye olmuştur. Fakat Mustafa Kemal Atatürk döneminden sonraki belki de en büyük diplomasi ve güç gösterisini 1998’de Suriye’ye karşı yaparak gücünü göstermiş ve bölgede saygınlığını arttırmıştır.

1998’deki Suriye krizinde Türkiye’nin gücü tüm Ortadoğu’da bir kez daha hissedilmiştir. Türkiye, Ortadoğu’nun en büyük gücü olmaya aday bir ülkedir. Bu yüzden bölgede dengeli ilişkiler kurmalıdır.

Özellikle bu konuda gücünü hissettirdiği Suriye ile devamlı ilişki halinde bulunmalıdır. Hafız Esad sonrası iktidarı devralan Beşar Esad, bu konuda Türkiye için iyi bir ortak olabilir. Suriye, laik yönetim yapısı, AB ile bütünleşme çabası ve reform çalışmalarıyla Türkiye’ye yakınlaşan bir ülkedir.

Türkiye-Suriye ilişkileri, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Birçok olayda Arap dünyasının bölünmüşlüğü ve etkisizliği görüşü savunulsa da, kendi içinde bölünmüş olan Arap ülkelerinin özellikle tepki hareketlerinde bir araya gelebildiği ve tarafsızlar bloğu başta olmak üzere birçok uluslararası forumu harekete geçirebildikleri unutulmamalıdır. Uluslararası forumlarda, Rum ve Ermeni lobisinden sonra Arap lobisini de karşısına alan bir Türkiye'nin etkin diplomasi takibinde önemli engellerle karşılaşacağı aşikârdır.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi bölgede ABD'nin de Türkiye aleyhinde kararlar almasının önüne set çekebilir. 2003 yılında Irak'ı işgal eden ABD, bugün Irak'ta zor bir durumdadır. Özellikle uluslararası kamuoyu ABD'yi Irak'tan çekilmeye zorlamaktadır. ABD, artık ikinci bir Ortadoğu ülkesine karşı yeni bir tehdit geliştiremeyecek durumdadır. Bu yüzden ABD'de Başkan olan Cumhuriyetçi Parti mensubu George Bush'un yerine 2009 yılında Başkanlığa bir Demokrat Partili'nin geleceği tahmin edilmektedir. Yeni Başkan'ın bölgede istikrar arayacağı aşikârdır. Bu yüzden de güçlü bir Türkiye-Suriye ittifakı, bölgede Irak'ın bölünmüşlüğünden kaynaklanan Kürt sorununa da son verebilir.

Türkiye-Suriye ilişkileri, Ortadoğu bölgesinin iç dengeleri açısından da önem taşımaktadır. Özellikle İsrail'in bölgeye yabancı niteliğine rağmen, Ortadoğu'da tutunabilmesi de bu dengeleri etkin bir şekilde takip ve yönlendirme becerisinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, Suriye ve İsrail ile olan ilişkilerini dengeye oturttuğu sürece Ortadoğu'da gücünü hissettirebilir. İsrail şu anda Türkiye için bir tehdit oluşturmasa da ileriki dönemlerde kurulacak bir Suriye işbirliği ile kontrol altına alınabilir.

Bölgede bir diğer güç olarak İran vardır. İran bu dönemde Türkiye ve Suriye ile paralel politikalar geliştirmektedir. Fakat İran'ın Ortadoğu coğrafyasında liderliği ele geçirme çabaları bilinmektedir. Uranyumu zenginleştiren ve nükleer silah denemelerine girişen İran, ileriki dönemlerde Türkiye'ye karşı ciddi tehditlerde bulunabilir. Bu yüzden Türkiye'nin Suriye ile kuracağı ilişkiler İran'ın dengelenmesini sağlayabilir.

Türkiye'nin kontrol altında tutması gereken diğer bir ülke de Rusya'dır. Özellikle sahip olduğu enerji kaynakları bakımından Rusya giderek uluslararası sistemde eski gücüne kavuşmaktadır. Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının kontrolünde söz sahibi olan Rusya'nın Türkiye ile yaşayacağı herhangi bir sorun ileriki dönemlerde Türkiye'nin sıkıntı yaşamasına yol açabilir. Bu yüzden de yine Suriye ile ilişkilere dikkat edilmelidir. Çünkü güçlü bir işbirliği İran ile desteklenebilir ve enerji ihtiyacı bu yoldan Basra Körfezi'nden giderilebilir.

Türkiye, Avrupa Birliği yolunda önemli adımlar atmıştır. Türk ekonomisi Avrupa'da hatırı sayılır bir hale gelmiştir. Fakat jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle Türkiye, birçok sorunla karşı karşıya gelebilir. Böyle durumlarda güçlü ittifaklar kurabilmesi Türkiye'nin bu sorunlardan iyi manevralarla çıkmasına zemin hazırlayabilir. Bu gibi durumlarda özellikle Ortadoğu coğrafyasında, Suriye ile ittifak kurulması şu an için ideal olarak gözükmemektedir. Çünkü ABD, Rusya, İran ve İsrail'i bölgede dengeleyebilecek başka bir ittifak mümkün gözükmemektedir.

Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında karşılaştığı en büyük problem ABD'nin emperyalist tutumundan kaynaklanan Kürt Sorunudur. Bugünlerde, Kuzey Irak, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Suriye ve İran'ın bir kısmını içini kapsayacak şekilde Ortadoğu'da bir "Kürdistan" Devleti kurulmak istenmektedir. ABD, bölgede İsrail'den sonra yeni bir kukla devlete sahip olmak istegindedir. Kurulacak olan bu devletle İran, Suriye ve Türkiye'yi daha yakından kontrol etmek istemektedir.

Türkiye, Atatürk'ün dış politikasına geri dönerek emperyalizme karşı bölge ülkeleri ile dayanışma ve işbirliği düzeni kurmak zorundadır. ABD, bölge ülke ülkelerini parçalayan bir bölgeselleşme ile dünyayı daha rahat yönetmek istemektedir. Türkiye ve Suriye'nin işbirliği ile başlayacak dayanışma daha sonra İran ve diğer bölge ülkelerinin katılımıyla emperyalizme karşı çıkabilir ve kukla etnik devlet senaryosuna son verebilir.

Özetle, böyle bir dönemde ABD karşısında taviz vermeden dimdik ayakta kalabilmenin yolu da Çağdaş Atatürkçü bir dış politika izlemekten geçmektedir. Yani

dış politikada ulusal çıkarlarımıza zarar vermeden, tam egemenliğimizi yitirmeden, onurlu, barıştan yana bir dış politika izleyerek ve komşularımızla stratejik işbirlikleri kurmak amacımız olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akşin, S. (1999): “Atatürk’ün Dış Siyaset Modeli”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Alantar, Ö. Z. (1998): “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, in Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, İkinci Basım.

Altunışık, M. B. (2002): “Türkiye’nin İsrail Politikası”, in Alan Makovsky, Sabri Sayarı (eds.), *Türkiye’nin Yeni Dünyası*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Altunışık, M. B. (2002): “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye’nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası”, in Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel (eds.), *Türkiye’nin Komşuları*, Ankara: İmge Kitabevi.

Altunışık, M. B. (2007): *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Andaç, Z. (2000): *Ortadoğu’da Siyaset ve PKK*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Doç. Dr. Sertaç Başeren, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Anonim, (2007): “Dış Politika ve Siyasi Partilerimiz”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:88.

Anonymous, (2003): “Syria Extradites 22 Turks”, *New York Times*, (Late Edition (East Cost)), New York, N.Y., December 1.

Anonymous, (2005): “Contacs Signed Between Syrian And Turkish Businessmen”, *The Syria Report*, Paris, Second Quarter, Iss.27.

Aras, B. (2003): *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: Q-Matris Yayınları.

Arı, T. (1999): *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, T. (2004): “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, in İdris Bal (ed.), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Arı, T. (2004): “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, in İdris Bal (ed.), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Arı, T. (2005): *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, İstanbul: Alfa Yayınları, İkinci Baskı.

Arıboğan, D. Ü. (2007): *Terör Korku Hali*, İstanbul: Profil Yayıncılık, Üçüncü Baskı.

Arıkan, P. (2006): “ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve İran'ın Tutumu”, in Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (eds.) *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (1989): *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ataöv, T. (2004): *11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atay, M. (2000): “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:1, 131-154.

Aydemir, Ş. S. (1999): *Tek Adam*, Cilt III, İstanbul: Remzi Kitabevi, Onaltıncı Baskı.

Ayhan, V. (2006): *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aykan, M. B. (1999): “The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View”, *Middle East Policy*, Vol:6, No:2.

Bağcı, H. (1998): “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, in Faruk Sönmezoglu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, İkinci Basım.

Balbay, M. (2006): *Suriye Raporu*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Başar, C. (1993): *Terör Dosyası ve Yunanistan*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF) Yayınları.

Başar, C. (1996): *Terör Dosyası ve Suriye*, Lefkoşa: Uluslararası Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Bayraktar, B. (2007): *Hamas*, İstanbul: Kara Kutu Yayınları.

Bensahel, N., Byman, D.L., (2003): *The Future Security Environment in the Middle East*, Santa Monica: RAND.

Bostanoğlu, B. (2004): “Amerika’da Tarihi Kim Yazacak?”, *Panorama Dergisi*, Sayı:2.

Brzezinski, Z. ve Gates, R. M. (2006): *İran’ın Zamanı Geldi*, Çev. Sermin Karakale, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Cowell, A. (1993): “Turkish Premier Visits Syria To Mend Old Fences”, *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Jan 20, New York.

Çelik S. ve Gürtuna, A. (2005): *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’ye Etkileri*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları.

Çetinsaya, G. Köse, T. (2006): *İran Dosyası*, Ankara: SETA Vakfı Yayınları, Rapor No: ST2-706.

Çongar, Y. (2006): “ABD’nin Gözünde Hamas Ziyareti”, *Milliyet*, 20 Şubat.

Demir, İ. (2004): “Hatay Sorunu”, in Türel Yılmaz, Mehmet Şahin (eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Dilan, H. B. (1998): *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Dilek, B. S. (2006): “BOP Irak’ta Çöküyor”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:123.

Dilek, B. S. (2007): “ABD Irak’ta Çıkış Arıyor”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:133.

Dockser, M. A. (1996): “Emerging Alliance: With Blessing Of U.S., Israel Draws Closer To Turkey And Jordan”, *Wall Street Journal*, (Eastern Edition), May 30, New York.

Doğanay M. Z. ve Atun A. F. (1994): *Ortadoğu’nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yönden İncelenmesi*, Ankara: Genelkurmay Yayınları.

Dumanlı, C. (2006a): “Barış Gücü Ne Yapacak”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:112.

Dumanlı, C. (2006b): “ABD Irak’ta Seyirci”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:130.

Dündar, C. (2002): “GS Şerefine Ateş Açan Tank”, *Milliyet*, 19 Ekim.

Ehteshami, A., Hinnebusch, R.A. (1997): *Syria and Iran*, London: Routledge.

Erciyes, E. (2004): *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Erkmen, S. (2003), “ABD’nin Ortadoğu’da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:3, Sayı:35.

Erkmen, S. (2004): “ABD, Büyük Ortadoğu ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:5, Sayı:52.

Erkmen, S. (2007): “ABD’nin Yeni Irak Stratejisi ve Başarı Şansı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:82.

Ersever, A. C. (2007): *Üçgendeki Tezgâh*, İstanbul: Milenyum Yayınları, Dördüncü Baskı.

Ersever, A. C. (2007): *Kürtler, PKK ve Abdullah Öcalan*, İstanbul: Milenyum Yayınları, İkinci Baskı.

Eslen, N. (2006): “Medeniyetler Çatışması Şiddetlenecek”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:117.

Fırat, M. (2003): “Sancak (Hatay) Sorunu”, in Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, Yedinci Baskı.

Gönlübol, M., Sar, C. (1996): *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hiro, D. (1996): *Dictionary Of The Middle East*, London: Macmillan Press.

Inbar, E. (2001): *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı*, Çev. Suna Ercan, Özgül Erdemli, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

İbas, S. (2004): “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, in Türel Yılmaz, Mehmet Şahin (eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Kapan, İ. (2007): *Suyun Stratejik Dalgaları*, İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.

Kaplan, M. (1957): *System and Process in International Politics*, New York: Wiley and Sons.

Karal, E. Z. (1998): *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

Kasım, K. (2004): "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı", in İdris Bal (ed.), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Katz, M.N. (2006): "Putin's Foreign Policy Toward Syria", *Middle East Review Of International Affairs*, March, Vol:10, No:1.

Kazgan, G. (2005): *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keskin, A. (2006): "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakâr Akım", *Panorama Dergisi*, Sayı:16.

Keskin, A. (2006): "İran Ne Yapmak İstiyor", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:73.

Keskin, A. (2007): "İran Nereye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:87.

Keskin, F. (1999): "Suriye Ve Irak İle Su Sorunu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kılınç, R. (2000): "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:3.

Kocaoğlu, M. (1995): *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Ankara: Genelkurmay Yayınları.

Koç, M. B. (2006): *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, İstanbul: Günizi Yayıncılık.

Koç, Ş. B. (2002): “İyi, Kötü ve Çirkin: Amerika'nın Ortadoğu Politikaları”, Cilt:2, Sayı:21.

Kodaman, T. (2007): *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kongar, E. (2006): *Tarihimizle Yüzleşmek*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Altmış İkinci Basım.

Köni H. ve Oğan, S. (2002): “11 Eylül Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Ekseni ile Flörte”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:30.

Köni, H. (2007): *Amerika'nın Uluslararası Politikası*, İstanbul: Ekim Yayınları.

Köse, T. ve Bölme S. (2006): *Lübnan Raporu: Lübnan'da İstikrar Arayışları*, Ankara: SETA Vakfı Yayınları.

Kuloğlu, A. ve Sarıkaya, F. E. (2004): “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:48.

Kurubaş, E. (2003): “Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 4.

Lewis, B. (2006): *Ortadoğu*, Çev. Selen Y.Kölay, Ankara: Arkadaş Yayınevi, Üçüncü Baskı.

Lesch, D. W. (2005): *The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria*, New Haven and London: Yale University Press.

Librairie Larousse (Büyük Larousse), (1986): “Suriye”, Cilt No:21.

Lowe, R., Spencer, C. (2006): *Iran, Its Neighbours and The Regional Crises*, London: Chatham House.

Mango, A. (2005): *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, Çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: Doğan Kitap.

Mansfield, P. (2003): *A History of The Middle East*, London: Penguin Books, Second Edition.

Morris, C. (1998): "Political Path For Rebel Kurds", *The Guardian*, Oct 27, Manchester.

Mumcu, U. (1995): *Devrimci ve Demokrat*, İstanbul: Tekin Yayınevi, Onaltıncı Baskı.

Mumcu, C., Kahramaner, Y. (2004): "Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6.

Olson, R. (2005): *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*, Çev. Süleyman Elik, Ankara: Orient Yayınları.

Orhan, O. (2000): "Suriye'de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:8.

Orhan, O. (2005): "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:65.

Orhan, O. (2006): *Suriye Arap Cumhuriyeti*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Orhan, O. (2007a): "ABD-Suriye İlişkileri: Uzlaşmaz Karşıtlık", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:81.

Orhan, O. (2007b): “Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye’nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:86.

Orhan, O. (2007c): “İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:90.

Öymen, O. (2005): *Ulusal Çıkarlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özcan, G. (1999): “50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özcan, N. Ö. (2000): *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özdağ, Ü. (1999): *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özdağ, Ü. (2007): *Türk Ordusunun PKK Operasyonları*, İstanbul: Pegasus Yayınları, İkinci Baskı.

Öztürk, O.M. (1997): *Türkiye Ve Ortadoğu*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Öztürk, O. M. (2005): “ABD, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, *Yorum*, Ankara, Sayı.03.

Pamukçu, K. (1998): “Su Sorunu Ve Türkiye Suriye/İrak İlişkileri”, in Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, İkinci Basım.

Pazarcı, H. (2006): *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, Dördüncü Baskı.

Pehlivanlı, H., Sarımay, Y., Yıldırım, H. (2001): *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara: Avrasya Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Perthes, V. (2006): *Syria Under Bashar al-Asad: Modernisation of Change*, London: Routledge, Second Edition.

Pope, H. (1998): "Turkey Shows New Boldness To Neighbors", *Wall Street Journal*, (Eastern Edition), Oct 22, New York.

Rubin, B. Rubin, C.J. (2005). *Arafat: Bir Siyasi Biyografi*, Çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

Rubin, B. (2007): *The Truth About Syria*, New York: Palgrave Macmillan.

Safire, W. (1996): "Cradle Of Terror", *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Apr 25, New York.

Safire, W. (1998): "Dealing With Dictators", *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Oct 22, New York.

Schmemann, S. (1998): "Unusual Naval Alliance Shows Off, And Arabs Glare", *New York Times*, (Late Edition, East Coast), Jan 8, New York.

Seale, P. (1992): *Asad: The Struggle For Middle East*, University of California Press, London.

Sharrock, D. (1998): "Naval Exercise Sparks Alarm In Mediterranean", *The Guardian*, Jan 8, Manchester.

Silleli, T. (2005): *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Skoczylas, P. (1998): "Turkey Set To Celebrate 75 Years As A Republic Internal Anxieties And Feuding With Syria Cloud Festivities", *The Atlanta Constitution*, Oct 29, Atlanta.

Soysal, İ. (1999): “Türk-Arap İlişkileri 1918-1997”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sökmen, T. (1999): *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2000): *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, Üçüncü Baskı.

Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, (2005): *2023 Dergisi*, Sayı:56.

Süer, B. (2006): “Suriye Dış Politikası ve Irak Savaşı”, in Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (eds.), *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayıncılık.

Şehirli, A. (2000): *Türkiye’de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler*, İstanbul: Burak Yayınları.

Şen, A. (2001): “Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye İlişkileri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:12.

Şen, S. (2004): *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Şimşek, E. (2005): *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Toluner, S. (2004): *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları*, İstanbul: Beta Basım Yayın, İkinci Baskı.

Türk Demokrasi Vakfı, (1996): *Suriye ve Uluslararası Terörizm*, Ankara: Aşama Matbaacılık.

Türkmen, İ. (1999): “Türkiye’nin Yeni Jeopolitiği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türköne, M. (2002): “İslam-Batı Çatışması Ne Getirecek?”, Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Özel Sayı.

Uslubaş, F. (2005): *İmparatorlukların Bataklığı*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Uzgel, İ. “Türk Dış Politikasında Pragmatizm”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Van Dam, N. (2000): *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yanardağ, M. (2007): *Bir ABD Projesi Olarak AKP*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.

Yavuz, C. (2005): “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi’nin İkinci Durağı Suriye mi?”, *2023 Dergisi*, Sayı:56, 10-17.

Yavuzalp, E. (1999): “Dış Politikada Vizyon”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yıldız, Y. Y. (2000): *Global Stratejide Ortadoğu*, İstanbul: Der Yayınları.

Yıldız, Y. Y. (2004): *Büyük Ortadoğu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Üçüncü Baskı.

Yılmaz, T. (2004): *Uluslararası Politika’da Ortadoğu*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yılmaz, T. (2005): “Mehlis Raporu: Suriye ve Türkiye’deki Yansımaları”, *2023 Dergisi*, Sayı:56.

Yiyenoğlu, Ç. (1998): “Kriz İç Politika Mezesi”, *Cumhuriyet*, 05 Ekim.

Zisser, E. (2000): “Ortadoğu-Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim”, *Avrasya Dosyası*, Arap Dünyası Özel, Cilt:6, Sayı:1.

Zisser, E. (2006): “What Does The Future Hold For Syria”, *Middle East Review of International Affairs*, June, Vol:10, No:2.

Ayın Tarihi, 19.01.1993.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1993/ocak1993.htm>
 (15.03.2007).

Ayın Tarihi, 05.01.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ocak1998.htm>
 (21.03.2007).

Ayın Tarihi, 08.09.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/eylul1998.htm>
 (21.03.2007).

Ayın Tarihi, 16.09.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/eylul1998.htm>
 (21.03.2007).

Ayın Tarihi, 01.10.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm>
 (22.03.2007).

Ayın Tarihi, 02.10.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm>
 (22.03.2007).

Ayın Tarihi, 04.10.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm>
 (22.03.2007).

Ayın Tarihi, 05.10.1998.
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/ekim1998.htm>
 (22.03.2007).

Bozkurt, E. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”

www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=11 (11.12.2006).

Börklü, M. Y. “Lozan Sonrası Suriye Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri”

<http://www.turan.tc/kalem/bilimsel/mak-sur.htm> (18.11.2007).

Ertan Efeğil, “1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi’ni Kabul Etmedi?”

www.stradigma.com/index.php?sayfa=yazdir_makale&no=2 (10.12.2006).

<http://www.akparti.org.tr/program.pdf> (18.11.2007).

http://www.ekodialog.com/istatistik/ham_pet.html (25.10.2007).

<http://www.enerji.gov.tr/petrolfiyatlari.htm> (25.10.2007).

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/OrtaDogu/Ortadoğu+ile+İlişkiler/ (06.09.2007).

<http://suriye.ihh.org.tr/turkiye/sondonem/su/su.html> (21.09.2007).

<http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport> (14.11.2007).

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (29.10.2007).

Henry Kissinger, “About Iraq”

http://contreinfo.info/article.php3?id_article=420. (23.11.2007).

Manaz, A. (2003): “Dünden Bugüne Suriye”,

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17> (11.10.2007).

Thomas Gutschker, “Türkiye’nin Yakın Doğu Dış ve Güvenlik Politikası”,

<http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/10thomas.pdf> (19.09.2007).

www.cnnturk.com/EKONOMI/DUNYA/haber_detay.asp?PID=39&HID=1&haberID=306622 (26.02.2007).

www.tasam.org/pencere.php?altid=40&islem=yazdir (13.11.2007).

www.turksae.com/face/index.php?text_id=30 (11.01.2007).

Cumhuriyet, 09.09.1998.

Cumhuriyet, 17.09.1998.

Cumhuriyet, 02.10.1998.

Cumhuriyet, 03.10.1998.

Cumhuriyet, 04.10.1998.

Cumhuriyet, 05.10.1998.

Cumhuriyet, 06.10.1998.

Cumhuriyet, 21.03.2003.

Cumhuriyet, 18.02.2006.

Cumhuriyet, 15.07.2006.

Cumhuriyet, 08.10.2007.

Hürriyet, 24.07.1997.

Hürriyet, 14.07.2006.

Hürriyet, 15.07.2006.

Hürriyet, 17.07.2006.

Hürriyet, 18.07.2006.

Hürriyet, 26.07.2006.

Hürriyet, 29.07.2006.

Hürriyet, 29.08.2006.

Hürriyet, 07.09.2007.

Hürriyet, 17.10.2007.

Hürriyet, 22.10.2007.

Hürriyet, 30.10.2007.

Sabah, 26.10.2007.

Zaman, 10.08.1999.

Zaman, 08.01.2004.

Zaman, 08.06.2004.

Zaman 03.09.2004.

Zaman, 16.10.2004.

Zaman, 22.12.2004.

Zaman, 23.12.2004.

Zaman, 28.12.2004.